การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

A STUDY OF ANANDA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในพิธีประสาทปริญญา
ณ หอประชุมพุทธมณฑล จ.นครปฐม
๗ พฤษภาคม ๒๕๓๘

การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

A STUDY OF ANANDA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๓๗

การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

ISBN 974-575-340-8

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๓๘

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

ผู้จัดพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
จัดพิมพ์เนื่องในพิธีประสาทปริญญา ๒๕๓๘

พิมพ์ที่ **โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**
๑๑-๑๗ ถนนมหาราช เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๒๒๔-๘๒๑๔, ๒๒๑-๘๘๙๒
โทรสาร ๒๒๔-๘๒๑๔ พ.ศ. ๒๕๓๘

A STUDY OF ANANDA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

PHRAMAHACHITTIPAT AJALADHAMMO (JANKUM)

A Thesis Submitted in Patial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhism)
in
Graduate School
Mahachulalongkorn Buddhist University
Under Royal Patronage

คำนำ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เปิดดำเนินการศึกษามาครบ ๗ ปี (๒๕๓๑-๒๕๓๘) การดำเนินการศึกษาได้เจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ ในปีการศึกษา ๒๕๓๗ นี้ มีนิสิตสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตจำนวน ๙ รูป แยกเป็น **สาขาพระพุทธศาสนา ๕ รูป** คือ

๑. พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

๒. พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส)

๓. พระมหาสมชัย สิริวฑฺฒโน (ศรีนอก)

๔. พระอุบล กตปุญฺโญ (แก้ววงษ์ล้อม)

๕. พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชิโนรโส-เสงี่ยมจิตต์)

สาขาปรัชญา ๔ รูป คือ

๑. พระมหาราเชนทร์ ธมฺมกาโม (ธาตุเงิน)

๒. พระสุทธิชัย ทีฆายุโก (ยังสุข)

๓. พระมนตรี สุปุตฺติโก (บุตรดี)

๔. พระอัสสชิตะ ธมฺมชิโต (อวาเล)

สำหรับหัวข้อวิทยานิพนธ์ของแต่ละรูปมีปรากฏอยู่ในภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้แล้ว

ในการพิจารณาเนื้อหาสาระของวิทยานิพนธ์ที่สมควรจัดพิมพ์เผยแพร่ ปีการศึกษา ๒๕๓๗ นั้น คณะกรรมการบัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาแล้วมีมติให้จัดพิมพ์ ๒ เรื่อง คือ

๑. เรื่อง **"การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา"** ของพระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม

๒. เรื่อง **"หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทย"** ของพระมหาสมชัย สิริวฑฺฒโน

เมื่อเสนอคณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัย เพื่อพิจารณาอนุมัติ ที่ประชุมมีมติดังนี้

๑. ให้จัดพิมพ์เรื่อง **"การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา"** ของ*พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม* เผยแพร่ในพิธีประสาทปริญญาประจำปี ๒๕๓๘

๒. ให้จัดพิมพ์เรื่อง **"หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทย"** ของ*พระมหาสมชัย สิริวฑฺฒโน* ออกจำหน่ายในนามมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เรื่องแรกนั้นเป็นข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับบทบาทของพระอานนท์ที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นับเป็นผลงานที่ใช้ความพยายามมากและเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจของผู้ที่ใฝ่รู้เถระประวัติสำหรับเรื่องที่สองนั้นมีเนื้อหาน่าอ่านและเป็นการเสนอแนวแปลก **ธรรมคีตา** นั้น ย่อมมีค่ากว่า **นัจจคีตา** แน่นอน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ขออนุโมทนาขอบคุณพระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม และ พระมหาสมชัย สิริวฑฺฒโน ที่ผลิตงานวิจัยออกมาอย่างน่าภาคภูมิใจ ขออนุโมทนาขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยและโรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่รับเป็นภาระจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เรื่องแรกได้ทันพิธีประสาทปริญญาประจำปี ๒๕๓๘ ของมหาวิทยาลัย สำหรับเรื่องที่สองจะออกตามมาเร็ว ๆนี้.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

๗ พฤษภาคม ๒๕๓๘

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

....

(พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.................................ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก)

.... กรรมการ

(พระธรรมกิตติวงศ์)

.... กรรมการ

(รศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก)

.... กรรมการ

(ผศ.ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์)

.... กรรมการ

(ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระธรรมกิตติวงศ์ ประธานกรรมการ

ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

ปริญญา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระธรรมกิตติวงศ์ ป.ธ.๙.

ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙,พธ.บ.,อ.ม.(บาลี–สันสกฤต) จุฬาฯ

วันสำเร็จการศึกษา วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๗

บทคัดย่อ

จากการศึกษาถึงบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยได้เริ่มจากประวัติความเป็นมาตั้งแต่ต้น จนถึงนิพพาน ความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ และการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปมาตามลำดับนั้น ได้ข้อสรุปว่า

บทบาทในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ คือ กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพุทธอนุชาเป็นพุทธอุปัฏฐาก กับภิกษุในฐานะเป็นเพื่อนสหธรรมมิก เป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคี กับภิกษุณีในฐานะเป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ให้โอวาท กับอุบาสกอุบาสิกาในหน้าที่ปฏิคมและที่ปรึกษา กับบุคคลนอกศาสนาในการช่วยตอบปัญหาข้อข้องใจ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าท่านต้องรับภาระและเป็นธุระในหลายๆ ด้าน

บทบาทในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจ และแสดงธรรม โดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดหรือ

เผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาและบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการที่ต่างๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายข้อความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มิได้หันมานับถือพระรัตนตรัยเพราะยังยึดติดอยู่กับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งก็เท่ากับว่าท่านได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่างๆ นับว่าเป็นตัวอย่างแห่งการประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทบาทในด้านการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ท่านรักษาพระสัทธรรมไว้ได้ ด้วยการศึกษาและทรงจำในเถรคาถากล่าวว่า ท่านสามารถทรงจำไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉะนั้นในการทำปฐมสังคายนาท่านจึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้วิสัชนาพระธรรมและท่านก็ได้ทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ด้วยการรวบรวมพระโอวาทและพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆเสนอต่อที่ประชุมสงฆ์เพื่อให้ช่วยกันพิจารณาจัดเป็นหมวดหมู่ จนกลายมาเป็นพระสูตร พระอภิธรรมให้ได้ศึกษากันมาถึงปัจจุบัน

บทบาทในการสร้างทายาทสืบต่อ ท่านก็เหมือนกับพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ คือการสร้างทายาทผู้สืบต่อในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรคและอรรกถา สังยุตติกาย นิทานวรรคกล่าวว่า ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านเช่น พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระเรวตะ พระขุชชโสภิตะ พระสาณวาสีสัมภูตะ พระยสกากัณฑบุตรเป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นพหูสูต (พหุสุสุตา) และศิษย์ของท่านเหล่านี้ ภายหลังได้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่สอง

Thesis Title : A Studdy of Ananda's Role in Propagation of Buddhism

Reseacher : Phramaha Chittipat Ajaladhammo (Jankum)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Dhamkittivong Pali 9

: Banjob Bannaruji Pali 9, B.A.(Buddhism), M.A. (Pali-Sanskrit) Chula

Date of Graduation : November 23, 1994

ABSTRACT

From the study of Ananda Thera's role in Propagation of Buddhism which began from early history of his age till his passing away, his relation with different persons and his preaching the doctrine to the Buddhists and general people, it can be concluded as follows :

The role in relations with different persons. Ananda Thera had a close relation with the Buddha as brother and his personal attendant, with other monks as their friend-monk, supervisor and mediator for the community harmony, with lady-monks (Bhikkhunis) as supporter for ordination of women in Buddhism and instructor, with lay Buddhists as receptionist and counsellor and with heretics in giving answers in order to clear their doubts. So it can be said that Ananda Thera had been responsible in various activities rather than other disciples.

The role in propagation of Buddhism. Ananda Thera had played a vital role in propagation of Buddhism through techiques

of counselling and supervision, discussion, answers and preaching as he listened Dharmas from the Buddha then spread Them to the Bhikkhu, Bhikkhuni, Uphasaka, Uphasika, With various methods such as naration, explanation with comparison and question-answer etc. Which had been used in order to grow faith and respect in the Triple Gem of the masses. But there were some who did not turn into Buddhism because of the attachment to their old creed. Nevertheless they had still treated him with special respect. this means that he had created mutual good understanding among different creeds. He was a good example of missionaries in carrying on daily life and in preaching Buddhism to Buddhists at present.

The role in preserving the doctrine Ananda Thera could preserve the doctrine of the Buddha through his recitation and memory. It is said in Threra Gatha that he could remember all 84,000 topics of the Buddha's teaching. Therefore in the first Buddhist council, he was chosen to be the answerer to the Dhammaquestion and he could do this well by compiling Buddha's intructions and sermons taught in different places and proposingthem to the community of the Sangha in order to group them into collections of Discourses and Metaphysics for the sake of our study as seen in the present day.

The role in building up Buddhist heir. He was like other famous disciples in building up the heir to prolong the age of Buddhism. In book Sanyutta Nikaya Nidana Vagga and the commentary to Sanyutta Nikaya Nidana Vagga, it is said that the followers of Ananda such as Ven. Sabbakami, Ven. Salha, Ven. Revata, Ven. Khujjasobhita, Ven. Sanavasisambhuta, Ven. Yasakakandaputta etc. all were Scholars and they had later on played vital roles in the Second Buddhist Council.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ก็ด้วยความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพระธรรมกิตติวงศ์ เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม และ ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณ พระราชสีมาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมาที่เมตตาอนุญาตให้ยืมพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาศึกษาค้นคว้า พระครูวิจิตรสมณคุณ (พระอุปัชฌาย์) อดีตเจ้าคณะอำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ที่เอื้อเฟื้อให้ยืมพระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ชุด ๙๑ เล่มทั้งชุด ตลอดถึงคุณมนัส จอดพิมาย ที่ให้ยืมคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฏฐกถา และช่วยเป็นธุระจัดหาเอกสารเพื่อการวิจัยนี้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณและอนุโมทนาพระมหากันต์ วฑฺฒนวํโส คุณเกรียงศักดิ์ บุญประสิทธิ์ที่กรุณาให้คำแนะนำในเบื้องต้นและช่วยจัดหาเอกสารเพื่อการวิจัยนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณมูลนิธิวัดธรรมกายที่สนับสนุนทุนสมทบในการวิจัย ๒,๕๐๐ บาท พระมหาสมพงษ์ กนกุพฺภโว วัดเศวตฉัตร ที่กรุณาให้คำแนะนำการพิมพ์ในเครื่องคอมพิวเตอร์ จนผู้วิจัยสามารถพิมพ์ได้สำเร็จด้วยดี

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลแด่มารดา บิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดถึงผู้ที่มีอุปการคุณทุกท่าน

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๗

สารบัญ

เรื่อง

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เรียงตามอักษรวิธีในภาษาบาลีดังนี้

องฺ.เอก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกนิบาต
องฺ.จตุกฺก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิบาต
องฺ.ปญฺจก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิบาต
องฺ.สตฺตก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิบาต
องฺ.ทสก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิบาต
ขุ.อป.	=	ขุทฺทกนิกาย	อปาทาน
ขุ.เถร.	=	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ.ธ.	=	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปท
ที.ปา.	=	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ที.สี.	=	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ม.อุ.	=	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ม.ม.	=	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
วินย.	=	วินยปิฏก	
สํ.ข.	=	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ.นิ.	=	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ.ส.	=	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ.สฬ.	=	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
สํ.ม.	=	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขในพระไตรปิฎกจะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น องฺ.เอก. ๒๐/๘๙/๑๕ หมายถึง อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ ๒๐ ข้อ ๘๙ หน้า ๑๕ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา และฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามอักษรวิธีในภาษาบาลี ดังนี้

องฺ.อ.	=	องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกถา (มโนรถปูรณี)
อป.อ.	=	อปทาน อฏฺฐกถา (วิสุทฺธวิลาสินี)
อภิ.อ.	=	อภิธมฺม อฏฺฐกถา (อฏฺฐสาลินี)
อุทาน.อ.	=	อุทาน อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ชา.อ.	=	ชาตกฏฺฐกถา
เถร.อ.	=	เถรคาถา อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ที.อ.	=	ทีฆนิกาย อฏฺฐกถา (สุมงฺคลวิลาสินี)
ธ.อ.	=	ธมฺมปทฏฺฐกถา
พุทฺธ.อ.	=	พุทฺธวํส อฏฺฐกถา (มธุรตฺถวิลาสินี)
ม.อ.	=	มชฺฌิมนิกาย อฏฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี)
มงฺคล.	=	มงฺคลตฺถทีปนี
มูลฎีกา.	=	มูลฎีกาอภิธมฺม
วินย.อ.	=	วินย อฏฺฐกถา (สมนฺตปาสาทิกา)
สํ.อ.	=	สํยุตฺตนิกาย อฏฺฐกถา (สารตฺถปกาสินี)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขจากคัมภีร์อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา จะแจ้งเล่ม ข้อและหน้า ตัวอย่างเช่น เถร.อ. ๒/๓๓๕/๓๙ หมายถึงเถรอรรถกถา เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๓๓๕ หน้า ๓๙ และฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยจะแจ้ง เล่ม/หน้า ตามลำดับตัวอย่าง เช่น ธ.อ. ๘/๘๐ หมายถึง ธมฺมปทฏฺฐกถา เล่มที่ ๘ หน้า ๘๐.

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายในทุกยุคทุกสมัยนั้น พระสงฆ์สาวกนับว่า เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะพระสงฆ์สาวกเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือกันว่า**เป็นองค์ประกอบองค์ประกอบหนึ่ง**ของหลักการศาสนา[๑] พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควรปฏิบัติ เป็นธรรม และยึดมั่นในคุณธรรมของผู้แสดงธรรมจึงสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าประทานหลักในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติว่า แสดงธรรมมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตามุ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น[๒]

---

[๑]เสฐียร พันธรังษี, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : ผดุงพิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖) หน้า ๑๑; กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐-๕๙; สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

[๒]องฺ ปญฺจก. ๒๒/๑๙๕/๑๗๔-๕ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

พระอานนท์ เป็นพระสาวกองค์หนึ่งซึ่งยึดมั่นอยู่ในหลักการดังกล่าวนั้น จึงทำให้ท่านมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ตลอดถึงการเข้าร่วมทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ภายหลังพุทธปรินิพพาน

ประวัติและผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอานนท์นั้น มีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หรือ ฎีกาเป็นต้น จึงเป็นการยาก ที่จะหาตำราเกี่ยวกับพระอานนท์ที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์มาศึกษาได้ การที่เรื่องราวของท่านกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นนับว่า เป็นอุปสรรคมากสำหรับบุคคลทั่วไปที่ต้องการศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะศึกษาเรื่องราวของท่าน โดยละเอียดเพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาทั้งหลาย

การที่ผู้วิจัยเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้เพราะเห็นว่าบทบาทของพระอานนท์ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรอง ๆ ในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงสืบต่อมาได้จนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า พระอานนท์มีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ อย่างไร มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายอย่างไร ตลอดถึงมีวิธีการดำรงรักษาพระสัทธรรมไม่เสื่อมได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อต้องการศึกษาบทบาทของพระอานนท์โดยมุ่งประเด็นต่อไปนี้ คือ

๑. เพื่อศึกษาชีวประวัติความเป็นมาของพระอานนท์

๒. เพื่อศึกษาคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์ที่ก่อให้เกิดความ

เคารพนับถือในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่นๆที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพระอานนท์กับบุคคลต่างๆ

๔. เพื่อศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. พระอานนท์มีประวัติความเป็นมาอย่างไร

๒. พระอานนท์มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร จึงก่อให้เกิดความเคารพนับถือในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่นๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. พระอานนท์มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ อย่างไร

๔. พระอานนท์มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

อานันทะ หมายถึง ความยินดี, ความเพลิดเพลิน, ความบันเทิง, การทำให้เพลิดเพลิน,[๓] บุคคลที่มีชื่อว่า อานันทะ เฉพาะที่เป็นพระมี ๓ องค์ คือ ๑.พระอานนท์ปัจเจกพุทธเจ้า[๔] ๒.พระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก[๕] ได้แก่พระอานนท์ผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ๓.พระอานนท์ผู้แต่งคัมภีร์ฎีกาอภิธรรม[๖] (มูลฎีกา)

---

[๓]Rhys Davids, T.W. and Stede, William Ed **The Pali Text Society's Pali-English Dictionary**.(London; Routledge and Kegan Poul Ltd. 1979.) P.100.

[๔]ขุ.อป. ๓๒/๙/๓๑๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; อป.อ. ๒/๙-๑๐/๒๓๒. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๔.

[๕]ที.อ. ๒/๑๑/๑๓-๔; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๒-๔; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘; อป.อ.๑/๒๑-๒; ชา.อ.๑/๒๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๖]มูลฎีกา. ๑/๒๔๗. **มูลฎีกาอภิธรรม**, ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๓๕๓๔.

บทบาท หมายถึงการทำท่าตามบท,การรำตามบท, โดยปริยายหมายถึงการทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้[๗] เช่น บทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่ หมายถึงการทำให้ขยายออกไป,การทำให้เป็นที่แพร่หลาย[๘] ในที่นี้หมายถึงการแสดงธรรม สนทนาธรรม โต้ตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายไปทุกสารทิศ ตลอดถึงการรวบรวมรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ เป็นต้น

ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ได้กล่าวถึงพระอานนท์ว่า เดิมชื่อว่า "อานันทะ" คงชื่อเดิมอยู่มิได้เปลี่ยนแปลงแต่คนไทยนิยมเรียกสั้นๆว่า "พระอานนท์" ท่านเป็นผู้มีความรู้ดีในวิทยาการหลายแขนง แม้แต่วิชาหัตถศึกษาและวิชาสังคมศาสตร์ จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเยี่ยมกว่าพระสาวกทั้งหลายที่มีการศึกษาดีมาด้วยกัน

การที่ท่านได้รับความรู้ดีในทางพระพุทธศาสนานั้น นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงเมตตาประทานโอวาทโดยตรงแล้ว ท่านยังได้รับความเมตตาธรรมจากพระสาวก ผู้ใหญ่ให้โอวาทแนะนำอีกหลายองค์ เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระปุณณะมันตานีบุตร เป็นต้น ฉะนั้น ท่านจึงเป็นพระเถระทีมีความรู้ ความสามารถเหนือกว่าพระเถรานุเถระที่เป็นพระเสขะด้วยกัน[๙]

---

[๗]ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม**,(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๙.

[๘]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๒.

[๙]พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, ยุวพุทธชลบุรีในพระสังฆราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุดมวิชชากร (เหมือน อินฺทโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๒๘), หน้า ๔๘-๙.

พระสารีบุตรยกย่องพระอานนท์ว่า เป็นผู้มีคุณธรรม ๖ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ได้เรียน ได้ฟังธรรมมาก

๒. เป็นผู้ที่แสดงธรรมตามที่ได้เรียน ได้ฟังมาโดยพิสดาร

๓. เป็นผู้สาธยายธรรมโดยพิสดาร

๔. เป็นผู้ตรึกตรองเพ่งพิจารณาธรรมโดยพิสดาร

๕. เป็นผู้ที่ได้อยู่ใกล้พระเถระผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรมทรงวินัย ทรงมาติกา

๖. เป็นผู้ที่ได้เข้าหาพระเถระเหล่านั้นเพื่อเรียนถามข้อที่ควรถามตามกาลตามเวลาอันสมควร[๑๐]

พระอรรถกถาจารย์ ได้วิเคราะห์ถึงความเป็นพหูสูตของพระอานนท์ไว้ว่าพระเถระอื่น ๆที่เป็นพหูสูต มีความเพียรและเป็นอุปัฏฐากก็มีอยู่ แต่ว่าพระอานนท์นี้เมื่อเล่าเรียนพระพุทธพจน์ ก็ทรงอยู่ในปริยัติดุจผู้รักษาเรือนคลัง ดังนั้นท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้เป็นพหูสูต สติปัญญาในการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์ก็มีมาก ดังนั้น ท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้สติ เมื่อเล่าเรียนพระปริยัติบทเดียว ก็สามารถยึดเอาเนื้อความได้ถึง ๖๐,๐๐๐ บท ดังนั้น ท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้มีคติ(มีกลวิธีในการจดจำ) ท่านขยันท่องบ่นทรงจำและอุปัฏฐากไม่มีใครเปรียบเทียบได้ ดังนั้นท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้มีธิติ (วิธีทรงจำไว้) เมื่ออุปัฏฐากพระพุทธเจ้าก็ไม่เหมือนภิกษุอื่น ซึ่งอุปัฏฐากได้ไม่นานและไม่อุปัฏฐากตามพระทัยของพระพุทธเจ้า ส่วนท่านอุปัฏฐากโดยยึดพระทัยของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ดังนั้นท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้อุปัฏฐาก[๑๑]

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ได้กล่าวถึงความสำคัญของพระอานนท์ ว่า เป็นความจริงเหลือเกินใน เมื่อพระอาทิตย์ตกแล้ว แสงตะเกียง

---

[๑๐]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๑/๓๔๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑]องฺอ.๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

ย่อมส่องสว่างจับตาของทุกคนที่ต้องการความสว่างเปรียบเหมือนเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว[๑๒] ทันใดนั้น พระอานนท์ก็เกิดเป็นพระเถระที่มีความสำคัญและสมควรแก่การเคารพสักการะ

พระสังคีติกาจารย์ เมื่อจะสรรเสริญพระอานนท์ในด้านต่างๆ ก็ได้รจนาคาถา ๓ คาถาว่า

พระอานนทเถระ เป็นพหูสูต ทรงธรรม เป็นผู้รักษา
คลังพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาพระคุณใหญ่
เป็นดวงตาของโลกทั่วไป ปรินิพพานเสียแล้ว

พระอานนทเถระ เป็นพหูสูต ทรงธรรม เป็นผู้รักษา
คลังพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาพระคุณใหญ่
เป็นดวงตาของโลกทั่วไป ปรินิพพานเสียแล้ว

พระอานนทเถระเป็นผู้มีคติ มีสติ มีธิติเป็นผู้แสวงหา
คุณใหญ่ เป็นผู้ทรงจำพระสัทธรรมไว้ได้ เป็นบ่อเกิดแห่ง
รัตนตรัย[๑๓]

ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ว่า การที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง และมั่นคงสืบต่อมาได้ทุกวันนี้ถือได้ว่า พระอานนท์ได้มีบทบาทสำคัญรูปหนึ่งซึ่งผลงานของท่านสามารถประมวลมากล่าวได้ว่า

๑. ทรงจำพระสัทธรรมไว้ได้มาก
๒. ขวนขวายเพื่อให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา
๓. ช่วยระงับความแตกร้าวในหมู่สงฆ์
๔. วิสัชนาพระธรรมในคราวทำปฐมสังคายนา

---

[๑๒]พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, หน้า ๖๓.

[๑๓]ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๕๐-๒/๔๐๑, ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๕. สร้างธรรมทายาทผู้สืบต่อ

๖. เดินทางออกไปเยี่ยมพระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ[๑๔]

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของพระอานนท์ จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราอื่นๆ

๒. ศึกษา แปล วิเคราะห์ข้อมูล

๓. เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบชีวประวัติความเป็นมาของพระอานนท์อย่างถูกต้อง

๒. ทำให้ทราบคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์ที่ก่อให้เกิดความเคารพ นับถือในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่นๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. ทำให้ทราบความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ของพระอานนท์

๔. ทำให้ทราบบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

---

[๑๔]บรรจบ บรรณรุจิ, **อสีติมหาสาวก**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๔-๘.

บทที่ ๒
ประวัติความเป็นมาของพระอานนท์

พระอานนทเถระหรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกสั้นๆ ว่า "พระอานนท์" ท่านเป็นพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้าซึ่งรวมอยู่ในพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ และเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ในฐานะเป็นพระญาติที่ใกล้ชิดเมื่อออกบวชท่านก็ได้รับเลือกให้เป็นพุทธอุปัฏฐาก อยู่รับใช้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าอีกเป็นระยะเวลาถึง ๒๕ พรรษา ดังนั้นท่านจึงเป็นพระสาวกที่ทราบความเคลื่อนไหว และความเป็นไปของพระพุทธเจ้าได้ดีกว่าพระสาวกอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านสามารถทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์[๑] จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า'คลังแห่งพระธรรม''[๒]

การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ ในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ เป็นที่แพร่หลายนั้น ผู้วิจัยขอเริ่มจากชาติภูมิก่อน

---

[๑]ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๒๗/๓๙๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; สํ.อ. ๒/๖๐/๙๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓;สํ.อ.๑/๑๑๕/๒๗๖.ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒; ที.อ. ๒/๙๕/๘๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

๒.๑ ชาติภูมิ

พระอานนท์ เป็นเจ้าชายองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์ศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระบิดาของท่านพระนามว่า "พระเจ้าอมิโตทนะ"* ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนพุทธบิดา มีศักดิ์เป็นพระเจ้าอา(จูฬปิตา)ของพระพุทธเจ้า ส่วนพระมารดาของท่านไม่ปรากฏพระนาม** พระอานนท์นั้นเมื่อนับโดยความสัมพันธ์แห่งพระญาติแล้ว จึงมีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า

พระอานนท์ การที่ท่านได้ชื่ออย่างนี้เพราะเมื่อคราวที่ท่านประสูติพระญาติทั้งหลายต่างก็มีความสดชื่นรื่นเริงบันเทิงใจยิ่ง[๓] นอกจากนั้น ท่านยังเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า สหชาติ คือ เกิดขึ้นพร้อมกัน ซึ่งในที่นี้หมายถึงผู้ที่เกิดในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ๗ อย่าง คือ

---

*ในเรื่องพระบิดาของท่าน มีกล่าวไว้ต่างกัน คือ ใน องฺ.อ.๑/๒๑๙-๒๒๓ /๒๖๑; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๖; อป.อ. ๑/๓๗๒; ที.อ. ๒/๙๐; สํ.อ. ๒/๖๐ /๑๐๗ (ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา)กล่าวว่า พระเจ้าอมิโตทนะเป็นพระบิดาของท่าน แต่ในพุทธ.อ. ๑/๖๐/๘๕. (ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา) กล่าวว่าพระเจ้าอมิโตทนะเป็นพระบิดาของพระอนุรุทธะ ในขณะที่ อป.อ. ๑/๓๒๔;เถร.อ. ๒/๓๙๓/๓๗๒. (ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา) กล่าวว่า พระเจ้าสุกโกทนะเป็นพระบิดาของพระอนุรุทธะ ส่วนนักปราชญ์ไทยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นต้นกล่าวว่า "พระอานนท์" เป็นโอรสของพระเจ้าสุกโกทนะ

ในคัมภีร์มหาวัสตุกล่าวว่า พระมารดาของท่านมีพระนามว่า **มฤคี (J.J. Jones Mahavasatu, London, Xp 1952, P,152) แต่นักปราชญ์ไทยมี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นต้น ส่วนใหญ่กล่าวว่า พระมารดาของท่านมีพระนามว่า **กิสาโคตมี**

[๓] เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; อป.อ.๑/๓๗๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔; องฺ.อ.๑, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๑.

๑. พระนางพิมพาพระมารดาของพระราหุล ๒. ฉันนอำมาตย์ ๓. กาฬุทายีอำมาตย์ ๔ พระอานนท์ ๕. ม้ากัณฐกะ ๖. ต้นมหาโพธิ ๗. ขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ทิศ[๔]

การศึกษาในด้านวิชาความรู้นี้ผู้วิจัยไม่พบหลักฐานการศึกษา[๕] แต่ก็สันนิษฐานว่า ท่านน่าจะได้ศึกษาศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ[๖] เสมอด้วยเจ้าชายทั้งหลาย เพราะเกิดในวรรณะกษัตริย์ ท่านเองก็มีนิสัยรักการศึกษา มีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เป็นคนว่าง่ายสอนง่ายมาตั้งแต่ต้นด้วย ก็ทำให้แน่ใจว่าท่านจะได้รับความเมตตาปรานีจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เป็นอย่างดีข้อนี้เป็นเหตุให้ท่านมีความรู้ดีในวิทยาการหลายแขนง จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเยี่ยมกว่าพระสาวกทั้งหลายที่มีการศึกษาดีมาด้วยกัน[๗]

---

[๔]ที.อ. ๒/๑๒/๑๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒; อป.อ. ๒/๓๖/๖๖. (ใน อป.อ. นี้ สหชาติมี ๘ คือเพิ่ม อาโรหนหตฺถีเข้ามาด้วย)ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; ชา.อ. ๑ /๘๑–๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; พุทธ.อ. ๑/๑–๑๘/๔๓๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๕]บรรจบ บรรณรุจิ, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม**, (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๖.

[๖]เกิด ธนชาต, **คลังปริยัติธรรมเล่ม ๒**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๔๑๐–๒.

ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการคือ ๑. ความรู้ทั่วไป ๒. ความรู้กฎธรรมเนียม ๓. การคำนวณ ๔. การใช้เครื่องยนต์ ๕. ความรู้นิติ ๖. การรู้พยากรณ์ ๗. การร้องรำ ๘. ความแคล่วคล่องด้วยกำลังกาย ๙. การยิงธนู ๑๐. การรู้เรื่องบุราณ ๑๑. รู้วิชาแพทย์ ๑๒. วิชาอิติหาสะ ๑๓. วิชาดูดาว ๑๔. วิชาพิชัยสงคราม ๑๕. วิชานิพนธ์ ๑๖. วิชาพูด ๑๗. วิชาเสก ๑๘. วิชาไวยากรณ์.

[๗]พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, อ้างแล้ว, หน้า ๔๙–๕๐.

๒.๒ การออกบวช

พระอานนท์ ออกบวชโดยการชักชวนของเจ้าชายอนุรุทธศากยราชกุมาร[๔]ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ภายหลังพรรษาที่ ๒ แห่งการตรัสรู้* พร้อมด้วยศากยกุมารและโกลิยกุมารอีก ๔ พระองค์ คือ ภัททิยะ ภคุ กิมพิละ และเทวทัต จึงรวมเป็น ๖ องค์ด้วยกัน ได้พร้อมใจกันออกจากพระนครด้วยจาตุรงคเสนา ครั้นดำเนินไปโดยระยะทางไกลพอสมควรแล้วก็สั่งบังคับให้จาตุรงคเสนาเหล่านั้นกลับทั้งหมด ยกเว้นนายอุบาลีพนักงานภูษามาลา ติดตามรับใช้ใกล้ชิดเพียงคนเดียว เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จไปประทับอยู่ ณ อนุปิยอัมพวัน แคว้นมัลละแล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบท ณ ที่นั้น[๕] และได้พร้อมใจกันกราบทูลพระพุทธเจ้าให้บวชให้นายอุบาลีก่อน โดยให้เหตุผลว่า พวกข้าพระองค์เป็น เจ้าชายเชื้อสายศากยะถือตัวจัด นายอุบาลีนี้ก็รับใช้พวกข้าพระองค์มาช้านาน ขอพระพุทธองค์ได้โปรดบวชให้นายอุบาลีนี้ก่อนเถิด เพื่อพวกข้าพระองค์จักได้ไหว้เขาได้

---

[๔]พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธานุพุทธประวัติ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘/๒๕๓๔), หน้า ๑๒๕.

*พุทธ.อ. ๑/๕-๖. (ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา) ในอรรถกถาพุทธวงศ์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาแรกที่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน เมืองพาราณสี ออกพรรษา ปวารณาแล้ว เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา กินเวลาถึง ๕ เดือนจึงถึง และได้ประทับจำพรรษาที่อุรุเวลานี้สิ้นไตรมาส ขณะที่ประทับอยู่อุรุเวลาก็ได้เทศนาโปรดชฎิลสามพี่น้อง พร้อมด้วยบริวารแล้วจึงเสด็จไปกรุงราชคฤห์กลางเดือนผุสสมาสประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์นี้ ๒ เดือนแล้วจึงเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ ๒ เดือนจึงถึง

[๕]วินย. ๗/๓๓๐/๑๑๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.อ. ๑/๑๙๒/๑๗๒, ๑๗๕,๒๗๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓; ธ.อ. ๑/๑๒๔-๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓; พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

ด้วยวิธีการนี้จะช่วยให้พวกข้าพระองค์ลดความถือตัวลงได้พระพุทธเจ้าข้าพระพุทธเจ้า ก็ทรงทำตามที่เจ้าชายเหล่านั้นทูลขอ[๑๐] และทรงบวชให้อุบาลีก่อนแล้วจึงทรงบวชให้ เจ้าชายศากยะ และเจ้าชายโกลิยะเหล่านั้นภายหลัง[๑๑]

การบวชของพระอานนท์นั้นมีประเด็นที่ควรนำมาพิจารณา คือเรื่องพระอุปัชฌาย์เพราะหลักฐานต่างๆ ยังขัดแย้งกันอยู่ ในพระวินัยปิฎกและอรรถกถาเถรคาถากล่าวว่า พระเพลัฏฐสีสเถระ*เป็นพระอุปัชฌาย์[๑๒] แต่ในพระวินัยปิฎก อรรถกถาอังคุตตรนิกายและ อรรถกถาธรรมบทมิได้แสดงว่า ใครเป็นพระอุปัชฌาย์ แสดงเพียงว่า บวชในสำนักของพระพุทธเจ้าเท่านั้น[๑๓] ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าพระพุทธเจ้าประทานบวชให้ด้วยพระองค์เอง หรือทรงอนุญาตให้พระเพลัฏฐสีสะเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ ซึ่งก็เป็นไปได้ทั้ง ๒ ทาง

การบวชเป็นวิธีการรับคนเข้าหมู่คณะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ มีหลายวิธีด้วยกัน[๑๔] แต่วิธีที่น่าจะนำมาวิเคราะห์เฉพาะกรณีที่เกี่ยวกับการบวชของพระอานนท์ เพียง ๓ วิธี คือ

๑. วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าประทานบวชให้แก่กุลบุตรด้วยพระองค์เอง

---

[๑๐]บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๑๕๐.

[๑๑]วินย. ๗/๓๓๑/๑๑๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.อ.๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาอฎฺฐกถา ๒๕๓๓; ธ.อ. ๑/๑๒๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

*ศัพท์ที่เป็นชื่ออุปัชฌาย์ของพระอานนท์มี ๒ ศัพท์คือเวลัฏฐสีสะและเพลัฏฐสีสะ แต่ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ใช้ เพลัฏฐสีสะศัพท์

[๑๒]วินย. ๒/๒๕๒/๒๓๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย. ๕/๒๖๔/๓๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; เถร.อ. ๑/๑๕๓/๑๐๑. ฉบับ มหาจุฬาอฎฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๓]วินย. ๗/๓๓/๑๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาอฎฺฐกถา ๒๕๓๓;ธ.อ. ๑/๑๒๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๑๔]บรรจ บรรณรุจิ, **อสีติมหาสาวก**, หน้า ๓๐๖.

๒. วิธีไตรสรณคมน์[๑๕] เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ประสงค์จะบวชในทิศนั้นๆ

๓. วิธีญัตติจตุตถกรรมเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปร่วมกันทำพิธีบวชให้แก่กุลบุตรที่ประสงค์จะบวช

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะ ๑ รูป รวมเป็น ๖ รูปจัดเป็นพวกแรก สหายเก่าของพระยสะอีก ๕๔ รูป จัดเป็นพวกหลัง รวมเป็น ๖๑ รูป[๑๖] บวชให้แก่กุลบุตรที่ประสงค์จะบวชในทิศนั้นๆ ด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ต่อมาพระพุทธองค์ทรงยกเลิกและทรงอนุญาต ให้พระสารีบุตรบวชให้ราธพราหมณ์ด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม[๑๗] ขณะที่ประทับอยู่ที่นิโครธารามเขตกรุงกบิลพัสดุ์ ก็ทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ราหุลกุมารซึ่งมีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปี พระสารีบุตรได้ทูลถามว่า จะให้บวชด้วยวิธีใด พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้บวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์อีก หลังจากที่ได้ทรงยกเลิกไปแล้วในคราวที่ทรงอนุญาตด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม[๑๘]

มีข้อที่น่าคิดว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้วพระพุทธองค์ยังทรงอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอยู่อีกหรือไม่ ประเด็นนี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเช่น เรื่องพระนันทะในอรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้พระนันทะ[๑๙]

---

[๑๕]วินย. ๔/๓๔/๒๙-๓๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๖]วินย.อ. ๓/๑๙-๒๐. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒.

[๑๗]วินย. ๔/๖๙/๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย.อ. ๓/๔๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒; ธ.อ. ๔/๒. ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๑๘]วินย. ๔/๖๐๕/๑๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย.อ. ๓/๗๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒;ธ.อ.๑/๑๐๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๑๙]ธ.อ. ๑/๑๐๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

ขณะเดียวกันในอรรถกถาพระวินัยกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงประทานบวชให้พระนันทะด้วยพระองค์เอง[๒๐]

อรรถกถาสมันตปาสาทิกา ได้กล่าวถึงจำนวนภิกษุที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาไว้ว่า ครั้งปฐมโพธิกาล พระพุทธเจ้าทรงให้กุลบุตรอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้นและภิกษุผู้อุปสมบทด้วยวิธีนี้มีจำนวน ๑,๓๔๑ รูป คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะกับพระผู้เป็นสหายเก่าอีก ๕๕ รูป พระภัททวัคคีย์ ๓๐ รูป พระปุราณชฎิล ๑,๐๐๐ รูปปริพพาชกรวมกับพระอัครสาวกทั้งสองอีกเป็น ๒๕๐ รูปและพระองคุลีมาลอีก ๑ รูป จึงกล่าวว่า ภิกษุ ๑,๓๐๐ รูปและภิกษุเหล่าอื่นอีก ๔๐ รูป ทั้งพระเถระผู้มีปัญญาอีก ๑ รูป ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดท่านกล่าวว่า เป็นเอหิภิกขุ[๒๑]

จากหลักฐานนี้ชี้ชัดว่า พระนันทะมิได้อยู่ในกลุ่มนี้ด้วย จึงไม่น่าจะบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา แต่ในที่แห่งเดียวกันนี้ ท่านก็ได้กล่าวอีกว่า มิใช่แต่ภิกษุเหล่านี้เท่านั้นที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุ แม้ภิกษุเหล่าอื่นก็ยังมีอีกมาก คือ เสลพราหมณ์และบริวาร ๓๐๐ รูป พระมหากัปปินะกับบริวาร ๑,๐๐๐ รูป กุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป พวกปารายนิกพราหมณ์ ๑๖,๐๐๐ รูป (รวม ๒๗,๓๐๐ รูป) แต่ภิกษุเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์มิได้แสดงไว้ เพราะพระอุบาลีเถระมิได้แสดงไว้ในบาลีพระวินัยปิฎก ภิกษุเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ ก็เพราะพระอุบาลีเถระแสดงไว้ในบาลี พระวินัยปิฎก จึงได้กล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด และภิกษุเหล่านี้ คือ ๒๗,๐๐๐ รูป และ ๓๐๐ รูป ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ท่านกล่าวว่า เป็นเอหิภิกขุ[๒๒]

ในอรรถกถาพุทธวงศ์กล่าวว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะสงเคราะห์พระประยุรญาติ จึงแวดล้อมด้วยพระขีณาสพ ๒๐,๐๐๐ รูป คือ ภิกษุชาวเมือง

---

[๒๐]วินย.อ. ๓/๗๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒.

[๒๑]วินย.อ. ๑/๒๕๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

[๒๒]วินัย.อ. ๑/๒๕๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

อังคะและชาวเมืองมคธ ๑๐,๐๐๐ รูป ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป เสด็จจากกรุงราชคฤห์ถึงเมืองกบิลพัสดุ์สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ ๒ เดือนจึงถึง[๒๓]

อรรถกถาพุทธวงศ์นี้ได้กล่าวถึงภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป ซึ่งมีอยู่ก่อนที่พระนันทะ สามเณรราหุล และกลุ่มของพระอานนท์จะบวช ฉะนั้น การที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป เป็นเอหิภิกขุนั้น จึงน่าจะหมายเอาภิกษุกลุ่มนี้เท่านั้น ไม่รวมถึงพระนันทะ เป็นต้น ดังนั้น พระนันทะ รวมทั้งกลุ่มของพระอานนท์ด้วย จึงน่าจะเป็นกลุ่มที่อยู่นอกเหนือจากภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นด้วยกับพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ที่กล่าวว่า เวลานั้นพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอุปสมบทวิธี คือ การรับกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นภิกษุ ด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมขึ้นใช้ในพระธรรมวินัยแล้ว ฉะนั้น อุปสัม-ปทาเปกขะทั้ง ๗ คือ ภัททิยะ อนุรุทธะ อานนท์ ภคุ กิมพิละ เทวทัต และอุบาลี จึงจำเป็นต้องอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมตามพระธรรมวินัย สำหรับพระอานนท์นั้น ได้พระเพลัฏฐสีสะเป็นพระอุปัชฌาย์[๒๔]

๒.๓ การบรรลุโสดาปัตติผล

พระอานนท์ เมื่อบวชแล้วไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน เพราะได้ฟังธรรมเทศนาของพระปุณณมันตานีบุตร[๒๕] ซึ่งภายหลังท่านได้เล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า พระปุณณมันตานีบุตร เป็นผู้ที่มีอุปการคุณต่อภิกษุผู้บวชใหม่เป็นอย่างมาก ท่านมักจะกล่าวสอนด้วยโอวาทว่า

---

[๒๓]พุทธ.อ. ๑/๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๒๔]พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), พระอานนท์เถระ,(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

[๒๕]วินย. ๗/๓๓๑/๑๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓; ธ.อ. ๑/๑๒๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

ความคิดว่า เรามี เราเป็นมีได้ เพราะความยึดถือรูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ หามีเพราะความไม่ยึดถือไม่ เปรียบเสมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มผู้รักสวยรักงามเมื่อมองดูเงาหน้าในกระจกหรือในภาชนะอันใส ก็มองดูด้วยความยึดถือ ไม่ใช่มองเพราะความไม่ยึดถือ

รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ นั้นอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีในอดีตหรือ ปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้เหล่านั้นทั้งหมด ไม่ใช่ของเรา เราก็ไม่เป็นเช่นนั้น ภิกษุผู้เห็นอยู่อย่างนั้น ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนัด หลุดพ้นและย่อมรู้ว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำก็ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีกแล้ว[๒๖]

๒.๔ คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระสาวกที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่โดดเด่นแตกต่างไปจากพระสาวกอื่นๆในยุคเดียวกัน เช่น เป็นผู้มีรูปงาม น่าเลื่อมใส ใฝ่ใจต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพอ่อนโยน รักการประหยัด มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ ดังจะได้ศึกษาในรายละเอียดต่อไป

๑. **เป็นผู้มีรูปงามน่าเลื่อมใส** พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระอานนท์ เป็นผู้ที่มีรูปงาม น่าเลื่อมใส ควรแก่การทัศนา ยิ่งเป็นพหูสูตด้วย ก็ยิ่งทำให้สังฆมณฑลนี้งดงามยิ่งขึ้น ดังนั้นพุทธบริษัทจึงนิยมไปหาท่าน[๒๗] พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าอานนท์เป็นผู้ที่มีภูตธรรม (ธรรมอันน่าอัศจรรย์) ๔ ประการ คือ

---

[๒๖]สํ.ข. ๑๗/๘๓/๘๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; สํ.อ.๒/๘๓/๓๓๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; เถร.อ.๒/๓๙๗/๔๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; ที.อ. ๒/๙๕/๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๒๗]ที.อ. ๒/๒๐๙/๑๙๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

๑. เมื่อบริษัทเข้าไปหา พอได้เห็นรูปอานนท์เท่านั้นก็มีความยินดี

๒. เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาของอานนท์ก็มีความพอใจ

๓. เมื่ออานนท์แสดงธรรมจบลงแล้ว ก็ยังไม่อิ่มในการฟัง

๔. เมื่ออานนท์หยุดพักธรรมเทศนาไว้ก็มีจิตยินดี[๒๘]

ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า ท่านเป็นผู้หนึ่งในบรรดาสาวกที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นผู้มีบุญ สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร และบารมีธรรม ๑๐ ประการ จึงสามารถรักษาความเลื่อมใสของตระกูลไว้ได้ เพราะความเป็นผู้ดำรงอยู่ด้วยอำนาจแห่งเหตุผล[๒๙] และยังได้รับการยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นพหูสูต คือเป็นผู้ที่ได้สดับตรับฟังมามาก

๒. เป็นผู้มีสติ คือมีสติมั่นคง

๓. เป็นผู้มีคติ คือมีวิธีการจดจำสิ่งต่างๆได้ดี

๔. เป็นผู้มีธิติ คือมีวิธีทรงจำไว้

๕. เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือทำหน้าที่รับใช้พระพุทธเจ้า[๓๐]

ในชุณหชาดกก็กล่าวว่า พระอานนท์นอกจากจะได้รับการสถาปนาในตำแหน่งแห่งผู้เลิศ ๕ ประการดังกล่าวแล้ว ท่านยังเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติอีก ๗ ประการ คือ

๑. อาคมสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการศึกษาเล่าเรียน

๒. อธิคมสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการบรรลุโสดาปัตติผล

---

[๒๘]ที.ม. ๑๐/๒๐๙/๑๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๙]ธ.อ. ๓/๗-๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๓๐]องฺ.เอก. ๒๐/๒๑๙-๓/๒๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๕๒/๔๐๑; ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖,๒๖๔-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๓๔; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

๓. ปุพพเหตุสมบัติ ถึงพร้อมด้วยเหตุแห่งสาวกบารมีญาณ

๔. อัตถัตถปริปุจฉาสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการถามสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช่ประโยชน์

๕. ติตถวาสสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการอบรมคุณธรรมแห่งผู้สอน

๖. โยนิโสมนสิการสมบัติ ถึงพร้อมด้วยปัญญาพิจารณาเหตุผลอย่างรอบคอบ

๗. พุทธอุปนิสัยสมบัติ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพุทธอุปัฏฐาก[๓๑]

นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้มีฝีมือในทางช่างอีกด้วยเช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นคันนาของชาวมคธเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคันนาคั่นในระหว่าง จึงตรัสว่า อานนท์ เธอจะทำจีวรให้มีรูปเหมือนคันนาของชาวมคธนี้ได้หรือไม่ซึ่งท่านก็ได้กราบทูลว่า “ทำได้” และก็ได้ทำจีวรมีรูปเหมือนอย่างคันนาของชาวมคธขึ้นทูลถวายให้ทรงทอดพระเนตรพระพุทธเจ้าครั้นได้ทรงทอดพระเนตรแล้ว ตรัสชมเชยในท่ามกลางสงฆ์ว่า อานนท์เป็นคนฉลาด มีปัญญารู้ซึ้งถึงถ้อยคำที่เรากล่าวแต่โดยย่ออย่างพิสดาร ทำกุสิ (ผ้าชิ้นยาว) อัฑฒกุสิ (ผ้าชิ้นสั้น) ก็ได้ ทำผ้ามณฑล (กระทงใหญ่) อัฑฒมณฑล(กระทงเล็ก) ก็ได้ ทำผ้าวิวัฏฏะ (ขันธ์ตรงกลางเย็บมณฑลกับอัฑฒมณฑลติดกัน) อนุวิวัฏฏะ (๒ขันธ์ทั้งสองข้างแห่งวิวัฏฏะ)ก็ได้ ทำผ้าคีเวยยกะ (ผ้าดาม)ชังเคยยกะ (ผ้าที่เย็บในที่ปกปิดแข้ง) และพาหันตะ (ขันธ์หนึ่งๆ นอกอนุวิวัฏฏะหรือชายทั้งสองของจีวร) ก็ได้[๓๒]

๒. **เป็นผู้ใฝ่ใจต่อการศึกษา** พระอานนท์ เป็นผู้ที่ใฝ่ใจต่อการศึกษาเล่าเรียน ท่องบ่น สาธยายและทรงจำไว้ ซึ่งพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก[๓๓]

---

[๓๑]ชา.อ. ๖/๑๓/๘–๙. ฉบับ มหาจุฬาอัฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๓๒]วินย. ๕/๓๔๕/๑๔๘–๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๓]สํ.อ. ๒/๗๐/๑๔๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; อภิ.อ.๑/๒๐/๑๖. ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นพหูสูต เป็นคลังแห่งพระธรรม[๓๔] ท่านสามารถทรงจำพระพุทธพจน์ได้ถึง ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และยังจำเอาจากสำนักของภิกษุมีพระสารีบุตรเป็นต้นอีก ๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จึงรวมเป็นธรรมที่ท่านทรงจำไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์[๓๕]

ท่านเป็นผู้มีสติปัญญาดี มีความทรงจำดี ฟังครั้งเดียว ไม่ต้องถามอีกก็จำไว้ได้ถึง ๖๐,๐๐๐ บท ๑,๕๐๐ คาถา โดยไม่เลอะเลือน ไม่คลาดเคลื่อน[๓๖] ดังนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงได้เปรียบเทียบสติปัญญาของท่านว่า เหมือนน้ำมัน ของราชสีห์ ที่เขาใส่ไว้ในหม้อทองคำ[๓๗] ถึงท่านจะเป็นเพียงพระโสดาปัตติผล แต่ท่านก็มีความแตกฉาน และเชี่ยวชาญธรรมะในเรื่องที่สำคัญ ๆ เช่น ปฏิจจสมุปบาท[๓๘]

๓. เป็นคนช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม พระอานนท์โดยปกติแล้วท่านเป็นคนช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม ชอบคิดเปรียบเทียบ[๓๙] เช่นครั้งหนึ่งท่านสังเกตเห็นรัศมีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์แล้ว คิดเปรียบเทียบว่า มีรัศมีเทียบกับพระรัศมีของพระพุทธเจ้า[๔๐] ไม่ได้และชอบไต่ถามเรื่องที่ทูลถามนั้นส่วน

---

[๓๔]สํ.อ. ๒/๖๐/๙๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา; ที.อ. ๒/๙๕/๘๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๓๕]ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๒๗/๓๙๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๖]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา; อภิ.อ.๑/๒๐/๑๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; ม.อ. ๒/๔๔๙/๒๔๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๗]เถร.อ. ๒/๑๐๕๓/๔๗๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๘]ที.ม. ๑๐/๙๕/๔๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; สํ.นิ. ๑๖/๖๐/๘๙-๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ที.อ. ๒/๙๕/๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; สํ.อ. ๒/๖๐/๑๐๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๙]พระมหาอดิศักดิ์ อธิฉนฺโท, ประวัติและผลงานของพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก, (กรุงเทพฯ : แผนกธรรมวิจัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์, ๒๕๐๗), หน้า ๖๘.

[๔๐]ธ.อ. ๘/๑๐๕-๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๑.

มากก็เป็นประโยชน์แก่การศึกษาปฏิบัติ และเผยแผ่ทั้งสิ้นดังจะได้ศึกษาในรายละเอียดในบทที่ ๔ ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้

นอกจากท่านจะทูลถามปัญหาธรรมต่างๆ แล้วท่านยังได้ทูลถามถึงเหตุการณ์ที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงแย้มพระโอษฐ[๔๑] และทรงนิ่งเฉย[๔๒] หรือเมื่อได้พบเหตุการณ์ หรือบุคคลที่น่าสนใจอะไรๆ ก็มักจะทูลถามให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าให้ฟังเสมอๆ เช่น ทูลถามถึงคติภายหน้าของชาวบ้านนาฑิกะ[๔๒] ยานอันประเสริฐของชานุสโสณิพราหมณ์[๔๓] ทูลขอให้พระพุทธเจ้าเล่าพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่คนอื่นๆ แก่ท่านอีกครั้งหนึ่งก็มี และที่ทรงแสดงแก่ท่านโดยตรงก็มี เช่น อานันทสูตร[๔๔] คิลานสูตร[๔๕] อธิมุตติสูตร[๔๖] อันธกวินทสูตร[๔๗] มหาปรินิพพานสูตร[๔๘] มหานิทานสูตร[๔๙] มหาสุทัสสนสูตร[๕๐] อุทายีสูตร[๕๑] เป็นต้น

---

[๔๑]ม.ม. ๑๓/๒๘๒/๒๕๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๘๐/๒๐๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๕/๔๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔.

[๔๒]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๖/๓๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๐/๑๖๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย. ๗/๓๘๓/๒๐๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย. ๑/๒๒/๑๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย. ๕/๒๗๖/๔๔,๖๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; สํ.สฬ. ๑๘/๔๑๙/๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๓]ที.ม. ๑๐/๑๕๖-๗/๘๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๔-๖/๓๐๘-๓๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๔]สํ.ม. ๑๙/๔/๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๕]สํ.ข. ๑๗/๓๗-๘/๓๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.ทสก. ๒๔/๘๒/๑๒๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๕]สํ.ม. ๑๙/๓๗๕/๑๓๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๖]องฺ.ทสก. ๒๔/๒๒/๒๙-๓๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๖]องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๑๔/๑๒๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๗]ที.ม. ๑๐/๑๓๔/๖๕-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๘]ที.ม. ๑๐/๙๕/๔๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๙]ที.ม. ๑๐/๒๔๑/๑๔๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๐]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๒๙/๓๑๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๑]ม.ม. ๑๓/๒๒-๘/๑๔-๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

แต่บางครั้งพระพุทธเจ้าก็ทรงใช้ให้ท่านไปแสดงธรรมเทศนาแทนพระพุทธองค์ก็มี[๕๒] และที่ท่านสนทนากับภิกษุอื่น ๆ แล้วนำขึ้นกราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงรับรองก็มี เช่น อานันทภัทเทกรัตสูตร[๕๓] เป็นต้น บางทีก็ทูลให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ เช่น ทูลขอให้ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งนั่งรออยู่เกือบตลอดทั้งคืน[๕๔] ทูลขอให้ทรงสนทนากับสัจจนิครนถ์ ซึ่งคิดจะติเตียนพระรัตนตรัย[๕๕] ทูลขอให้เสด็จไปเทศนาโปรดสังครวพราหมณ์ผู้ที่สำคัญว่า คนเราบริสุทธิ์ได้ด้วยการอาบน้ำชำระร่างกาย[๕๖]

๔. **เป็นคนสภาพอ่อนโยน** พระอานนท์ เป็นพระเถระที่มีความสุภาพ มีความเคารพยำเกรงต่อพระเถระผู้ใหญ่ ฉะนั้น ท่านจึงเป็นที่รักของพระมหาเถระทั้งหลาย เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะเป็นต้น และมักจะหาโอกาสพบปะสนทนาธรรมกับพระมหาเถระเหล่านั้นอยู่เนือง ๆ[๕๗]

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกายได้กล่าวถึงเรื่องที่พระอานนท์กับพระสารีบุตรสนทนาธรรมกันไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่องปรินิพพาน[๕๘] เรื่องสมาธิ[๕๙] เรื่องภิกษุผู้ฉลาด[๖๐] เรื่องภิกษุผู้ไม่ได้สดับ[๖๑] เป็นต้น ซึ่งพระสารีบุตรได้ยกย่องท่านว่าเป็นผู้มีคุณธรรม ๖ ประการ คือ

---

[๕๒]ม.อุ. ๑๔/๒๗๖/๒๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๓]องฺ.อฏฺจุก. ๒๓/๒๐/๑๖๘-๑๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย. ๗/๓๘๓/๒๐๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๔]ม.มู. ๑๒/๓๖๔/๓๒๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๕]สํ.ส. ๑๕/๒๐๗/๒๒๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๖]ม.มู. ๑๒/๓๓๒/๒๙๗.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ม.อ. ๒/๓๓๒/๑๕๒-๑๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๗]องฺ.ติก. ๒๑/๑๗๙/๑๙๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๘]องฺ.ทสก. ๒๔/๘/๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๙]องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๖๙/๑๘๙-๑๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๐]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๑/๓๔๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๑]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๑/๓๔๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑. เป็นผู้ได้เรียน ได้ฟังธรรมมาก

๒. เป็นผู้แสดงธรรมตามที่ได้เรียน ได้ฟังมาโดยพิสดาร

๓. เป็นผู้สาธยายธรรมโดยพิสดาร

๔. ตรึกตรอง เพ่งพิจารณาธรรมโดยรอบคอบ

๕. เป็นผู้อยู่ใกล้พระมหาเถระผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา

๖. เป็นผู้ที่ได้เรียนถามพระมหาเถระเหล่านั้นตามกาลตามเวลาอันสมควร[๖๒]

พระอานนท์ มีความเคารพนับถือพระสารีบุตรมาก แม้แต่อดิเรกจีวรท่านก็เคยเก็บไว้ถวายพระสารีบุตร เมื่อทราบข่าวการนิพพานของพระสารีบุตรจากสามเณรจุนทะ ก็รู้สึกธรรมสังเวชถึงกับเปล่งวาจาต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าว่า กายของข้าพระองค์ประหนึ่งว่าจะระบมไปทั่ว ทิศทั้งหลายก็มืดมิด ธรรมก็ไม่แจ่มแจ้ง โลกทั้งหมดก็ปรากฏเหมือนมืดมน[๖๓]

แม้ในพระมหากัสสปเถระก็เช่นกัน ในพระวินัยปิฎกกล่าวว่า ครั้งหนึ่งพระมหากัสสปเถระให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร จึงได้ส่งทูตให้ไปนิมนต์พระอานนท์มาสวดอนุสาวนา แต่ท่านไม่อาจที่จะรับได้ เพราะท่านไม่อาจที่จะระบุชื่อของพระมหากัสสปเถระในการสวดอนุสาวนาได้ พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงอนุญาตให้สวดอนุสาวนาระบุชื่อโคตรแทนได้[๖๔]

---

[๖๒]วินย. ๕/๓๔๗/๑๕๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐. ๒๕

[๖๓]สํ.ม. ๑๙/๓๗๙/๑๔๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐; ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๓๗/๔๐๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐; สํ.อ. ๓/๓๗๙/๒๙๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๔]วินย. ๔/๑๕๓/๑๓๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐; สํ. นิ ๔/๑๒๒/๑๓๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

อนึ่ง เวลาสนทนากับพระมหากัสสปเถระท่านก็จะใช้คำว่า "ภนฺเต"เสมอ[๖๕]

๕. **ความเป็นคนประหยัด** พระอานนท์เถระ มีนิสัยรักการประหยัด และรู้จักใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกและอรรถกถาธรรมบทว่า

พระเจ้าอุเทนกับพระมเหสีขณะประทับอยู่ในพระราชอุทยานพระมเหสีทราบข่าวการมาของพระอานนท์ มีความปีติยินดี และได้ทูลลาพระสวามีไปเยี่ยมพระเถระ ครั้นได้ฟังธรรมเทศนา ก็ยิ่งมีจิตเลื่อมใส ได้ถวายผ้าเพื่อจีวร ๕๐๐ ผืนเป็นธรรมบูชา ครั้นพระเจ้าอุเทนทรงทราบ ก็ทรงรู้สึกไม่พอพระทัย จึงได้เสด็จไปหาแล้วตรัสถามว่า พระคุณเจ้าจะเอาผ้าเหล่านี้ไปทำอะไรบ้าง ท่านก็อธิบายให้ทรงสดับโดยลำดับว่า จะเอาไปถวายแก่ภิกษุที่มีจีวรเก่าคร่ำคร่า ส่วนจีวรคร่ำคร่าก็จะเอาไปทำผ้าเพดาน ผ้าเพดานเก่าก็จะเอาไปทำผ้าปูฟูก ผ้าปูฟูกเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดธุลี ผ้าเช็ดธุลีเก่าก็จะเอาไปโขลก ขยำกับโคลนแล้วฉาบทาฝา พระเจ้าอุเทนทรงเลื่อมใสว่าพระสมณศากยบุตรเหล่านี้รู้จักประหยัด และใช้เครื่องอุปโภคบริโภค ที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด จึงได้ถวายผ้าเพื่อจีวรอีก ๕๐๐ ผืน[๖๖]

พระอานนท์ นั้นเมื่อได้ลาภสักการะ ก็มักจะแบ่งถวายพระเถระอื่น ๆ เช่น พระสารีบุตร หรือไม่ก็แบ่งให้สัทธิวิหาริกของท่าน ตลอดถึงพระสาวกอื่น ๆ ดังปรากฏในมงคลสูตรว่า สัทธิวิหาริกของท่านมีอยู่ถึง ๕๐๐ รูป แต่มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งได้อุปัฏฐาก ท่านมีการกวาดบริเวณ ถวายน้ำดื่ม น้ำใช้ ไม้สีฟัน น้ำล้างหน้า ปัดกวาดเวจกุฎี เรือนไฟ เสนาสนะ นวดมือเท้า และหลังเป็นต้น ท่านจึงได้มอบจีวร ๕๐๐ ผืนของพระเจ้าอุเทนให้ภิกษุหนุ่มนั้นนำไปถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย[๖๗]

---

[๖๕] สํ.นิ ๑๖/๑๕๓/๒๐๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๖] วินย. ๗/๔๔๕/๒๘๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๒/๕๕-๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๖๗] มงคล. ๑/๓๗๙/๓๐๖-๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๐๘.

๖. **มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ** พระอานนท์เป็นผู้มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ (ป่วย) ทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาส เช่น ครั้งหนึ่ง ท่านได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปตามเสนาสนะต่างๆ ได้พบภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นโรคท้องร่วงไม่มีผู้ใดพยาบาล ท่านก็ได้ช่วยพระพุทธเจ้าพยาบาลภิกษุนั้นเป็นอย่างดี และในวันนั้นเอง พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ท่านเรียกประชุมสงฆ์แล้วตรัสว่า

> ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้ไม่มีมารดาบิดา ผู้ใดเล่าจะพึงพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอจะไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดพึงอุปัฏฐากเรา ผู้นั้นพึงพยาบาลภิกษุผู้อาพาธเถิด[๖๘]

ครั้งหนึ่งท่านทราบว่า พระผัคคุณะอาพาธหนักจึงได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อทรงเสด็จเยี่ยมพระผัคคุณะ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเยี่ยมพระผัคคุณะก็ได้กราบทูลว่า

> ข้าพระองค์ มีอาพาธแรงกล้ามาก ไม่อาจที่จะทนได้ มีทุกขเวทนาจัด ลมเสียดแทง ศีรษะเจ็บปวด เหมือนคนมีกำลังเอามีดชำแหละโคอันคมมาชำแหละที่ท้อง เจ็บปวดเร่าร้อนทั่วกาย เหมือนคนมีกำลังสองคนจับที่แขนคนละข้างดึงไปย่างบนกองถ่านเพลิงฉะนั้น[๖๙]

ครั้งหนึ่งขณะที่ท่านพักอยู่ที่พระเชตวันวิหารกับพระพุทธเจ้า ท่านได้ทราบว่า พระคิริมานันทะอาพาธหนักจึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อเสด็จเยี่ยม แต่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ท่านเรียนสัญญา ๑๐ ประการ เพื่อที่จะได้นำไปสวดให้พระคิริมานันทะฟัง ท่านก็เรียนและจำได้แม่นยำ แล้วได้ทูลลาไปเยี่ยม

---

[๖๘]วินย. ๕/๓๖๕/๑๖๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย.อ. ๓/๒๔๓-๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒.

[๖๙]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๖/๓๖๓-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระคิริมานันทะ และได้สวดสัญญา ๑๐ ประการ ให้พระคิริมานันทะฟัง พระคิริมานันทะครั้นได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการแล้ว อาพาธที่หนักก็สงบระงับลงทันที[๗๐]

ครั้งหนึ่ง ท่านกับพระสารีบุตรได้ไปเยี่ยมอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นไข้หนัก ลุกจากที่นอนไม่ได้และได้กล่าวสอนธรรม ทำให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีความพอใจในธรรมแล้วจึงลากลับ เมื่อพระเถระทั้งสองกลับไปได้ไม่นานอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ถึงแก่กรรมและได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต[๗๑]

ครั้งหนึ่ง ท่านไปเยี่ยมสิริวัฑฒคฤหบดี ซึ่งเป็นไข้หนักที่บ้าน และได้ถามถึงอาการไข้พร้อมแนะนำให้สิริวัฑฒคฤหบดี พิจารณาให้เห็นกายในกายมีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌา(ความเพ่งเล็ง)และโทมนัสเสีย สิริวัฑฒคฤหบดีรับว่า ตัวท่านมีคุณธรรมเหล่านี้ทุกประการ ท่านจึงรับรองว่าสิริวัฑฒคฤหบดีได้สำเร็จเป็นพระอริยะบุคคลชั้นอนาคามี[๗๒]

ครั้งหนึ่ง ท่านไปเยี่ยมมานทินนคฤหบดีชาวเมืองราชคฤห์ ซึ่งเป็นไข้หนัก และได้แนะนำให้มานทินนคฤหบดีพิจารณาให้เห็นกายในกาย ให้มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสีย เช่นเดียวกับที่ได้แนะนำสิริวัฑฒคฤหบดี มานทินนคฤหบดีก็ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลขั้นอนาคามี[๗๓]

๒.๕ การบรรลุพระอรหัตผล

พระอานนท์ ได้สำเร็จพระอรหัตผลเป็นพระอเสขบุคคล ที่ไม่ได้อยู่ในอิริยาบถสี่ หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน ก่อนการทำสังคายนา ๑ วัน

---

[๗๐] องฺ.ทสก. ๒๔/๖๐/๘๖-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๑] ม.อุ. ๑๔/๓๘๓/๓๒๘-๓๓๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๒] สํ.ม. ๑๙/๓๙๕/๑๕๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๓] สํ.ม. ๑๙/๓๙๖/๑๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกกล่าวว่า พระอานนท์ในคืนที่จะบรรลุพระอรหันต์นั้น ท่านได้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างหนัก ด้วยการเจริญกายคตาสติ กำหนดการเคลื่อนไหวแห่งอิริยาบถ แต่แล้วก็ไม่สามารถที่จะบรรลุพระอรหันต์ได้ เพราะท่านปฏิบัติอย่างเคร่งเครียดเกินไป จึงทำให้จิตฟุ้งซ่าน ท่านจึงคิดที่จะบำเพ็ญให้พอเหมาะ จึงได้ลงจากที่จงกรมแล้วกลับเข้าสู่ที่พักเพื่อพักผ่อน ในขณะนั้นเอง จิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะความไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน[๗๔]

ในอรรถกถาพระวินัยปิฎก และอรรถกถาทีฆนิกายก็กล่าวว่า ท่านจงกรมอยู่ภายนอกวิหาร เมื่อไม่สามารถที่จะบรรลุคุณวิเศษได้ จึงคิดถึงพระดำรัสที่ตรัสว่า "อานนท์ เธอเป็นผู้ที่ได้ทำบุญไว้แล้ว จงหมั่นประกอบความเพียรเถิด จักเป็นผู้หาอาสวะมิได้โดยฉับพลัน"[๗๕] ธรรมดาว่าโทษแห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มี เราคงปรารภความเพียรมากเกินไปกระมังจึงเป็นเหตุให้จิตคิดฟุ้งซ่าน ดังนั้น เราจึงควรประกอบความเพียรให้สม่ำเสมอ ครั้นดำริอย่างนี้แล้วจึงลงจากที่จงกรมล้างเท้าแล้วเข้าไปสู่วิหารนั่งบนเตียงด้วยคิดว่า"จักพักผ่อนสักหน่อยหนึ่ง"จึงได้เอนกายลงบนเตียง เท้าทั้งสองพ้นจากพื้นศีรษะยังไม่ทันถึงหมอน ขณะนั้นเอง จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่ยึดมั่นในอุปาทาน[๗๖]

---

[๗๔]วินย. ๗/๔๓๘/๒๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย.อ. ๑/๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔; ที.อ. ๑/๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๗๕]ที.ม. ๑๐/๒๐๗/๑๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๖]วินย.อ. ๑/๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔; ที.อ. ๑/๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

๒.๖ ชีวิตในบั้นปลาย

ชีวิตในบั้นปลายหลังจากที่ท่านได้ช่วยพระมหากัสสปเถระทำสังคายนาแล้ว ท่านจะใช้เวลาส่วนใหญ่ให้หมดไปด้วยการอบรมสั่งสอนประชาชน และฝึกฝนอบรมชายหนุ่มทั้งหลาย เช่น ทสมะแห่งอัฏฐกนคร[๗๗] โมคคัลลานะ[๗๘] และสุภโตเทยยบุตร[๗๙] เป็นต้นอยู่ ๔๐ ปี เมื่ออายุได้ ๑๒๐ พรรษา จึงพิจารณาเห็นอายุสังขารเหลืออยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น ดังนั้น ท่านจึงคิดคำนึงถึงที่ที่จะนิพพาน และพิจารณาที่เป็นที่นิพพานของพระสาวก เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะนิพพานที่สระอโนดาด พระสารีบุตรนิพพานในห้องที่ท่านเกิด พระมหาโมคคัลลานะนิพพานเหนือแผ่นศิลา พระราหุลนิพพานบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อนึ่ง พระพุทธเจ้าก็เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานระหว่างไม้รังทั้งคู่ ที่สาลวโนทยานของเจ้ามัลละ ใกล้กรุงกุสินารา ตามที่ทรงปรารถนาแล้ว ดังนั้น ท่านจึงตกลงใจที่จะนิพพานเหนือฝั่งแม่น้ำโรหิณีซึ่งอยู่ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองโกลิยะเมื่อประชาชนที่อาศัยอยู่แถบแม่น้ำนั้นทราบข่าว[๘๐] จึงพากันไปยังฝั่งแม่น้ำโรหิณี และต่างฝ่ายต่างก็ต้องการที่จะให้ท่านไปนิพพานที่ฝั่งของตน ๆ โดยอ้างเหตุผลว่าเป็นผู้ที่มีอุปการะมากต่อท่าน แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่ยอม ด้วยอ้างเหตุผลเดียวกัน ท่านคิดว่า ถ้าเราจะนิพพานทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง การทะเลาะจะเกิดขึ้นแน่นอน ดังนั้น ท่านจึงเข้าเตโชกสิณเหาะขึ้นไปบนอากาศเหนือแม่น้ำโรหิณีแสดงธรรมแก่มหาชนแล้วอธิษฐานจิตให้สรีรธาตุแตกออกเป็น ๒ ส่วน ตกลงที่ฝั่งแม่น้ำ

---

[๗๗]ม.ม. ๑๓/๑๗/๑๓-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๘]ม.อุ. ๑๔/๗๙/๕๙-๖๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๙]ที.สี. ๙/๔๔๔/๑๙๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๐]คณะสงฆ์, พระสาวกนิพพาน, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล, ในงานออกเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายี) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๕, สำนักพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕, หน้า ๑๑๖-๑๒๓.

ฝั่งละหนึ่งส่วน พอขาดคำอธิษฐานเท่านั้น เปลวไฟได้ลุกไหม้สรีระของท่าน อัฐิธาตุแตกออกเป็น ๒ ส่วน ตกลงที่ฝั่งทั้งสอง มหาชนพากันเศร้าโศกปริเทวนาการ ดุจแผ่นดินจะถล่มทลายเหมือนเมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน[๑]

พระอานนท์นิพพานเมื่ออายุได้ ๑๒๐ ปี หลังพุทธปรินิพพาน ๔๐ ปี[๒]

[๑]ธ.อ. ๓/๑๘๖-๗. ธมฺมปทฎฺจกถา มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๒]บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๑๗๙.

บทที่ ๓
ความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ของพระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระเถระที่มีบทบาทต่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ รูปหนึ่งและท่านก็มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ นับตั้งแต่พระพุทธเจ้า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดถึงบุคคลอื่นๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งพอจะแยกเป็นหัวข้อศึกษาได้ดังนี้

๓.๑ ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า

พระอานนท์ เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งในจำนวนภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ที่ออกบวชในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จนิวัตรกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อโปรดพุทธบิดาและประยูรญาติ ด้วยเหตุนี้ พระอานนท์จึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะที่สำคัญ ๒ ประการคือ

๑. ในฐานะเป็นพุทธอนุชา พระอานนท์ เป็นโอรสของพระเจ้าอมิโตทนะพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนพุทธบิดา ส่วนพระมารดาไม่ปรากฏพระนาม* พระเจ้าอมิโตทนะจึงเป็นพระญาติผู้ใหญ่มีศักดิ์เป็นพระเจ้าอา(จูฬปิตา)ของ พระพุทธเจ้า ดังนั้น เมื่อนับโดยความสัมพันธ์ทางพระญาติแล้วพระอานนท์จึงเป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า

๒. ในฐานะเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก ซึ่งหมายความว่าเป็นผู้ที่เข้าไปรับใช้ เข้าไปปฏิบัติรับใช้พระพุทธเจ้า ดังนั้น ท่านจึงเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพุทธอุปัฏฐากเพื่อความกระจ่างชัดในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความเป็นมาแห่งตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากดังนี้

---

*ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า ๙.

ในครั้งปฐมโพธิกาลนั้น พระพุทธเจ้าไม่มีภิกษุที่จะอุปัฏฐากเป็นประจำ บางครั้งเป็นพระนาคสมาละ เป็นผู้ถือบาตรจีวรของพระพุทธเจ้าตามเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์บางครั้งพระนาคิตะ พระอุปวาณะ พระสุนักขัตตะ สามเณรจุนทะ พระสาคตะ พระราธะและพระเมฆิยะ เป็นต้น ซึ่งเป็นอยู่อย่างนี้เป็นเวลานานถึง ๒๐ พรรษา[๑]

การที่พระพุทธเจ้าไม่มีอุปัฏฐากประจำนี้ ทำให้เกิดความลำบากขึ้นหลายครั้ง เช่น ครั้งหนึ่ง พระนาคสมาละเป็นผู้อุปัฏฐาก เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จทางไกล ครั้นถึงทาง ๒ แพร่ง พระนาคสมาละประสงค์ที่จะไปทางหนึ่งจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะไปทางนี้ พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า พระองค์จะไปอีกทางหนึ่งและขอให้พระนาคสมาละไปทางเดียวกับพระองค์ แต่พระนาคสมาละก็กราบทูลยืนยันที่จะไปตามทางของตนแล้วขอให้พระพุทธเจ้าทรงรับเอาบาตรจีวรของพระองค์ ซึ่งตนได้วางไว้บนพื้นดินแล้วก็เดินจากไป พระพุทธเจ้าจำเป็นต้องถือเอาบาตรจีวรด้วยพระองค์เอง เสด็จไปแต่ลำพัง[๒]

อีกครั้งหนึ่ง พระเมฆิยะเป็นผู้ปัฏฐากตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปยังหมู่บ้านชันตุคาม เขตปราจีนวังสะ เมื่อถึงที่นั้นก็ได้เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านชันตุ ได้เห็นสวนมะม่วงเป็นที่ร่มรื่นที่ริมฝั่งแม่น้ำ คิดที่จะไปพักผ่อนและบำเพ็ญสมณธรรมในสวนมะม่วงนั้น จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าขอให้ทรงรับเอาบาตรจีวรของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ถึง ๓ ครั้ง เพราะในที่นั้นไม่มีภิกษุอื่นเลยแต่พระเมฆิยะก็ไม่ยินยอมและได้ละทิ้งพระพุทธเจ้าไว้แต่ลำพังพระองค์เดียว[๓]

ด้วยเหตุนี้เอง ในพรรษาที่ ๒๐ พระพุทธเจ้า ขณะที่ประทับอยู่ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถี ทรงรับสั่งในที่ประชุมสงฆ์ว่า พระองค์ทรงพระชรามาก

---

[๑]ที.อ. ๒/๑๑/๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒; อง.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๒]ที.อ. ๒/๑๑/๑๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๓]อง.นวก. ๒๓/๓/๒๙๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

แล้ว ภิกษุบางรูปได้ทอดทิ้งพระองค์ไปตามที่ตนต้องการจะไป บางรูปได้วางบาตรจีวรของพระองค์ไว้ที่พื้นดินแล้วก็เดินหลีกไปเสีย จึงขอให้สงฆ์เลือกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นอุปัฏฐากประจำ

ภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสดังนั้นแล้วต่างก็รู้สึกสังเวชสลดใจ ทันใดนั้นเอง พระสารีบุตรได้ลุกขึ้นอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้วทูลขอรับอาสาเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ว่าอย่าเลยสารีบุตร เธออยู่ ณ ทิศใดๆ ทิศนั้นๆ ก็ไม่สูญเปล่า โอวาทของเธอก็เหมือนกับโอวาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เธออย่าพอใจทำกิจ คือ การอุปัฏฐากเราเลย

ต่อจากนั้น พระอสีติมหาสาวกทั้งหลายมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้นได้ลุกขึ้นอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้ว ทูลขอรับอาสาเป็นผู้อุปัฏฐากเช่นเดียวกับพระสารีบุตร แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ทั้งหมด ส่วนพระอานนท์ยังคงนั่งนิ่งมิได้ทูลขอรับอาสาอย่างพระมหาสาวกทั้งหลาย พวกภิกษุจึงตักเตือนให้ทูลขอรับตำแหน่งนั้นบ้าง ท่านกลับตอบว่า ชื่อว่าตำแหน่งที่ได้มาด้วยการขอนั้นจะมีประโยชน์อะไร ถ้าพระพุทธเจ้าทรงพอพระทัยในตัวกระผม พระพุทธองค์ก็คงรับสั่งเองว่า อานนท์ เธอจงอุปัฏฐากเราเถิด

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อย่าเลยภิกษุทั้งหลาย ไม่มีผู้ใดสามารถที่จะทำให้อานนท์เกิดความอุตสาหะได้ แต่เมื่ออานนท์รู้อยู่เธอจักอุปัฏฐากเรา เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสเช่นนั้นก็ทราบทันทีว่า พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ที่จะให้พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก จึงได้ตักเตือนให้ท่านทูลขอรับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากจากพระพุทธเจ้า[๕]

---

[๕]องฺ.นวก. ๒๓/๓/๒๙๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ที.อ. - ๒/๑๑/๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๓๓/๒๖๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๗. ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒;ธ.อ. ๒/๑๑๖. ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

ทูลขอพร ๘ ประการ พระอานนท์ ครั้นถูกพวกภิกษุตักเตือนอย่างนั้นแล้วจึงได้ทูลขอพร ๘ ประการ และพรที่ทูลขอนั้นมีเงื่อนไขทั้งปฏิเสธและขอร้องโดยที่ ๔ ข้อ แรกเป็นเงื่อนไขปฏิเสธและ ๔ ข้อหลังเป็นเงื่อนไขขอร้องจากพระพุทธเจ้าว่า

๑. พระพุทธเจ้าจักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๒. พระพุทธเจ้าจักไม่ประทานบิณฑบาตอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๓. พระพุทธเจ้าจักไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับกับพระพุทธองค์
๔. พระพุทธเจ้าจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์ซึ่งข้าพระองค์รับไว้
๕. พระพุทธเจ้าจักเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้
๖. ข้าพระองค์นำพุทธบริษัท ซึ่งมาแต่ไกลเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ได้ทุกขณะที่มาแล้ว
๗. ความสงสัยของข้าพระองค์มีเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น
๘. พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเทศนาอันใด ในที่ลับหลังข้าพระองค์จักตรัสบอกพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีก[๒]

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพรที่เป็นเงื่อนไขปฏิเสธและขอร้องนั้นเพื่อประโยชน์อะไร ท่านก็ได้กราบทูลว่า ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๑-๔ นั้นก็เพื่อป้องกันคำครหาว่า พระอานนท์รับตำแหน่งเพื่อหวังลาภสักการะ ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๕-๗ ก็เพื่อป้องกันคำครหาว่าพระอานนท์บำรุงพระพุทธเจ้า

---

[๒] องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๒-๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺจกถา ๒๕๓๒; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฎฺจกถา ๒๕๓๒; ที.อ. ๑/๑๑/๑๔-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฎฺจกถา ๒๕๓๒; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๓-๔.ฉบับ มหาจุฬาอฎฺจกถา ๒๕๓๔.

ไปทำไมเพราะกิจเพียงเท่านี้พระพุทธเจ้า ยังไม่ทรงสงเคราะห์ ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๘ นั้นเมื่อมีคนมาถามว่าคาถานี้ สูตรนี้ ชาดกนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ที่ไหน ถ้าตอบเขาไม่ได้ก็จักถูกตำหนิว่า พระอานนท์นี้เฝ้าติดตามพระพุทธเจ้าเหมือนเงาติดตามตัวอยู่เป็นเวลานานทำไมเรื่องเพียงเท่านี้ก็ไม่รู้ ครั้นพระอานนท์ได้ทูลชี้แจงอย่างนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าประทานพร ๘ ประการตามที่ทูลขอทุกประการ พระอานนท์ได้รับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากและได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงกาลที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานเป็นระยะเวลาถึง ๒๕ พรรษา[๖]

การตั้งจิตปรารถนาเพื่อเป็นพุทธอุปัฏฐาก ความจริง พระอานนท์ได้ตั้งจิตปรารถนาที่จะได้เป็นพุทธอุปัฏฐากไว้ตั้งแต่พระศาสนาของพระปทุมุตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งนั้นท่านเป็นโอรสของพระเจ้าอานันทราช* กับพระนางสุเมธามีนามว่า สุมนกุมาร เป็นพระกนิษฐภาดาของพระพุทธเจ้าปทุมุตร ครั้นเจริญวัยแล้ว สุมนกุมารในฐานะรัชทายาททรงได้รับมอบหมายจากพระบิดาให้ไปปกครองโภคคาม ซึ่งอยู่ห่างจากนครหงสวดีประมาณ ๑๒๐ โยชน์

ครั้งหนึ่ง เมืองชายแดนเกิดการจลาจลขึ้น พระกุมารทรงปราบจลาจลนั้นได้สำเร็จ ความสามารถนี้ทำให้พระราชบิดาทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากและรับสั่งให้เข้าเฝ้าโดยด่วน ครั้นพระกุมารเข้าเฝ้าก็ทรงพระราชทานพรให้ตามที่พระกุมารจะต้องการพระกุมารเห็นเป็นโอกาสที่จะได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระราชบิดา หม่อมฉันไม่ปรารถนาพรอื่นใด นอกจากจะทูลขอโอกาสอุปัฏฐากพระพุทธเจ้ากับพระสาวกด้วยปัจจัยสี่ตลอด ๓ เดือน

---

[๖] ขู.เถร. ๒๖/๑๐๔๔-๖/๔๐๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐; สํ.อ.๒/๑๕๔/๑๙๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

*ในอรรถกถาทีฆนิกายอรรถกถาเถรคาถาและอรรถกถาสังยุตตนิกายกล่าวว่าบิดาของท่านนามว่า อานันทราชแต่ในอรรถกถาอังคุตตนิกายและอรรถกถาอปทานกล่าวว่าบิดาของท่านนามว่า นันทราช

พระราชบิดาทรงรับสั่งให้ขอพรอย่างอื่นเพราะตลอดเวลาที่ผ่านมา พระองค์ถวายการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าด้วยพระองค์เองไม่เคยทรงอนุญาตให้ใครอุปัฏฐาก แต่พระกุมารกราบทูลยืนยันขอรับพรอย่างเดิมไม่ทูลขอพรอย่างอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้พระราชบิดาครั้นจะทรงปฏิเสธก็เกรงจะทำให้พระโอรสเสียพระทัย จึงบ่ายเบี่ยงให้ไปทูลขอโอกาสจากพระพุทธเจ้าเอง

พระราชกุมาร จึงทูลลาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าปทุมุตรซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ภายในพระคันธกุฎีจึงไม่ได้โอกาสที่จะเข้าเฝ้าต่อ เมื่อได้รับการช่วยเหลือจากพระสุมนเถระพุทธอุปัฏฐากจึงมีโอกาสได้เข้าเฝ้า

พระสุมนเถระเป็นพุทธอุปัฏฐากทำหน้าที่ถวายการรับใช้พระพุทธเจ้าปทุมุตรเป็นประดุจเลขาธิการส่วนพระองค์ ใครก็ตามที่ต้องการจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่ประทับอยู่ภายในพระคันธกุฎีหรือในที่หลีกเร้นก็ตาม ต้องแจ้งให้พระสุมนพุทธอุปัฏฐาก ทราบก่อนทุกครั้ง เพื่อที่ท่านจะได้พิจารณาถึงความเหมาะสมและความจำเป็นก่อนแล้วจึงนำขึ้นกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ ส่วนจะได้เข้าเฝ้าหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับพุทธวินิจฉัย

ในกรณีของเจ้าชายสุมนนี้ก็เช่นกัน พระสุมนพุทธอุปัฏฐาก ได้นำขึ้นกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าปทุมุตรทรงตอบตกลงโดยดุษณีภาพ

สุมนราชกุมาร ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในขณะเดียวกัน ก็ทรงเลื่อมใสในตัวพระสุมนพุทธอุปัฏฐากด้วย ที่ท่านมีวิธีการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ด้วยการดำดินเข้าไปเฝ้าภายในพระคันธกุฎี ครั้นกลับออกมาแจ้งข่าวการเข้าเฝ้าให้พระราชกุมารทราบก็ใช้วิธีเดียวกัน

พระราชกุมาร เมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงทูลนิมนต์เพื่อเสด็จไปประทับจำพรรษาตลอด ๓ เดือนที่เมืองชายแดนของพระองค์และได้ทูลถามวิธีการที่จะได้เป็นพุทธอุปัฏฐากเช่นเดียวกับพระสุมนเถระบ้าง ก็ทรงได้รับคำแนะนำจากพระพุทธเจ้าว่า ต้องให้ทาน รักษาศีล และให้ทำบุญอย่างอื่นสนับสนุนก็จะได้สมปรารถนา

สุมนราชกุมาร หลังจากเสด็จกลับไปเมืองชายแดนของพระองค์แล้ว ก็ทรงรับสั่งให้มีการตระเตรียมการต้อนรับเสด็จพระพุทธเจ้าและพระสาวก เป็นการใหญ่ พระองค์ทรงซื้ออุทยานของโสภณกุฎุมพีแล้วสร้างพระคันธกุฎี และกุฎีให้เป็นที่พักกลางวันและกลางคืนสำหรับพระพุทธเจ้าและพระสาวก ครั้นทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงส่งสาสน์ไปถวายพระราชบิดาให้ทูลนิมนต์ พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเมืองโภคคาม

เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกเสด็จไปยังเมืองโภคคาม และทรงพักตามวิหารรายทางต่าง ๆ จนถึงโภคคาม พระราชกุมารได้เสด็จไปถวายการต้อนรับ และทรงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของหอมหลายอย่างแล้วนำเสด็จเข้าสู่โสภณวิหาร กราบทูลถวายวิหารนั้นให้เป็นพุทธบูชา

ใกล้วันเข้าพรรษา พระราชกุมารได้ทรงชักชวนพระโอรส พระชายาและเหล่าอำมาตย์ให้ถวายทานอย่างพระองค์บ้าง ตลอด ๓ เดือน พระองค์ได้ถวายการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นประจำ และได้เสด็จไปหาพระสุมนเถระเสมอ ๆ ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว ก็ได้ถวายทานอีก ๗ วัน ในวันที่ ๗ ได้ถวายจีวรแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว ตั้งมโนปณิธานว่า "ด้วยเดชแห่งกุศลกรรมที่ได้สร้างมาทั้งหมดนี้ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคต อย่างเช่นพระสุมนเถระนี้เถิด" พระพุทธเจ้าปทุมุตรทรงพยากรณ์ว่า ความปรารถนาของท่านจักสำเร็จผลในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า "พระสมณโคดม" ในอีกแสนกัปข้างหน้า

พระราชกุมาร ครั้นได้ฟังพุทธพยากรณ์อย่างนั้นแล้ว ก็เกิดความปีติโสมนัสยิ่งนักและได้ทำบุญอย่างอื่นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของพระองค์จุติจากอัตตภาพนั้นแล้ว ก็ได้ไปอุบัติยังภพต่าง ๆ จนถึงกาลของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านเกิดเป็นสามัญชนได้ถวายจีวรแด่พระเถระผู้เที่ยวบิณฑบาตรูปหนึ่งด้วยจิตเลื่อมใส จุติจากอัตภาพนั้นก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ ครั้นจุติจากสวรรค์ก็ได้ลงมาเกิดเป็นพระเจ้าพาราณสี

และได้ทำบุญมีการสร้างศาลา ๘ หลังถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์เป็นต้น พร้อมทั้งถวายการอุปัฏฐากด้วยปัจจัยสี่อย่างดีตลอดชีวิตของท่าน

ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ท่านก็ได้จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาเกิดเป็นพระโอรสของพระเจ้าอมิโตทนศากยราช และได้ออกบวชเป็นพุทธสาวก เป็นพุทธอุปัฏฐากสมปรารถนาทุกประการ[๗]

พระอานนท์ เมื่อได้รับหน้าที่พุทธอุปัฏฐากแล้ว ก็ตั้งใจปฏิบัติงานด้วยความเคารพและจงรักภักดีกว่าพระสาวกอื่นๆ ที่เคยปฏิบัติมาแล้ว ทั้งอดทนไม่หวั่นไหวต่อความเหนื่อยยากลำบากเพื่อให้งานในหน้าที่สำเร็จโดยเรียบร้อย

งานในหน้าที่อุปัฏฐากงานในหน้าที่อุปัฏฐากที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันถวายพระพุทธเจ้า คือ

๑. ถวายน้ำเย็น น้ำร้อน
๒. ถวายไม้สีฟัน
๓. นวดพระหัตถ์และพระบาท
๔. นวดพระปฤษฎางค์
๕. ปัดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณพระคันธกุฎี[๘]

ตกกลางคืนท่านก็กำหนดเวลาไว้ว่า เวลานี้พระพุทธองค์ทรงต้องการอย่างนี้แล้วเข้าไปเฝ้า เมื่อเสร็จกิจเฝ้าก็ออกมาอยู่ยามภายนอกพระคันธกุฎี ในคืนหนึ่งๆ ท่านถือประทีปเดินรอบบริเวณพระคันธกุฎีถึง ๘ ครั้งด้วยคิดว่า

---

[๗]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖-๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๔-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒; ที.อ. ๒/๙๕/๘๕-๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๐-๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔; สํ.อ. ๒/๖๐/๑๐๒-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๘]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

หากง่วงนอนเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรียกจักไม่สามารถขานรับได้ จึงไม่ยอมวางประทีปตลอดทั้งคืน[๙]

ในอรรถกถาอังคุตรนิกายกล่าวว่า พระอานนท์เถระนี้ ขยันในการอุปัฏฐากกว่าภิกษุผู้ที่เคยอุปัฏฐากพระพุทธเจ้ามาแล้ว ไม่มีใครทำได้เหมือนอย่างท่าน เพราะภิกษุเหล่าอื่นไม่รู้พระทัยของพระพุทธเจ้าจึงอุปัฏฐากได้ไม่นาน แต่พระอานนท์นี้ท่านรู้จักพระทัยของพระพุทธเจ้าดีจึงอุปัฏฐากได้นาน[๑๐] ดังนั้นในคราวที่พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานจึงได้รับสั่งกับท่านว่า

> ...อานนท์ เธอได้อุปัฏฐากตถาคตด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา ซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูล เป็นความสุขไม่มีสอง หาประมาณมิได้มาช้านานแล้วเธอได้ทำบุญไว้มากแล้ว อานนท์ เธอจงประกอบความเพียรเถิด จักเป็นผู้หาอาสวะมิได้โดยฉับพลัน...

แล้วจึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

> ...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ที่มีมาแล้วในอดีตกาล ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น แม้อย่างยิ่งก็เหมือนกับอานนท์ของเราเท่านั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่จักมีมาในอนาคต ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น แม้อย่างยิ่งก็เพียงอานนท์ของเราเท่านั้น อานนท์เป็นบัณฑิตย่อมรู้ว่า นี้เป็นกาลเพื่อเข้าเฝ้าตถาคต นี้เป็นกาลของภิกษุ นี้เป็นกาลของภิกษุณี นี้เป็น

---

[๙]อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๐]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

กาลของอุบาสก นี้เป็นกาลของอุบาสิกา นี้เป็นกาลของพระราชา นี้เป็นกาลของพวกมหาอำมาตย์ราชเสวก นี้เป็นกาลของพวกเดียรถีย์ นี้เป็นกาลของพวกสาวกเดียรถีย์...[๑๑]

ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเป็นผลสำเร็จพระอานนท์นอกจากท่านจะทำหน้าที่อุปัฏฐากประจำพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิดแล้วยังปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ที่ทรงมอบหมายอีกหลายอย่าง เช่น

ครั้งหนึ่ง ท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้ไปประกาศคว่ำบาตรแก่วัฑฒลิจฉวีได้สมรู้ร่วมคิดกับพระเมตติยะและพระภุมมชกะกล่าวใส่ร้ายพระทัพพมัลลบุตรว่าเสพเมถุนธรรมกับชายาของท่าน[๑๒] รับสั่งให้ท่านนำนางยักษิณีเข้าเฝ้าเพื่อระงับการจองล้างจองผลาญซึ่งกันและกัน[๑๓] รับสั่งให้ท่านเรียกภิกษุชาวนครเวสาลีเข้าเฝ้าเพื่อฟังอานาปานสติ[๑๔] รับสั่งให้ท่านแจ้งข่าวแก่พวกมัลลกษัตริย์กรุงกุสินาราว่า พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ป่าไม้สาละ ณ ราตรีนี้[๑๕] เป็นต้นซึ่งท่านก็ได้ปฏิบัติตามที่ทรงรับสั่งได้เป็นผลสำเร็จตามพุทธประสงค์ทุกประการ

ครั้งหนึ่ง ท่านได้รับมอบหมายให้ไปรับบิณฑบาตประจำในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าปเสนทิโกศลแทนพระพุทธเจ้าก็ไปรับประจำแม้ว่าในระยะหลัง ๆ พระเจ้าปเสนทิโกศลจะทรงลืมไปบ้าง ท่านก็ยังไปรับเป็นประจำมิได้ขาด[๑๖] ได้รับมอบหมายให้ท่านไปสอนธรรมแก่พระนางมัลลิกาเทวีและพระนางวาสภขัตติยา พระมเหสีทั้งสองของพระเจ้าปเสนทิโกศล ในพระราชนิเวศน์แทน

---

[๑๑]ที.ม. ๑๐/๒๐๗-๘/๑๒๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๒]วินย. ๗/๒๖๖/๒๘-๓๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๓]ธ.อ. ๑/๔๖. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๑๔]สํ.ม. ๑๙/๙๘๕/๒๗๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๕]ที.ม. ๑๐/๒๑๐-๑/๑๒๙-๑๓๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๖]ธ.อ. ๓/๗. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

พระพุทธองค์ ท่านก็รับเป็นภาระธุระด้วยดี[๑๗] ในคราวที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท่านก็ได้รับมอบหมายให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนภิกษุหัวดื้อภายหลังพุทธปรินิพพาน[๑๘] เป็นต้น

มีความจงรักและภักดีต่อพระพุทธเจ้า พระอานนท์เป็นผู้ที่มีความจงรักและภักดีต่อพระพุทธเจ้า ยอมสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้าได้ จะเห็นได้จากการที่พระเทวทัตให้คนปล่อยช้างนาฬาคิรีเพื่อให้ปลงพระชนม์ชีพพระพุทธเจ้า พอช้างวิ่งเข้ามาใกล้ ท่านก็ได้ออกไปขวางทางไว้ แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้แล้วทรงทรมานช้างให้สิ้นพยศ ด้วยพระองค์เอง[๑๙]

ครั้งหนึ่ง ท่านคิดปรุงยาที่พระพุทธเจ้าเคยเสวยแล้วหายเข้าไปถวาย ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคในพระอุทร เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบว่าท่านปรุงเอง จึงตักเตือนว่า ไม่เหมาะ ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะ เธออย่าได้พอใจในความเป็นผู้มักมาก[๒๐]

ครั้งหนึ่ง ท่านเข้าไปหาหมอชีวกโกมารภัจ ขอให้ปรุงยาระบายถวายพระพุทธเจ้า เนื่องด้วยพระวรกายหมักหมมด้วยสิ่งที่เป็นโทษ หมอชีวกแนะนำให้ท่านบำบัดพระวรกายของพระพุทธเจ้าให้ชุ่มชื่นสัก ๒-๓ วันก่อนแล้วจึงแจ้งให้หมอทราบ หมอชีวกเมื่อทราบก็ได้ปรุงยาระบายชนิดพิเศษที่อบด้วย

---

[๑๗] ธ.อ. ๓/๔๓. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๘] ที.ม. ๑๐/๒๑๖/๑๓๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย. ๗/๔๔๕/๒๘๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๔/๘. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๑๙] ธ.อ. ๑/๑๓๐-๑. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓; ชา.อ. ๕/๓๗๗/๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; ชา.อ. ๗/๕๐๑/๔๒-๓,๕๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓; ชา.อ. ๘/๕๓๓/๑๙๙,๒๒๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๒๐] วินย. ๕/๒๗๔/๔๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ก้านอุบล ๓ ก้าน ถวายให้พระพุทธเจ้าทรงสูดดม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสูดดมทั้ง ๓ ก้านแล้วก็ทรงระบายถึง ๓๐ ครั้ง[๒๑]

ครั้งหนึ่ง ท่านได้ทูลเล่าความในใจของท่านถวายพระพุทธเจ้า ขณะทรงประทับอยู่ที่นครเวสาลีและมีพระประชวรหนักว่า ข้าพระองค์เห็นความสำราญความอดทน เพราะการประชวรของพระพุทธเจ้าแล้ว กายของข้าพระองค์ก็ประหนึ่งว่าจะระบมไปทั่วทิศทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ ธรรมก็ไม่แจ่มแจ้ง ข้าพระองค์เบาใจอย่างหนึ่งว่าพระพุทธเจ้าจักยังไม่ปรินิพพานก่อนจนกว่าจะได้ปรารภสงฆ์แล้วตรัสพระพุทธพจน์อย่างใดอย่างหนึ่ง[๒๒]

ครั้งหนึ่ง ท่านสะกิดพระเจ้ามหานามะซึ่งเสด็จมาเพื่อที่จะทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเพิ่งหายจากประชวรได้ไม่นาน นำเสด็จออกไปข้างนอกแล้วอธิบายปัญหาธรรมนั้นเสียเอง[๒๓]

ครั้งหนึ่ง เมื่อท่านทราบว่า พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานแน่แล้วจึงได้ทูลให้ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ต่อไปอีกถึง ๓ ครั้ง แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้เพราะทรงรับนิมนต์พญามารไว้แล้วและตรัสเล่าถึงนิมิตโอกาส ๑๖ ตำบลที่พระองค์ทรงแสดงเพื่อให้ท่านนิมนต์ ท่านก็มิได้นิมนต์ และก็เป็นความผิดพลาดของท่านเอง[๒๔]

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่ไม้สาละใกล้เมืองกุสินารา ท่านได้ตั้งเตียงให้หันพระเศียรไปทางทิศอุดรระหว่างไม้สาละทั้งคู่ตามรับสั่ง พระพุทธเจ้าทรงประทับสีหไสยาสน์โดยพระปรัส (สีข้าง) เบื้องขวา[๒๕] ท่านทราบแน่ชัดว่า พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานแน่ จึงหลีกออกจากที่เฝ้าเข้าไปสู่วิหารยืนเหนี่ยวสลักประตู รำพึงว่า เรายังเป็นเสขบุคคลมีกิจที่จะต้องทำอยู่ แต่พระ

---

[๒๑]วินย. ๕/๓๓๖/๑๓๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๒]ที.ม. ๑๐/๑๖๔/๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๓]อง.ุติก. ๒๐/๗๔/๒๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๔]ที.ม. ๑๐/๑๗๘/๑๐๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๕]ที.ม.๑ ๐/๑๙๘/๑๒๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พุทธเจ้าก็จักปรินิพพานเสีย พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงตรัสเรียกให้เข้าเฝ้าแล้วตรัสปลอบให้หายโศก[๒๖] ต่อจากนั้น ท่านก็คอยห้ามผู้คนมิให้เข้าไปรบกวนพระพุทธองค์ ถึงกระนั้นสุภัททปริพาชกก็ได้ไปขอเข้าเฝ้า ท่านได้ห้ามไว้ แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าได้[๒๗]

ท่านปฏิบัติงานในหน้าที่อุปัฏฐากถวายพระพุทธเจ้าด้วยความจงรักและภักดี ติดตามรับใช้ใกล้ชิดแทบทุกหนทุกแห่งดุจเงาติดตามพระพุทธเจ้าตลอดระยะเวลา ๒๕ พรรษา ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ดังที่ท่านได้พรรณนาไว้ในเถรคาถาว่า

> เราได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าด้วยเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม มิได้ห่างไกลประหนึ่งว่าพระฉายาติดตามพระพุทธองค์อยู่ ๒๕ ปี เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดำเนินไปเบื้องหน้า เราก็ติดตามไป ณ เบื้องหลัง เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ ธรรมก็เกิดขึ้นแก่เรา เรามีกิจในอริยมรรคที่จะต้องทำอยู่ เรายังเป็นเสขบุคคล ยังไม่บรรลุอรหันต์ พระศาสดาพระองค์ใดเป็นผู้อนุเคราะห์ พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว[๒๘]

ท่านปฏิบัติหน้าที่ด้วยความศรัทธา และเสียสละความสุขส่วนตัวทุกอย่าง เช่น ตื่นก่อน นอนทีหลัง ตั้งใจฟังว่า จะมีรับสั่งอะไรและใส่ใจศึกษาหาความรู้ที่ประทาน ตลอดถึงกิจการที่ทรงประกอบ แม้ว่างานอุปัฏฐากส่วนมากจะหนักไปในทางด้านปฏิคมก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะพุทธบริษัทน้อยใหญ่ที่หลั่งไหลมาจากทุกสารทิศพากันมาขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามิได้ขาด ท่านก็ให้การต้อนรับโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก จนเทวดาเกิดความสงสาร

---

[๒๖]ที.ม. ๑๐/๒๐๗/๑๒๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๒๗]ที.ม. ๑๐/๒๑๒/๑๓๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๒๘]ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๔๒-๙/๔๐๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.; ที.ม. ๑๐/๒๐๗/๑๒๕-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

คิดที่จะช่วยเหลือท่านให้โอกาสพักผ่อนบ้างดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า

ท่านพำนักอยู่ในป่าแห่งหนึ่งของแคว้นโกศล เวลานั้นท่านต้อนรับผู้ที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้ามีเป็นจำนวนมาก รุกขเทวดาในป่านั้นเกิดความเอ็นดูสงสารทนเห็นความเหน็ดเหนื่อยของท่านไม่ได้ใคร่ที่จะทำให้ท่านเกิดความสังเวชสลดใจในการปล่อยชีวิตให้หมดไปกับการต้อนรับแขกเช่นนั้น จึงได้ไปหาท่านถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า ท่านอานนท์ผู้เป็นเผ่าโคตมะ ท่านควรหลีกไปนั่งที่โคนต้นไม้ระลึกถึงพระนิพพานจำเริญฌานเถิดอย่าได้ประมาทเลย ถ้อยคำที่ท่านสนทนาอยู่กับมนุษย์ที่มาจากทุกสารทิศมิได้ขาดนั้น จะช่วยอะไรท่านได้ท่านได้คำเตือนของรุกขเทวดาแล้วก็พลันรู้สึกถึงชีวิตที่จะต้องคลุกคลีอยู่กับการต้อนรับแขกตลอดเวลา แต่ครั้นระลึกถึงหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในศาสนกิจซึ่งเป็นกุศลเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและเพื่อเพิ่มเติมเสริมบารมีธรรมที่ยังไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์จึงต้องเพิ่มพูนตามวิสัยของพุทธอุปัฏฐากที่จะต้องอุทิศชีวิตเป็นพุทธบูชาจึงมีศรัทธาปฏิบัติงาน[๒๙] สืบต่อไป

จากการที่ท่านได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้า ในฐานะพุทธอุปัฏฐากตลอดระยะเวลา ๒๕ ปี ทำให้ท่านได้รับอานิสงส์ชนิดพิเศษอย่างยอดเยี่ยมที่เรียกอนุตตริยะ ๖ อย่างคือ

๑. การได้เห็นพระพุทธเจ้า

๒. การได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้า

๓. การได้ศรัทธาในพระพุทธเจ้า

๔. การได้ศึกษาไตรสิกขา

๕. การได้บำรุงรับใช้พระพุทธเจ้า

๖. การได้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า[๓๐]

---

[๒๙] สํ.ส. ๑๕/๒๒๕/๒๔๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๐] ที.ป. ๑๑/๓๒๗/๒๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๘/๒๗๕; ๒๒/๓๐/๓๑๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ. ๒๕๐๐.

๓.๒ ความสัมพันธ์กับภิกษุ

พระอานนท์ เมื่อจะว่าไปแล้วท่านก็เปรียบเสมือนนายด่านที่ทุกคนมาเพื่อต้องการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจะด้วยเหตุผลอะไรก็ตามจะต้องพบท่านก่อนเสมอ ฉะนั้นท่านจึงมีบทบาทและความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท ในที่นี้จะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับภิกษุบริษัทเป็นต้นก่อน คือ

๑. **เป็นที่ปรึกษา** ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าจะเป็นใครก็ตามแม้แต่ภิกษุที่มีปัญหาอะไรก็มักจะมาปรึกษาท่านอยู่เสมอเช่น พระวังคีสะได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้พบสตรีรูปงามแต่งตัวสวยเกิดความกำหนัดรักใคร่ขึ้นในจิต อดใจไว้ไม่ได้จึงเรียนปรึกษาท่าน ท่านก็ได้ให้คำแนะนำว่าจิตของท่านรุ่มร้อนเพราะสัญญาที่คลาดเคลื่อน จงละนิมิตอันสวยงามนั้นเสีย พิจารณาให้เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน จงเจริญอสุภกัมมัฏฐานทำจิตให้เป็นสมาธิ มีสติพิจารณากาย ก็จักมีความเบื่อหน่าย คลายกำหนัดเสียได้ ก็จักเป็นผู้สงบระงับ[๓๑]

วันหนึ่ง ท่านพักอยู่ที่โฆสิตาราม พระอุทายีได้ไปเรียนปรึกษาท่านถึงเรื่องที่แคบ เรื่องวิญญาณเป็นอนัตตา ท่านก็ได้อธิบายให้ฟังว่า ที่แคบ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ[๓๒] ถึงวิญญาณก็เป็นอนัตตา เพราะวิญญาณนั้นเกิดขึ้นได้โดยอาศัยอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เมื่ออายตนะภายในภายนอกดับไป วิญญาณก็ดับไปด้วย[๓๓]

ครั้งหนึ่งพระฉันนะได้ฟังธรรมเรื่อง รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณจากพระเถระทั้งหลายแล้วเห็นว่าไม่สามารถที่จะทำจิตให้หลุดพ้นได้

---

[๓๑]สํ.ส. ๑๕/๒๑๒/๒๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ขุ.เถร. ๒๖/๑๒๓๓-๕/๔๒๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; สํ.อ. ๑/๒๑๒/๒๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๒]องฺ.นวก. ๒๓/๔๒/๓๖๙-๓๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๓]สํ.สฬ. ๑๘/๒๓๔/๑๕๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

จึงไปเรียนปรึกษาท่านก็ได้ยกเอาพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสกับกัจจายนโคตรขึ้นมาอธิบายให้ฟัง ว่าโลกนี้โดยมากแล้วมีอยู่ ๒ ส่วน คือความมีและความไม่มี เมื่อบุคคลพิจาณาเห็นเหตุเกิดและเหตุดับแห่งโลกด้วยปัญญาตามความเป็นจริง ความมีอยู่ก็ไม่มีเพราะโลกนี้ ส่วนมากยังพัวพันอยู่กับการยึดมั่นถือมั่นแต่พระอริยสาวกไม่ผูกพันอยู่กับความยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงจึงไม่มีอยู่[๓๔]

ครั้งหนึ่ง ท่านได้สนทนากับพระภัททชิถึงเรื่องการเห็น การได้ยิน สัญญาและภพว่าแต่ละอย่างมีอะไรเป็นยอด ท่านก็ได้อธิบายให้พระภัททชิฟังว่า การเห็นตามความเป็นจริงเป็นยอด การได้ยินตามความเป็นจริงเป็นยอด ความสุขตามความเป็นจริงเป็นยอด สัญญาตามความเป็นจริงเป็นยอด การเป็นอยู่ตามความจริงเป็นยอด[๓๕]

ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้เรียนปรึกษาท่านถึงสิ่งที่เป็นธรรม และสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ท่านก็ได้อธิบายให้ฟังว่า มรรค ๘ ชื่อว่าสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ตรงข้ามจากนี้ ชื่อว่า สิ่งที่ไม่เป็นธรรม[๓๖]

๒. เป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคีกัน ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทในการประสานสังคมสงฆ์ เช่น

ครั้งหนึ่ง สงฆ์เกิดความแตกแยก และขาดความสามัคคีให้มีความสามัคคีกัน ได้บทบาทนี้ปรากฏชัดในเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี กล่าวคือ

ครั้งหนึ่งภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ๒ รูป คือ พระวินัยธรกับพระธรรมธรทะเลาะกันด้วยเรื่องน้ำชำระที่เหลือไว้ในภาชนะน้ำว่า เป็นอาบัติและไม่เป็นอาบัติ ซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่อาศัยทิฏฐิมานะจึงลุกลามใหญ่โต พวกภิกษุที่เป็นบริวารของแต่ละฝ่าย ต่างก็เข้าข้างอาจารย์ของตนๆ จึงเกิดการแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย แม้พระพุทธเจ้าจะทรงตักเตือนถึง ๒-๓ ครั้งก็ไม่มีฝ่ายใดเชื่อฟัง พระพุทธองค์

---

[๓๔] สํ.ข. ๑๗/๙๐/๑๐๕-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๓๕] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๐/๑๙๐-๑.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๖] องฺ.ทสก.๒๔/๑๑๕/๑๘๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ทรงระอาพระทัยเสด็จหลีกไปจำพรรษา ณ ป่ารักขิตวัน อุบาสกอุบาสิกาไปวัดไม่พบพระพุทธเจ้า จึงพากันทรมานภิกษุเหล่านั้นด้วยการไม่ถวายอาสนะ ไม่ทำสามีจิกรรมเป็นต้น ทำให้ภิกษุเหล่านั้นได้รับความลำบากภายหลังสำนึกผิด จึงพากันเข้าไปหาพระอานนท์ขอร้องให้ท่านช่วยพาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอให้พระพุทธเจ้าทรงยกโทษให้ ท่านเห็นทางที่จะทำให้เกิดความสามัคคีจึงได้พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและเมื่อพระพุทธเจ้าทรงยกโทษให้แล้วต่างฝ่ายต่างก็ลดทิฏฐิมานะ มีไมตรีสนิทสนมนิยมสามัคคีดีต่อกันเหมือนเดิม[๓๗]

๓.๓ ความสัมพันธ์กับภิกษุณี

พระอานนท์ เป็นผู้มีจิตเมตตา ทนเห็นความทุกข์ยากลำบากของบุคคลอื่นไม่ค่อยได้คอยหาโอกาสให้ความช่วยเหลือเท่าที่จะสามารถทำได้ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร แม้ในหมู่พระญาติ ท่านก็มีจิตใจเอื้ออารีย์ทำการสงเคราะห์ตามสมควรแก่ฐานะ จะเห็นได้จากการที่ท่านช่วยให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชในพระพุทธศาสนาได้เป็นผลสำเร็จ ฉะนั้น ท่านจึงมีบทบาทและความสัมพันธ์กับภิกษุณี คือ

๑. **เป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา** พระอานนท์เป็นผู้ที่สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนาเป็นผลสำเร็จ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงเลื่อมใสศรัทธา ปรารถนาที่จะได้บวชในสำนักของพระพุทธเจ้า พระนางเคยทูลอ้อนวอนขออนุญาตบวชเป็นภิกษุณีมาแล้ว ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตจนกระทั่งพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากนครกบิลพัสดุ์สู่นครเวสาลีและประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลาป่ามหาวัน พระนางพร้อมด้วยหญิงบริวารจำนวนมาก ซึ่งต่างก็มีจิตที่แน่วแน่และเด็ดเดี่ยวที่จะได้บวชเป็นภิกษุณี

---

[๓๗]ธ.อ. ๑/๔๙-๕๙. ธมฺมปทฏฺจกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

จึงพร้อมใจกันปลงพระเกศานุ่งห่มผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด เสด็จออกจากนครกบิลพัสดุ์ด้วยพระบาทเปล่า ติดตามพระพุทธเจ้าไปจนถึงป่ามหาวัน เพื่อทูลขอบรรพชาอุปสมบท แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาตเช่นครั้งก่อน พระนางเสียพระทัยและขมขื่นยิ่งนักจึงประทับยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตูป่ามหาวันพระอานนท์ได้พบพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระบาททั้งสองพอง พระวรกายเกลือกกลั้วด้วยธุลี มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตรประทับยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตู จึงได้ถาม ครั้นทราบความโดยตลอดแล้ว ก็มีใจกรุณาสงสารปรารถนาที่จะช่วยเหลือ จึงขอให้พระนางทรงรออยู่ก่อน แล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลอ้อนวอนเพื่อให้พระพุทธองค์ประทานบรรพชาอุปสมบทแก่พระนางพร้อมด้วยหญิงบริวาร พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า อานนท์ เธออย่าพอใจให้สตรีออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยของเราเลยแม้ว่าพระอานนท์จะทูลอ้อนวอนถึง ๒-๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าก็ยังไม่ทรงอนุญาต ท่านจึงคิดทูลขออนุญาตโดยปริยายอื่น ด้วยการยกปัญหาขึ้นทูลถามว่า หากสตรีออกบวชในพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงประกาศแล้วจะสามารถกระทำให้แจ้งโสดาปัตติผลสกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “สามารถกระทำได้”

พระอานนท์ จึงกราบทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นขอพระพุทธองค์ทรงพระกรุณาประทานบรรพชาอุปสมบทให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาของพระพุทธองค์ ซึ่งทรงมีอุปการะมาก ทรงประคับประคองเลี้ยงดู ถวายพระขีรธาราแด่พระองค์ตั้งแต่พระชนนีสวรรคตแล้ว ให้พระองค์ได้เสวยดุจพระชนนีตลอดมา ขอพระพุทธเจ้าโปรดประทานโอกาสให้สตรีได้บวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงประกาศแล้วเถิด

พระพุทธเจ้า เมื่อทรงสดับคำวิงวอนของพระอานนท์ ซึ่งประกอบด้วยคำพรรณนาถึงคุณความดีของพระมาตุจฉา เสริมให้เกิดญาติสังคหอุปการธรรมในพระทัยแรงกล้าขึ้น ประกอบด้วยบารมีธรรมของพระนางมหาปชาบดีโคตมี สมบูรณ์บริบูรณ์แล้วสนับสนุน ก็สามารถทำให้พระพุทธเจ้าทรงน้อม

พระทัยให้ทรงพระกรุณาและเมื่อได้ทรงพิจารณาค้นหาธรรมมาป้องกันอันตรายที่จะพึ่งมี และเป็นเหตุอนุญาตให้สตรีได้อุปสมบทแล้วตรัสว่า อานนท์ ถ้าหากพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับครุธรรม ๘ ประการได้แล้วไซร้ เราตถาคตก็จะอนุญาตให้อุปสมบทตามที่พระนางปรารถนา และการยอมรับครุธรรม ๘ ประการของพระนางนั้นแล เป็นการได้อุปสมบทของพระนาง

พระอานนท์ ครั้นได้ฟังพระดำรัสอย่างนั้นแล้ว มีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง เรียนครุธรรม ๘ ประการจากพระพุทธเจ้าแล้ว กลับไปแจ้งให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีและหญิงบริวารทราบตามนั้นทุกประการ[๓๘]

พระนางมหาปชาบดีโคตมีมีพระดำรัสว่าข้าแต่พระอานนท์ดิฉันยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ จะไม่ละเมิดตลอดชีวิต เปรียบเสมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มที่รักสวยรักงาม เมื่ออาบน้ำสระเกล้าแล้วได้พวงมาลัยอุบล พวงมะลิหรือพวงลำดวนแล้วประคับประคองด้วยมือทั้งสองยกขึ้นไว้เหนือเศียรเกล้าฉะนั้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีพร้อมด้วยหญิงบริวารได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีวงศ์ในพระพุทธศาสนาด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ[๓๙]

๒. **เป็นผู้ให้โอวาทแก่นางภิกษุณี** บทบาทและความสัมพันธ์กับนางภิกษุณีของพระอานนท์นั้น มีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นและชั้นรองๆ น้อยมาก ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว ท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้ให้โอวาทแก่นางภิกษุณี จึงน่าจะมีปรากฏมาก แต่เท่าที่ปรากฏ คือ

ในเถรีคาถากล่าวว่า ภิกษุณีชื่อสามาเถรี ได้ฟังโอวาทของพระอานนท์แล้ว นั่งอยู่บนศาลานั้นเองได้เริ่มบำเพ็ญวิปัสสนาจนได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสมภิทา และได้กล่าว ๒ คาถาว่า

---

[๓๘]วินย. ๗/๔๐๒/๒๓๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๙]วินย. ๗/๔๐๓/๒๓๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เราทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้ความสงบใจ
ต้องเข้าออกจากวิหาร ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง เรานั้นถอนตัณหาขึ้น
แล้วในวันที่ ๗ จากวันที่ได้รับโอวาทของพระอานนทเถระ
เราอันความทุกข์เป็นอันมากถูกต้องแล้ว ยินดีแล้ว
ในความไม่ประมาท บรรลุถึงความสิ้นแห่งตัณหาแล้ว ได้
ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว[๔๐]

๓.๔ ความสัมพันธ์กับอุบาสกอุบาสิกา

พระอานนท์ มีบทบาทและมีความสัมพันธ์กับอุบาสกอุบาสิกาบริษัทอย่างใกล้ชิดทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น

๑. **เป็นที่ปรึกษา** ซึ่งก็หมายความว่า ท่านเป็นที่ปรึกษาของผู้คนที่เดินทางมาเพื่อขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จะด้วยจุดประสงค์อะไรก็ตาม แต่ส่วนมากมักจะพกพาปัญหาต่างๆมาด้วย บางครั้งปัญหานั้นก็ได้รับการแก้ไข หรือปรับระดับความเข้าใจในเบื้องต้นจากที่ปรึกษาคือท่านก่อน ดังปรากฏในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ว่า ครั้งหนึ่ง พระอานนท์ถูกพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้มีความสงสัยในเรื่องกายสมาจาร วจีสมาจาร และโมสมาจารของพระพุทธเจ้าที่บัณฑิตจะพึงติเตียนมีอยู่หรือไม่ ซึ่งท่านก็ถวายพระพรว่าไม่มีเลย เพราะกายสมาจาร วจีสมาจาร และมโนสมาจารของพระพุทธเจ้า เป็นกุศลไม่มีโทษไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความสุขเป็นผล[๔๑]

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองพาราณสีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มุ่งตรงไปยังอันธวินทชนบท ชาวชนบทนั้นได้นำอาหารใส่เกวียนบรรทุกติดตามไปเพื่อจัดถวายพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์ พราหมณ์คนหนึ่งในจำนวนนั้นก็ตั้งใจที่จะจัดอาหารถวายเช่นกัน แต่ไม่ได้โอกาส ทั้งๆ ที่ติดตามมา ๓ เดือน

---

[๔๐] ขุ.เถรี. ๒๖/๓๗-๘/๔๓๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๑] ม.ม. ๑๓/๓๕๘-๓๖๓/๓๔๕-๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

แล้ว จึงไปตรวจดูโรงครัวพบว่าไม่มีขนมหวาน จึงเข้าไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ ซึ่งท่านก็ไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาต จึงแจ้งให้พราหมณ์นั้นทราบ[๔๒] จัดทำขนมหวานถวายทานได้

ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐีคิดว่า พระเชตวันเป็นวิหารของตน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์ที่อื่น วิหารก็ว่างเปล่า ไม่มีร่องรอยอะไรเลย อุบาสก อุบาสิกา นำดอกไม้ของหอมไปก็ไม่มีที่จะบูชา จึงทิ้งไว้ที่ประตูพระคันธกุฎีแล้ว เข้าไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ พระอานนท์ได้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องเจดีย์ว่ามีกี่อย่าง ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า มีอยู่ ๓ อย่าง คือ สารีริกธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ ดังนั้นท่านจึงได้แนะนำให้พระเจ้าปเสนทิโกศล นางวิสาขามหาอุบาสิกา และอนาถบิณฑิกเศรษฐีร่วมใจกันปลูกต้นโพธิ ฉะนั้นโพธิ์จึงได้ชื่อว่า "อานันทโพธิ์"[๔๓]

ครั้งหนึ่ง เจ้าโรชมัลลกษัตริย์ทรงประสงค์ที่จะถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ แต่ไม่ได้โอกาสเพราะมีผู้คนมาถวายทานจำนวนมาก จึงเสด็จไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ซึ่งเคยเป็นพระสหายเก่า เพื่อขอคำแนะนำถึงเรื่องที่พระองค์จะถวายผักสดและขนมหวาน พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต เจ้าโรชมัลลกษัตริย์ จึงได้จัดผักสดและขนมหวานถวาย[๔๔]

ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกาและภิกษุสงฆ์จากทิศต่างๆ ใคร่ที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงพากันไปขอร้องพระอานนท์ให้นำเสด็จ พระพุทธเจ้าซึ่งจำพรรษาอยู่ที่ป่าปาลิไลยกะเสด็จกลับเมืองสาวัตถี ท่านก็ได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จกลับได้เป็นผลสำเร็จ[๔๕]

---

[๔๒]วินย. ๕/๒๘๒/๕๓-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๓]ชา.อ. ๖/๖๖/๑๖๙-๑๗๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๔๔]วินย. ๕/๓๐๑-๒/๘๕-๘ ; ๕/๓๕๖/๑๕๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๕]ธ.อ. ๑/๕๕-๖. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

ครั้งหนึ่งขณะที่ท่านพักอยู่ที่พระเชตวันวิหาร นางมิคศาลาได้ไปเรียนว่าธรรมะของพระพุทธเจ้านั้นเอาแน่ไม่ได้ คือ คนที่ประพฤติพรหมจรรย์และคนที่ไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ก็มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ โดยนางเล่าว่า ปูรณะบิดาของนางเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ งดเว้นจากเมถุนธรรม เมื่อถึงแก่กรรมแล้ว พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต และอีกคนหนึ่งชื่ออิสิทัตต์ ซึ่งเป็นสหายแห่งบิดาของนางไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ เพียงแต่สันโดษในภรรยาของตนเท่านั้น เมื่อเขาตายไปแล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตเหมือนกัน พระอานนท์ก็ยอมรับว่า พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้นจริง หลังจากนั้นท่านก็นำเรื่องนั้นกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า

คนกลุ่มหนึ่งเป็นคนเลว คนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนดี การยึดติดในคนเหล่านั้นไม่มีประโยชน์ มีแต่ความทุกข์ แต่ใครก็ตามเว้นจากอกุศลธรรม อยู่ร่วมกันกับกลุ่มชนผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างมีความสุข กระทำกิจด้วยการฟัง ได้ความเป็นพหูสูต แทงตลอดทิฏฐิ ได้วิมุตติ บุคคลนี้ดีกว่า ประณีตกว่ากลุ่มบุคคลที่กล่าวแล้วข้างต้นเพราะกระแสแห่งธรรมเป็นผู้มีศีล มีปัญญาแต่ไม่รู้คติของกันและกัน ดังนั้นบุคคลทั้งสองนี้จึงดี–เลวกว่ากันด้วยคุณธรรมคนละอย่าง[๙๖]

๓.๕ ความสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป

พระอานนท์นอกจากท่านจะมีบทบาทและความสัมพันธ์กับพุทธบริษัทโดยตรงแล้ว ท่านยังมีบทบาทและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนาอีกมาก เช่น

---

[๙๖]องฺ.ทสก. ๒๔/๗๕/๑๑๐-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๔๔/๓๓๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑. **เป็นที่ปรึกษา** ครั้งหนึ่งพราหมณ์ชื่ออุณณาภพเข้าไปหาท่าน ขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามใกล้กรุงโกสัมพีเรียนถามว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระศาสนาของพระสมณโคดมเพื่อประโยชน์อะไร ท่านก็ตอบว่า เพื่อละฉันทะ และอธิบายถึงวิธีที่จะละฉันทะได้นั้นต้องเจริญอิทธิบาทสี่ อุณณาภพพราหมณ์เรียนถามอีกว่า ท่านจะเอาฉันทะไปละฉันทะได้อย่างไร ท่านก็เปรียบเทียบให้อุณณาภพพราหมณ์ฟังว่า เปรียบเหมือนเมื่ออุณณาภพพราหมณ์นี่แหละเมื่อก่อนที่จะมาสู่อาราม ก็มีความพึงพอใจ มีความเพียร ความคิด ความตรึกตรองว่า เราจะไปอาราม ครั้นไปถึงอารามแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็สงบระงับไป เช่นเดียวกับภิกษุผู้ปรารถนาที่จะบรรลุพระอรหันต์ในเบื้องต้นก็ต้องมีความพอใจ ความเพียร ความคิด ความตรึกตรอง เพื่อให้บรรลุพระอรหันต์ ครั้นได้บรรลุพระอรหันต์แล้วสิ่งเหล่านั้นก็เป็นอันสงบระงับไป[๙๗] อุณณาภพยอมรับและเห็นด้วย

ครั้งหนึ่ง ฉันนปริพพาชกเข้าไปหาท่าน ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันวิหาร แล้วเรียนถามว่า เหล่าภิกษุสงฆ์นี้ได้บัญญัติการละราคะ โทสะ โมหะไว้หรือไม่ เห็นโทษอะไรจึงได้บัญญัติไว้ ท่านตอบว่า ได้บัญญัติไว้ เพราะเห็นโทษ คือ บุคคลที่ถูกความกำหนัดครอบงำจิตไว้ จึงเป็นคนดุร้าย ถูกความดุร้ายครอบงำจิตไว้ จึงเป็นคนหลง ถูกความหลงครอบงำจิตไว้ จึงเป็นคนที่จะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ได้รับทุกข์โทมนัสทางจิตใจแล้วจึงประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตไม่รู้จักประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นเป็นต้น ฉันนปริพพาชก จึงถามถึงวิธีปฏิบัติเพื่อละราคะโทสะและโมหะ ท่านตอบว่า ต้องละด้วยวิธีการของอริยมรรค[๙๘]

ครั้งหนึ่ง สาวกของอาชีวกคนหนึ่งเข้าไปหาท่านขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามแล้ว เรียนถามว่า คนพวกไหนได้กล่าวธรรมไว้ดีแล้วพวกไหนได้ปฏิบัติธรรมดี

---

[๙๗] สํ.ม. ๑๙/๘๒๗/๒๓๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๙๘] องฺ.ติก. ๒๐/๗๒/๒๑๐-๒๑๑. ฉบบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

แล้ว พวกไหนดำเนินไปดีแล้วในโลกนี้ ท่านตอบว่าพวกไหนก็ตามแสดงธรรมเพื่อละราคะ โทสะ และ โมหะ พวกนี้แหละชื่อว่า กล่าวธรรมไว้ดีแล้วพวกไหนก็ตามปฏิบัติเพื่อราคะ โทสะ และ โมหะ พวกนั้นแหละชื่อว่า ปฏิบัติธรรมดีแล้วพวกไหนก็ตามละราคะ โทสะ และ โมหะ ได้ตัดขาดแล้วกระทำให้ไม่มีที่ตั้งอยู่แห่งราคะโทสะและโมหะดุจตาลยอดด้วน พวกนี้แหละได้ชื่อว่า ดำเนินไปดีแล้ว[๔๘]

ครั้งหนึ่ง โกกนุทปริพพาชกเข้าไปหาท่าน ขณะที่ท่านสรงน้ำอยู่ที่ตโปทาราม เสร็จแล้วยืนผึ่งจีวรอยู่ แล้วเรียนถามถึงปัญหาในทิฏฐิ ๑๐ ประการทีละข้อว่า ท่านมีความเห็นว่า โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนี้สรีระก็อันนั้น ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ สิ่งนี้เท่านั้นเป็นจริง สิ่งอื่นเปล่าทั้งนั้นหรือ ซึ่งท่านก็ตอบว่า ไม่ได้เห็นอย่างนั้น แต่เห็นอยู่ รู้อยู่ เห็นทิฏฐิ ที่ตั้งขึ้นแห่งทิฏฐิ และความเพิกถอนขึ้น แห่งทิฏฐิว่า มีประมาณเท่าใด[๔๙]

ครั้งหนึ่ง เจ้าอภัยลิจฉวีได้ไปหาท่านที่กุฏาคารศาลาป่ามหาวัน แล้วเรียนถามว่า การที่นิครนนาฏบุตรได้บัญญัติว่า กรรมเก่าหมดไปได้ เพราะความเพียรเผากิเลส ฆ่าเหตุได้เพราะทำกรรมใหม่ หมายความว่า เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงหมด เพราะทุกข์หมดไป เวทนาจึงสิ้นไป ทุกข์ทั้งหมดจึงเสื่อมไปโดยไม่เหลือ การต่อทุกข์มีได้ด้วยความหมดจด ข้อนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างไร ท่านตอบว่า พระพุทธเจ้าตรัสความหมดจดไว้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา[๕๐]

---

[๔๘]องฺ.ติก. ๒๐/๗๓/๒๑๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๙]องฺ.ทสก. ๒๔/๙๖/๑๕๘-๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๐]องฺ.ติก. ๒๐/๗๕/๒๑๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

บทที่ ๔
บทบาทของพระอานนท์
ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การศึกษาเรื่องศีล สมาธิและปัญญาเป็นงานในหน้าที่หลักที่จะต้องกระทำตั้งแต่เริ่มแรกของภิกษุผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อบรรลุมรรคผลอย่างใดอย่างหนึ่ง การบรรลุมรรคผลของภิกษุเหล่านั้นในยุคแรก ๆ เกิดจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงส่งไปประกาศพระศาสนาด้วยพระวาจาว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราและเธอทั้งหลาย พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ อันสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ สัตว์ที่มีธุลีในจักษุมีอยู่หากไม่ได้ฟังธรรม ก็จักเสื่อมจากธรรม ผู้ที่อาจรู้ทั่วถึงธรรมมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม[๑]

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศ ทั้งจำนวนคนที่ทำงาน และคนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนาก็มีมากขึ้นโดยลำดับจนกลายเป็นกลุ่มพุทธบริษัท ซึ่งเป็นองค์กรสำคัญที่ทำให้กองทัพธรรม โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระ

---

[๑]วินย. ๔/๓๒/๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ธรรมเสนาบดี พระมหาสาวกทั้งหลายมีพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น เป็นธรรมเสนา มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระอานนท์เป็นพระสาวกองค์หนึ่งในบรรดาพระสาวกผู้มีชื่อเสียง เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระมหากัจจายนะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการแสดงธรรม สนทนาธรรม โต้ตอบปัญหาธรรม แก่ภิกษุ ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน แก่ภิกษุณี ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นและชั้นรองๆ ไม่มากนัก แก่อุบาสกอุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์ ด้วยวาจาที่ไพเราะทำให้เกิดความซาบซึ้งในพุทธธรรมแก่บุคคลทั่วไป ให้มีความเข้าใจในพุทธธรรมอย่างถูกต้อง และมีบทบาทในการที่จะทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมา เรื่องเกี่ยวกับพระธรรม ซึ่งมีความหมายลึกซึ้ง ยากแก่การทำความเข้าใจให้กระจ่างชัด เรื่องเกี่ยวกับภิกษุ ภิกษุณีบริษัท ถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เรื่องเกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์จะพึงปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพการงาน เรื่องเกี่ยวกับข้อที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งพอจะแยกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๔.๑ บทบาทในการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรม สนทนาธรรมและตอบปัญหาธรรม แก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปนั้น พอจะแยกศึกษาได้โดยลำดับดังนี้

๔.๑.๑ แสดงธรรมแก่ภิกษุ ซึ่งเป็นนักบวชด้วยกัน เช่น

๑) แสดงธรรมเพื่อระงับความกำหนัดที่รบกวนจิตแก่ภิกษุวังคีสะ พระอานนท์แสดงธรรมแก่พระวังคีสะผู้ซึ่งเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีถูกความกำหนัดรบกวนจิตว่า จิตของท่านเร่าร้อนเพราะสัญญาวิปลาส ท่านจงละเว้นนิมิตอันสวยงามนั้นเสีย พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เจริญจิตในอสุภะกัมมัฏฐาน ทำจิตให้มีอารมณ์เดียว

มีสติพิจารณากาย มากด้วยความเบื่อหน่าย ละนิมิต และถอนมานานุสัย เสีย เพราะการรู้เท่าทันมานะ จักทำให้ท่านเป็นผู้สงบระงับได้[๒]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระราชาและพวกอำมาตย์นิมนต์ พระอานนท์ ไปสู่พระราชนิเวศน์ พวกสตรีประดับด้วยเครื่องประดับต่างๆ เข้าไปหาท่าน พัดวีบ้าง ถามปัญหาธรรมบ้าง ฟังธรรมบ้าง พระวังคีสะซึ่งเป็นพระบวชใหม่ อยู่ในที่นั้นด้วย ถูกความกำหนัดรบกวนจิตแล้วคิดว่า เราจักเสียประโยชน์จึง ได้เปิดเผยความรู้สึกนั้นแก่ท่านในที่นั่นเอง[๓]

๒) แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันเมืองสาวัตถีได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุม กันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว และสิ่งที่ยัง มาไม่ถึง ควรพิจารณาให้เห็นปัจจุบันธรรม ไม่ง่อนแง่น คลอนแคลน และ บำเพ็ญปัจจุบันธรรมนั้นเนืองๆ รีบเร่งทำความเพียรเสียตั้งแต่วันนี้ เพราะไม่ มีใครรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่ง พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีปกติบำเพ็ญ เพียรไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนว่า ผู้มีราตรีเจริญ[๔] เมื่อพระอานนท์ แสดงธรรมเทศนาจบลง พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าดีละๆ อานนท์ เธอ แสดงธรรมเรื่องผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลาย[๕]

๓) แสดงธรรมเรื่องสัมมาทิฏฐิแก่ภิกษุฉันนะพระอานนท์ซึ่ง พักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุฉันนะ ผู้ซึ่งฟังธรรม เทศนาของพระเถระทั้งหลายว่า รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้วคิดว่า ธรรมเทศนานี้ไม่สามารถทำจิตของเราให้เห็น แจ้งในธรรมได้ เข้าไปขอให้ท่านช่วยชี้แจง ซึ่งท่านก็ได้ยกเอาพระธรรมเทศนา

---

[๒]สํ.ส. ๑๕/๒๑๒/๒๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓]สํ.อ. ๑/๒๑๒/๒๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒. [๔]ม.อุ. ๑๔/๒๗๖-๘/๒๔๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕]ม.อุ. ๑๔/๒๗๖-๘/๒๔๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่กัจจายนโคตรภิกษุว่า โลกนี้โดยมากอาศัยเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑. ความมี(อัตถิตา)คือเมื่อบุคคลเห็นเหตุแห่งโลกด้วยปัญญาตามสมมติสัจจะ ความมีอยู่แห่งโลกก็มี แต่เมื่อบุคคลเห็นความดับแห่งโลก ด้วยปัญญาตามความเป็นจริง ความมีอยู่แห่งโลกก็ไม่มี เพราะว่าโลกนี้โดยมากยังผูกพันอยู่กับความยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งหลายจึงมีอยู่

๒. ความไม่มี(นัตถิตา)คือเมื่อบุคคลไม่มีความยึดมั่นถือมั่น และไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยว่า ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์นั้นเท่าดับไปและมีญาณหยั่งรู้เรื่องนี้ด้วยตนเองโดยไม่เชื่อผู้อื่น สิ่งทั้งหลายจึงไม่มี พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมสายกลาง ไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง แล้วทรงแสดงกระบวนการเกิดกระบวนการดับแห่งทุกข์ทั้งหมดด้วยอาการอย่างนี้[๕] เมื่อท่านแสดงธรรมเทศนาจบลง พระฉันนะชมเชยว่า ท่านเป็นผู้อนุเคราะห์ มุ่งประโยชน์สุขต่อเพื่อน พรหมจรรย์ ผมได้ฟังธรรมเทศนานี้แล้วมีความเข้าใจดี

ในอรรถกถากล่าวว่าพระฉันนะเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ก็ได้โดยเสด็จด้วย ต่อมาได้บรรพชาอุปสมบท แต่มีนิสัยชอบลบหลู่ตีเสมอ กระทบกระทั่งเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยวาจาหยาบคายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ เกิดความเร่าร้อนใจเป็นลมแล้วเป็นลมอีก ครั้นรู้สึกตัวขึ้นมาเข้าไปหาใครก็ไม่มีใครพูดจาด้วย จึงถือเอาบาตรจีวรไปเมืองพาราณสีและได้ฟังธรรมเทศนาจากพระเถระทั้งหลาย แต่ไม่เข้าใจจึงได้ไปหาพระอานนท์ขอให้ท่านช่วยอนุเคราะห์แสดงธรรมเทศนาให้ฟัง[๖]

---

[๕]สํ.ข. ๑๗/๙๐/๑๐๕-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖]สํ.อ. ๒/๙๐/๓๔๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๔) แสดงธรรมเทศนาเรื่องกามคุณแก่ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าว่า จิตของพวกท่านเกิดขึ้นในเบญจกามคุณที่เป็นปัจจุบันมากกว่าที่เป็นอดีต ซึ่งล่วงไปและแปรปรวนไปแล้ว ดังนั้น จึงไม่ควรประมาทในกามคุณ จงมีสติพิจารณาจิตเพราะอายตนะคือจักษุดับที่ใด รูปสัญญาก็สิ้น ไปที่นั้น หูดับไปที่ใด สัททสัญญาก็สิ้นไปที่นั้น จมูกดับไปที่ใด คันธสัญญาก็สิ้นไปที่นั้น ลิ้นดับไปที่ใด รสสัญญาก็สิ้นไปที่นั้น กายดับไปที่ใด โผฏฐัพสัญญา ก็สิ้นไปที่นั้น ดังนี้แล้วไม่เข้าใจจึงพากัน ไปหาพระอานนท์เพื่อขอให้ท่านช่วยอธิบายให้ฟังอีกครั้ง

พระอานนท์ จึงกล่าวว่า พวกท่านละเลยพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่เฉพาะหน้าในฐานะเป็นพระศาสดาแล้วมาไต่ถามข้าพเจ้า เปรียบเหมือนบุคคลที่ต้องการแก่นไม้ แต่กลับไปตัดเอาที่กิ่งและใบจะพบแก่นไม้ได้อย่างไร แท้จริงพระพุทธวจนะนั้น พระพุทธเจ้าตรัสหมายเอา “ความดับแห่งอายตนะ” ถ้าพวกท่านประสงค์ที่จะให้เข้าใจมากไปกว่านี้จงไปกราบทูลถามพระพุทธองค์เอาเองเถิด พระพุทธเจ้าเมื่อถูกภิกษุเหล่านั้นทูลถามก็ตรัสอย่างเดียวกับพระอานนท์กล่าว[๗]

๕) แสดงธรรมเรื่องเครื่องผูกแก่พระกามภู พระอานนท์แสดงธรรมเทศนาแก่พระกามภูผู้ถามว่า จักษุกับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับธรรมารมณ์ เหล่านี้ต่างก็เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกันว่า

สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน แต่เพราะความพอใจรักใคร่ที่เกิดขึ้นโดยอาศัย จักษุกับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับธรรมมารมณ์เป็นปัจจัย จึงเป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน เปรียบเหมือนเชือกเป็นเครื่องผูกให้โคดำกับโคขาว[๘] ติดกันฉะนั้น

---

[๗]สํ.สฬ. ๑๘/๑๑๗/๙๒-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘]สํ.สฬ. ๑๘/๒๓๓/๑๕๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๖) แสดงธรรมเรื่องพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์แก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่กรุงโกสัมพี ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า เพื่อนสหธรรมิกทั้งหลาย ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีผู้ใดผู้หนึ่ง บำเพ็ญสมถะหรือวิปัสสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือว่าทั้งสองอย่างควบคู่กันไป มรรคอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้น เธอบำเพ็ญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ๆ ย่อมจะละสังโยชน์ได้ อนุสัยก็ย่อมสิ้นไป ย่อมสามารถพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์ในสำนักของเราได้ด้วยมรรคใด มรรคหนึ่ง[๙] ในมรรค ๔ นั้น

๗) แสดงธรรมเรื่องการเสวยอายตนะแก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพีได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า

ถ้ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่เสวยอายตนะ อายตนะก็ไม่เสวยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ถึง ตา หู จมูก ลิ้น และกายก็เหมือนกัน เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนามาถึงจุดนี้พระอุทายีได้ถามขึ้นว่า ผู้มีสัญญาหรือไม่มีสัญญาจึงไม่เสวยอายตนะนั้น ท่านก็ตอบว่า ทั้งผู้มีสัญญาและไม่มีสัญญาก็ไม่เสวยอายตนะแล้วกล่าวต่อไปว่า ภิกษุล่วงเลยรูปสัญญาดับปฏิฆสัญญาไม่ใส่ใจถึงอนัตตสัญญา บรรลุอากาสานัญจายตนะ โดยยึดถือเป็นอารมณ์ว่าอากาศไม่มีที่สุดชื่อว่า ผู้มีสัญญาแต่ไม่เสวยอายตนะ อนึ่ง เพราะล่วงเลยอากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะฌานโดยยึดเป็นอารมณ์ว่า อะไร ๆ สักหน่อยหนึ่งก็ไม่มี ชื่อว่าผู้ไม่มีสัญญาและไม่เสวยอายตนะ[๑๐]

๘) แสดงธรรมเรื่องที่แคบแก่พระอุทายี พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามของพระอุทายีที่ถามว่า ปัญจาลจันทเทพบุตรกล่าวว่า พระพุทธเจ้า ทรงรู้โอกาสในที่แคบ ที่แคบเป็นไฉน การบรรลุโอกาสในที่แคบนั้นหมายความว่าอย่างไร ท่านได้ชี้แจงว่า

---

[๙]องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๗๐/๑๗๙-๑๘๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๑๐]องฺ.นวก. ๒๓/๓๗/๓๕๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

รูป เสียง กลิ่น รสและโผฏฐัพพะชื่อว่า ที่แคบ ภิกษุสงัดจากกามคุณห้าแล้ว บรรลุรูปฌาน แต่วิตก วิจาร ปีติ สุข อุเบกขาและรูปสัญญาที่มีอยู่ในองค์ฌานนั้น ๆ ยังไม่ดับ ชื่อว่า ที่แคบในรูปฌาน บรรลุอรูปฌาน แต่องค์ฌานนั้น ๆ ยังไม่ดับชื่อว่า ที่แคบในอรูปฌาน อนึ่ง เพราะล่วงเลยเนวสัญญานาสัญญา-ยตนฌานทุกอย่างแล้ว บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ อาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันชอบ โดยปริยายนี้แล พระพุทธเจ้าตรัสว่า บรรลุโอกาสในที่แคบ[๑๑] ในอรรถกถากล่าวว่า เมื่อยังมีปฐมฌาณ เป็นต้นอยู่ ความคับแคบก็ยังมีอยู่ แต่เมื่ออาสวะสิ้นไป ความคับแคบก็หมดสิ้นไปด้วย[๑๒]

๙) **แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้ทุศีลแก่ภิกษุทั้งหลาย** พระอานนท์เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า

บุคคลผู้ทุศีล ย่อมไม่ได้อวิปฏิสาร ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถา ภูตญาณทัสสนะ นิพพิทา วิราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลที่มีศีลไม่สมบูรณ์เปรียบ เหมือนต้นไม้ที่ไม่มีกิ่งและใบส่วนบุคคลผู้มีศีลย่อมได้อวิปฏิสาร ปราโมทย์ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ ย่อมเป็นบุคคลที่สมบูรณ์เปรียบเหมือนต้นไม้ที่สมบูรณ์ด้วยกิ่ง และใบ[๑๓] ฉะนั้น

๑๐) **แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุทั้งหลายได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ถึงสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรมเป็นประโยชน์แล้ว ไม่เข้าใจความหมาย จึงพากันไปหาพระอานนท์ เพื่อขอให้ท่านช่วยอธิบายให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง ท่านได้อธิบายให้ฟังว่า

ความเห็นผิด ความดำริผิด การเจรจาผิด การเลี้ยงชีวิตผิด ความพยายามผิด ความระลึกผิด ความตั้งใจผิด ความรู้ผิด ความหลุดพ้นผิด

---

[๑๑]องฺ.นวก. ๒๓/๔๒/๓๖๙-๓๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๒]องฺ.อ. ๓/๔๒/๓๑๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๑๓]องฺ.ทสก. ๒๔/๕/๕-๖,๒๖๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ เพราะว่าอกุศลธรรมมิใช่น้อยที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความผิดพลาดเหล่านี้ และว่า ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจชอบ ความรู้ชอบ ความหลุดพ้นชอบ เหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่เป็นธรรมเป็นประโยชน์ เพราะกุศลธรรมมิใช่น้อยที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยความถูกต้องเหล่านี้ เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง ภิกษุเหล่านั้นต่างก็ชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของท่าน[๙๔]

๑๑) สนทนาธรรมเรื่องพ่อค้าเข็มกับพระมหากัสสปเถระ พระอานนท์กับพระมหากัสสปเถระได้เข้าไปยังสำนักของนางภิกษุณี พระมหากัสสปเถระถูกภิกษุณีชื่อถุลลตัสสา ซึ่งไม่พอใจกล่าวว่า ท่านไม่สมควรแสดงธรรมต่อหน้าพระอานนท์ผู้เป็นจอมปราชญ์ เหมือนพ่อค้าเข็มนำเอาเข็มมาขายในสำนักของช่างเข็มผู้ชำนาญ

พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า อานนท์ระหว่างเราทั้งสอง ใครเป็นพ่อค้าเข็ม ใครเป็นช่างเข็ม พระอานนท์เรียนว่าขอท่านผู้เจริญอย่าได้ถือโทษนางภิกษุณีโง่นั้นเลย[๙๕] ในอรรถกถากล่าวว่า เมื่อพระมหากัสสปเถระกล่าวจบลงนางภิกษุณีนั้นได้เคลื่อนจากพรหมจรรย์ เพราะกล่าวร้ายพุทธสาวกเช่นท่านแล้วเปลี่ยนมานุ่งห่มผ้าขาว[๙๖]

๑๒) แสดงธรรมเรื่องอนัตตาแก่พระอุทายี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม ได้ตอบคำถามของพระอุทายีที่ถามว่า กายที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า กายเป็นอนัตตา ถึงวิญญาณก็อาจบอกว่าเป็นอนัตตาหรือว่า

"ใช่" พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้นจริง เพราะว่าจักษุวิญญาณเกิดขึ้นได้โดยอาศัยจักษุและรูป เหตุและปัจจัยที่อาศัยจักษุวิญญาณเกิดขึ้นดับไปหมด

---

[๙๔]องฺ.ทสก. ๒๔/๑๑๕/๑๘๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๕]สํ.นิ. ๑๖/๑๕๓/๒๐๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๖]สํ.อ. ๒/๑๕๓/๑๙๗-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ไม่มีส่วนเหลือจักษุวิญญาณจึงไม่ปรากฏเพราะเหตุนี้จักษุวิญญาณจึงเป็นอนัตตา ถึงโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณก็เช่นกัน การที่จะพิจารณาหาตัวตนหรือสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยตนในผัสสายตนะ ๖ นั้น จะพบได้อย่างไร เปรียบเหมือนบุคคลผู้ต้องการแก่นไม้ แต่กลับไปตัดเอาต้นกล้วยฉะนั้น[๑๗]

๑๓) สนทนาธรรมเรื่อง บัญญัติการขบฉัน ๖ หมวดในตระกูลกับพระมหากัสสปเถระ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ ได้ตอบคำถามของพระมหากัสสปเถระที่ถามว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงบัญญัติการขบฉันไว้ถึง ๖ หมวดในตระกูลไว้ว่า เพื่อข่มคนหน้าด้าน เพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นสุข และเพื่ออนุเคราะห์ตระกูล

พระมหากัสสปเถระจึงกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมเธอจึงได้เที่ยวไปกับหมู่ภิกษุผู้ไม่สำรวม ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ไม่หมั่นประกอบความเพียร เพื่อประโยชน์อะไร พวกเธอจึงมัวแต่เที่ยวเหยียบย่ำข้าวกล้า เบียดเบียนตระกูล บริวารของเธอนุ่งห่มหลุดลุ่ย เป็นผู้ใหม่แตกกระจายไปทั่ว และเธอเองก็ยังเป็นเด็กอยู่และไม่รู้จักประมาณ พระอานนท์กล่าวด้วยความเคารพว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ผมบนศีรษะของผมหงอกแล้ว ถึงกระนั้นกระผมก็ยังถูกท่านผู้เจริญเรียกว่า “เด็กน้อยอยู่”[๑๘]

๑๔) สนทนาธรรมเรื่องพระโสดาบันกับพระสารีบุตร พระอานนท์ขณะพักอยู่ พระเชตวัน ได้เรียนถามพระสารีบุตรว่า หมู่สัตว์ประพฤติธรรมอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เป็นพระโสดาบัน และเป็นผู้ที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระสารีบุตรว่าเพราะประพฤติธรรมคือเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยและเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ[๑๙]

---

[๑๗]สํ.สฬ. ๑๘/๒๓๔/๑๕๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๘]สํ.นิ. ๑๖/๑๕๔/๒๐๘-๒๑๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๙]สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๐/๒๙๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๕) สนทนาธรรมเรื่องละธรรม ๔ ประกอบธรรม ๔ เป็นพระโสดาบันกับพระสารีบุตร พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันได้ตอบคำถามของพระสารีบุตรที่ถามว่าหมู่สัตว์ประพฤติธรรมเท่าไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าพระโสดาบันมีความไม่ตกต่ำและเป็นผู้ที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้าว่า

หมู่สัตว์ละธรรม ๔ คือมีความไม่เลื่อมใส ๑. ในพระพุทธเจ้า ๒. ในพระธรรม ๓. ในพระสงฆ์ ๔. เป็นคนทุศีล ประกอบธรรม ๔ คือ มีความเลื่อมใส ๑. ในพระพุทธเจ้า ๒. ในพระธรรม ๓. ในพระสงฆ์ ๔. เป็นผู้มีศีล เป็นพระโสดาบันไม่ตกต่ำและจะได้ตรัสรู้ในอนาคตแน่นอน[๒๐]

๑๖) สนทนาธรรมเรื่องการศึกษาได้เร็วกับพระสารีบุตร พระอานนท์ตอบคำถามของพระสารีบุตรที่ถามว่า เพราะอะไร ภิกษุจึงเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็ว เรียนได้เร็ว ศึกษาได้มาก และสิ่งที่เรียนแล้วก็ไม่ลืมเลือนไปว่าเพราะภิกษุนั้นเป็นผู้ฉลาดในอรรถ ในพยัญชนะ ในนิรุตติ ในอักษรเบื้องต้นและเบื้องปลาย[๒๑]

๑๗) สนทนาธรรมเรื่องสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการกับพระภัททชิ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามที่ท่านเองยกขึ้นถามพระภัททชิเรื่อง การเห็น การได้ยิน ความสุข สัญญาและภพเหล่านี้ มีอะไรเป็นยอด พระภัททชิตอบไม่ตรงตามหลักพุทธธรรมจึงได้ตอบเสียเองว่า

การเห็นตามความเป็นจริงเป็นยอดของการเห็น การได้ยินตามความเป็นจริงเป็นยอดของการได้ยิน ความสุขตามความเป็นจริงเป็นยอดของความสุข การมีสัญญาตามความเป็นจริงเป็นยอดของสัญญา การเป็นอยู่ตามความเป็นจริงเป็นยอดของภพทั้งหลาย[๒๒]

---

[๒๐] สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๙/๓๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๑] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๖๙/๑๘๙-๑๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๒] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๐/๑๙๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์กล่าวหมายถึง การเห็นของภิกษุผู้เห็นรูป อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเริ่มบำเพ็ญวิปัสสนาติดต่อกันจนบรรลุพระอรหันต์ ชื่อว่าเป็นยอดของการเห็น อัตตภาพสุดท้ายชื่อว่า เป็นยอดของภพทั้งหลาย[๒๓]

๑๘) สนทนาธรรมเรื่องผัสสายตนะ ๖ กับพระมหาโกฏฐิตะ พระอานนท์ได้เข้าไปหาพระมหาโกฏฐิตะแล้วถามว่า เพราะผัสสายตนะ ๖ ดับสนิทหมด อะไรๆ มีอยู่หรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระมหาโกฏฐิตะว่า อะไรๆ มีอยู่ด้วยไม่มีอยู่ด้วย มีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ เช่นนี้ทำให้เสียเวลา เพราะเมื่อผัสสายตนะ ๖ ยังมีอยู่ การเสียเวลาก็ยังมีอยู่เช่นกัน แต่เมื่อผัสสายตนะ ๖ ดับหมด การเสียเวลาทั้งหลายก็หมดสิ้นไป[๒๔]

๑๙) ตอบปัญหาธรรมเรื่องอพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ของพระภัททะ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่กุกกุฏารามเมืองปาฏลีบุตรได้ตอบคำถามของพระภัททะที่ถามว่า อะไรเรียกว่า อพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ พรหมจารีและที่สุดของพรหมจรรย์คืออะไรว่ามิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉากัมมันตะ มิจฉาวาจา มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ และมิจฉาสมาธิ[๒๕] เรียกว่า อพรหมจรรย์ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ[๒๖] เรียกว่า พรหมจรรย์ บุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรค ๘ ประการ เรียกว่า พรหมจารี ความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะคือ ที่สุดของพรหมจรรย์[๒๗]

---

[๒๓]องฺ.อ. ๓/๑๗๐/๖๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓.

[๒๔]องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๗๔/๑๘๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๕]สํ.ม. ๑๙/๑๘/๑๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๖]สํ.ม. ๑๙/๑๙/๑๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๗]สํ.ม. ๑๙/๒๐/๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒๐) ตอบปัญหาธรรมเรื่องพระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นาน-ได้นาน, เสื่อม-ไม่เสื่อมของพระภัททะ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่กุกกุฏาราม เมืองปาฏลีบุตร ได้ตอบคำถามของพระภัททะที่ถามว่าเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้ นานและได้นาน, เสื่อมและไม่เสื่อมนั้น มีอะไรเป็นเหตุว่า

พระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นานหรือเสื่อม เพราะบุคคลไม่ได้เจริญ ไม่ได้บำเพ็ญให้มากซึ่งสติปัฏฐานสี่คือไม่พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ไม่มีความเพียร ไม่มีสติสัมปชัญญะที่จะกำจัดอภิชฌาและโทมนัส พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้นาน หรือไม่เสื่อม ก็เพราะบุคคลได้เจริญ ได้บำเพ็ญให้มาก ซึ่งสติปัฏฐานสี่ คือ พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้[๒๘]

๒๑) ตอบปัญหาธรรมเรื่องศีลที่เป็นกุศลของพระภัททะ พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่กุกกุฏาราม เมืองปาฏลีบุตร ได้ตอบคำถามของพระภัททะที่ถามว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงศีลที่เป็นกุศลไว้เพื่ออะไรว่า ศีลที่เป็นกุศลนั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้เพื่อการเจริญซึ่งสติปัฏฐานสี่คือการพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้[๒๙]

๒๒) ตอบปัญหาธรรมต่าง ๆ ของพระอุทายี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่ โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามของพระอุทายีที่ยกพระพุทธดำรัสขึ้นมาถามว่า ผู้บรรลุโดยยึดร่างกายเป็นเหตุ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ผู้หลุดพ้นโดยส่วนสอง ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเองนิพพานอันผู้บรรลุจะเห็นเอง นิพพานปรินิพพาน ตทังคนิพพาน ธรรมอันเกษม ผู้บรรลุธรรมอันเกษม อมตธรรม

---

[๒๘] สํ.ม. ๑๙/๓๘๘/๑๔๙-๑๕๐, ๑๙/๓๘๙/๑๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๒๙] สํ.ม. ๑๙/๓๘๗/๑๔๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

ผู้บรรลุอมตธรรม ธรรมอันไม่มีภัย ผู้บรรลุธรรมอันไม่มีภัย ธรรมอันสงบ ผู้บรรลุธรรมอันสงบโดยลำดับความดับ ผู้บรรลุถึงความดับโดยลำดับว่า

ภิกษุเป็นผู้สงัดจากกาม บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน (รูปฌาน) อายตนะเหล่าใดมีอยู่ เธอย่อมสัมผัสอายตนะเหล่านั้น, เป็นผู้สงัดจากกาม บรรลุอากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน (อรูปฌาน)อายตนะเหล่าใดมีอยู่ เธอย่อมสัมผัสอายตนะเหล่านั้น อนึ่ง เพราะล่วงเลยเนวสัญญานาสัญญายตนฌานทุกอย่างแล้ว บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ อาสวะสิ้นไปเพราะเห็นชอบด้วยปัญญา อายตนะเหล่าใดมีอยู่ เธอย่อมสัมผัสอายตนะเหล่านั้น โดยปริยายนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกอย่างนั้น[๓๐]

๔.๑.๒ แสดงธรรมแก่นางภิกษุณี

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรมแก่นางภิกษุณีนั้น มีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นและชั้นรองๆ ไม่มากนัก ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดภิกษุณีบริษัท ทั้งได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้ให้โอวาทแก่นางภิกษุณี และเป็นครูสอนธรรมแก่นางภิกษุณีอีกด้วย จึงน่าจะมีปรากฏมาก แต่เท่าที่ปรากฏ คือ

๑) **แสดงธรรมเรื่องการรู้คุณวิเศษแก่ภิกษุณีทั้งหลาย** พระอานนท์ขณะพักอยู่ ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถี เช้าวันหนึ่งได้เข้าไปสู่สำนักของนางภิกษุณีทั้งหลายและได้ ตอบคำถามของนางภิกษุณีที่ถามว่า ภิกษุทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้ มีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐานสี่ ย่อมรู้คุณวิเศษที่ยิ่งกว่าคุณวิเศษที่เคยรู้ในกาลก่อนหรือไม่ ว่า

ดูก่อนน้องหญิงทั้งหลาย ความจริงเป็นอย่างนั้นคือ ไม่ว่าภิกษุหรือภิกษุณี เมื่อมีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐานสี่ ย่อมจักรู้คุณวิเศษที่ยิ่งกว่าคุณ

---

[๓๐]องฺ.นวก. ๒๓/๔๓-๖๑/๓๗๑-๓๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

วิเศษที่เคยรู้มาในก่อนแน่นอนครั้นได้ชี้แจงให้ภิกษุณีเหล่านั้นได้เข้าใจในธรรม ให้สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมมีกถาแล้วก็ลากลับไป[๓๑]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์ เข้าไปสู่สำนักของนางภิกษุณี ด้วยคิดว่า จักให้กำลังใจแก่เหล่านางภิกษุณีที่บำเพ็ญกัมมัฏฐานเกิดความขะมักเขม้นแล้วจึงจะบอกกัมมักฐานที่จะทำให้พวกเธอได้รู้คุณวิเศษที่ดีกว่าคุณวิเศษที่พวกเธอเคยรู้มาแล้ว[๓๒]

๒) แสดงธรรมแก่นางภิกษุณีผู้ลวงว่าอาพาธ พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม เมืองโกสัมพี ได้แสดงธรรมแก่นางภิกษุณี ซึ่งส่งบุรุษคนหนึ่งให้ไปนิมนต์ท่านมาว่า

ร่างกายนี้เกิดขึ้นและอยู่มาได้ด้วยอาหารเธอควรอาศัยอาหารละอาหารเสีย คือ พิจารณาแล้วจึงบริโภคอาหาร มิใช่บริโภคเพื่อเล่นเพื่อเมา เพื่อประดับเพื่อประเทืองผิว แต่บริโภคเพื่อความเป็นอยู่ได้แห่งร่างกาย เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปได้เพื่อระงับความหิวกระหาย เพื่อประพฤติพรหมจรรย์

ร่างกายนี้เกิดขึ้นและอยู่มาได้ด้วยตัณหาและมานะ เธอควรอาศัยตัณหาและมานะ ละตัณหา มานะเสียคือเมื่อได้ยินว่า ภิกษุหรือภิกษุณีชื่อนั้นได้กระทำให้แจ้ง ซึ่งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายด้วยปัญญาอันชอบ สำเร็จอยู่ในปัจจุบัน แม้เธอเองก็ปรารถนาและพยายามกระทำให้ได้มาซึ่งความเป็นเช่นนั้นบ้าง และว่าร่างกายนี้เกิดขึ้น และอยู่มาได้ด้วยเมถุน ต้องละเมถุนเสีย พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทำลายสะพานเสีย

เมื่อพระอานนท์ได้แสดงธรรมเทศนาจบลง ภิกษุณีนั้นหมอบแทบเท้าขอโทษท่าน เพราะความเขลา ความหลง ไม่ฉลาด ท่านก็ได้ยกโทษให้แล้วก็หลีกไป[๓๓] ในอรรถกถากล่าวว่า ภิกษุณีนั้น มีจิตปฏิพัทธ์ในพระอานนท์ จึงได้

---

[๓๑]สํ.ม. ๑๙/๓๗๖/๑๓๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๒]สํ.อ. ๓/๓๗๖/๒๗๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๓]องฺ.จตุก. ๒๑/๑๕๙/๑๖๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ส่งบุรุษให้ไปนิมนต์ เมื่อนางทราบว่า พระเถระมาแล้วจึงรีบปูลาดเตียงและนอน พระอานนท์สังเกตเห็นอาการนั้นแล้ว จึงกล่าวโดยนิ่มนวล เพื่อแสดงอสุภกถา และเพื่อให้ภิกษุณีนั้นละฉันทะราคะว่า ร่างกายนี้เกิดขึ้นและอยู่มาได้ด้วยอาหาร ตัณหา มานะและเมถุนโดยอาศัยอาหาร ตัณหามานะและเมถุนนั้นฉะนั้นเธอจึงควรละอาหาร ตัณหา มานะและเมถุนนั้นเสีย[๓๔]

๔.๑.๓ แสดงธรรมแก่อุบาสก

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรมแก่อุบาสกบริษัทนั้นมีหลายวิธีเพราะท่านเป็นพุทธอุปัฏฐาก อุบาสกเมื่อต้องการที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าต้องได้รับอนุญาตจากท่านก่อน หรือบางครั้งอุบาสกเหล่านั้นก็ต้องการที่จะฟังธรรมจากท่านโดยตรง เพราะท่านแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้ฟังพระธรรมเทศนาที่ท่านแสดงแก่อุบาสกบริษัท เช่น

๑) แสดงธรรมเรื่องการจุติของเทวดาแกวิฑูฑภเสนาบดี วิฑูฑภเสนาบดีได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้ากำลังสนทนาอยู่กับพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าเทวดาที่มีทุกข์มาสู่โลกนี้ จักทำให้เทวดาผู้ไม่มีทุกข์และยังไม่ได้มาสู่โลกนี้จุติหรือขับไล่เสียจากที่ได้หรือไม่ พระอานนท์คิดว่าวิฑูฑภเสนาบดีเป็นโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล ส่วนเราเป็นโอรสของพระพุทธเจ้าควรที่จะได้สนทนากัน ดังนั้นท่านจึงได้ย้อนถามวิฑูฑภะเสนาบดีและอธิบายเปรียบเทียบให้วิฑูฑภเสนาบดีฟังว่า

พระเจ้าปเสนทิโกศลสามารถจะให้สมณะหรือพราหมณ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ หรือไม่ประพฤติพรหมจรรย์มีบุญหรือไม่มีบุญเคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากพระราชอาณาจักรของพระองค์ได้แต่ไม่สามารถทำได้ในอาณาจักรที่มิใช่อาณาจักรของพระองค์ฉันใด เทวดาที่มีทุกข์ไม่ได้มาสู่โลกนี้ ก็ไม่สามารถที่จะทำให้เทวดาผู้ไม่มีทุกข์ ยังไม่ได้มาสู่โลกนี้ให้จุติหรือขับไล่เสียจากที่ได้ฉันนั้นเหมือนกัน[๓๕]

---

[๓๔] อง.อ. ๒/๑๕๙/๓๘๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๓๕] ม.ม. ๑๓/๓๘๑/๓๖๒-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒) แสดงธรรมเรื่องนิชชราวิสุทธิแก่เจ้าอภัยลิจฉวีและเจ้าบัณฑิตลิจฉวี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่กูฏาคาร เจ้าอภัยลิจฉวีและเจ้าบัณฑิตลิจฉวีได้เข้าไปหาแล้วเรียนถามว่า ท่านผู้เจริญ การที่นิครนถ์นาฏบุตรอ้างตนเองว่าเป็นผู้รู้ทุกอย่างเห็นสิ่งที่ควรเห็นทุกอย่าง ยืนยันความรู้เห็นอย่างไม่หลงเหลือว่า ทั้งเดิน ยืน หลับและตื่น ข้าพเจ้ามีญาณทัศนะประจำอยู่เสมอไม่ขาดสาย ได้บัญญัติความสิ้นสุดแห่งกรรมเก่าด้วยตบะ ความดับแห่งกรรมใหม่ด้วยการไม่ทำ โดยนัยนี้เมื่อกรรมสิ้นทุกข์ก็สิ้นเวทนาก็สิ้น เมื่อเวทนาสิ้น ทุกข์ทั้งหมดก็สิ้นไป ความล่วงทุกข์ย่อมมีได้ด้วยนิชชราวิสุทธิเป็นสันทิฏฐิกะ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้อย่างไร

พระอานนท์ถวายพระพรว่า นิชชราวิสุทธิที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้เพื่อความหมดจดแห่งหมู่สัตว์ เพื่อดับความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กายทุกข์ใจ เพื่อบรรลุธรรมอันถูกต้อง เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน คือ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สมาธิและปัญญา เป็นผู้สงัดจากกามจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน กระทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหมดจดจากอาสวะทั้งหลายด้วยปัญญาของตนไม่กระทำกรรมใหม่และรับผลกรรมเก่าให้สิ้นไป ย่อมเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง เจ้าอภัยลิจฉวีและเจ้าบัณฑิตลิจฉวีต่างก็ชื่นชมภาษิตของพระอานนท์[๓๖]

๓) แสดงธรรมเรื่องพระเสขะแก่เจ้ามหานามะ ในมหานามสักกสูตรกล่าวถึงพระอานนท์สะกิดเจ้ามหานามะที่พระพาหา ผู้ซึ่งเสด็จมาเพื่อทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเพิ่งจะหายจากพระประชวรใหม่ๆ ไป ณ ที่อันสมควรแล้วแสดงธรรมให้ทรงสดับว่า ขออำนวยพรเจ้ามหานามะ พระพุทธ เจ้าตรัสถึงศีลสมาธิ และปัญญา เป็นเสขะก็มี เป็นอเสขะก็มี แล้วอธิบายเพิ่มเติมว่า

---

[๓๖]องฺ.ทุก. ๒๐/๗๕/๒๑๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมในพระปาติโมกข์ มีมารยาทและโคจร รู้จักโทษภัยแม้เล็กน้อย ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเรียกว่าศีลที่เป็นเสขะเป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วเข้าปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานเรียกว่า สมาธิที่เป็นเสขะ, เป็นผู้รู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุแห่งทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ทางให้ถึงความดับทุกข์เรียกว่า ปัญญาที่เป็นเสขะ, อริยสาวกทั้งหลายเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญาอย่างนั้นแล้ว กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ของตนเรียกว่า ศีลสมาธิและปัญญาที่เป็นอเสขะ[๓๗]

ในอรรถกถากล่าวว่า เจ้ามหานามะเมื่อเสวยพระกระยาหารแล้ว ก็ทรงถือเอาดอกไม้ของหอมเป็นต้นเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงหายจากพระประชวรใหม่ ๆ แล้วทูลถามพระพุทธเจ้า พระอานนท์จึงลุกจากอาสนะไปสะกิดเจ้ามหานามะที่พระพาหา นำออกไป ณ ที่แห่งหนึ่งแล้วชี้แจงเรื่องศีล สมาธิและปัญญาของพระเสขะ ๗ จำพวก ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ และชี้แจงศีล สมาธิ ปัญญาของพระอเสขะซึ่งเป็นพระอรหัตผลขั้นสูงว่า วิปัสสนาที่เป็นเสขะและผลฌานที่เป็นอเสขะ เกิดขึ้นภายหลังสมาธิที่เป็นเสขะและผลสมาธิที่เป็นอเสขะ เกิดขึ้นภายหลังวิปัสสนาที่เป็นเสขะ ส่วนสมาธิที่สัมปยุตด้วยธรรมเกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกัน[๓๘]

๔) แสดงธรรมเรื่องธรรมอย่างเอกแก่ทสมคฤหบดี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่เวฬุวคาม ได้แสดงธรรมแก่ทสมคฤหบดีที่ถามว่า ธรรมอย่างเอกที่สามารถทำจิตที่ยังไม่หลุดพ้นให้หลุดพ้น ทำอาสวะที่ยังไม่สิ้นให้สิ้นที่ยังไม่บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ ให้บรรลุได้โดยลำดับ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้มีอยู่หรือว่า

---

[๓๗]องฺ.ติก. ๒๐/๗๔/๒๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๘]องฺ.อ. ๒/๗๔/๒๒๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

มีอยู่ ทสมคฤหบดี ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าสู่รูปฌานและอรูปฌาน พิจารณาเห็นว่า ฌานเหล่านี้ถูกปรุงแต่ง ไม่เที่ยง มีความแตกไปเป็นธรรมดา เธอดำรงอยู่ในสมถะและวิปัสสนา บรรลุถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากยังไม่ได้บรรลุก็จักเป็นโอปปาติกพรหม เพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ มีความพอใจ เพลิดเพลินอยู่ในธรรมนั้นๆ จักนิพพานในภพนั้น จักไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก ดูก่อนทสมคฤหบดี ธรรมอย่างเอกนี้แล พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชอบแล้ว เมื่อพระอานนท์เถระแสดงธรรมเทศนาจบลง ทสมคฤหบดี กล่าวชมเชยว่า ข้าพเจ้าเมื่อแสวงหาประตูอมตธรรมเพียงประตูเดียวแต่ได้พบถึง ๑๑ ประตู เหมือนบุรุษแสวงหาแหล่งขุมทรัพย์เพียงขุมเดียวก็ได้พบถึง ๑๑ ขุมในคราวเดียวกันฉะนั้น[๓๙] ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์ เมื่อถูกถามเรื่องธรรมอย่างเอก แต่ชี้แจงถึง ๑๑ ประตูด้วยอำนาจแห่งคำถาม แม้ธรรมทั้งปวงก็ได้ชื่อว่า ธรรมอย่างเอก เพราะทำให้เกิดอมตธรรมได้[๔๐]

๕) แสดงธรรมเรื่องธรรมะข้อหนึ่งแก่ทสมคฤหบดี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่เวฬุวคาม เมืองเวสาลี ได้แสดงธรรมแก่ทสมคฤหบดีที่ถามว่าธรรมะข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงไว้ว่า ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งจิตไปในธรรมนั้นๆ แล้ว จิตที่ยังไม่หลุดพ้นก็จะหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นก็จักถึงซึ่งความสิ้นไปว่า

ธรรมเช่นนั้นมีอยู่ ภิกษุเป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรม ได้รูปฌานและเจโตวิมุตติ อันประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม ได้อรูปฌาน ๓ แล้วดำรงอยู่ในธรรมที่ได้แล้วนั้นอาสวะอาจสิ้นไป หากยังไม่สิ้นก็จะละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง ได้จักเป็นโอปปาติกพรหม จักนิพพานบนสวรรค์ชั้นสุทธาวาส ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก ทสมคฤหบดี ชื่นชมภาษิตของพระอานนท์และกล่าวว่า ข้าพเจ้า

---

[๓๙] องฺ.เอกาทสก. ๒๔/๑๖/๒๘๕-๙.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๐] องฺ.อ. ๓/๑๖/๓๘๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

เมื่อแสวงหาประตูอมตธรรมเพียงประตูเดียวก็ได้พบทั้ง ๑๑ ประตู แล้วถวายอาหารและผ้าคู่แด่ภิกษุชาวเมืองปาฏลีบุตรและชาวเมืองเวสาลีและได้สร้างวิหาร ๕๐๐ แห่งถวายพระอานนท์[๔๑]

๖) **แสดงธรรมเรื่องกองศีล สมาธิ ปัญญา แก่สุภมานพ** พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถีได้แสดงธรรมแก่สุภมานพที่ส่งบุรุษคนหนึ่งให้ไปนิมนต์ท่านมาแล้วเรียนถามว่า ท่านเป็นพุทธอุปัฏฐากมานาน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญธรรมอะไร และชักชวนให้ประชุมชนดำรงค์อยู่ในธรรมอะไรว่า

พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญกองศีลทั้งที่เป็นจุลศีลมัชฌิมศีลและมหาศีล ทรงสรรเสริญกองสมาธิคือ การสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจให้มีสติสัมปชัญญะ มีความสันโดษด้วยปัจจัยสี่ ชำระจิตจากนิวรณ์ห้า ได้รูปฌาน, และทรงสรรเสริญกองปัญญา วิชชา ๘ วิปัสสนาญาณเป็นต้นจนถึงอาสวักขยญาณ เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง สุภมานพโตเทยยบุตรสรรเสริญธรรมเทศนา และแสดงตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต[๔๒]

๗) **แสดงธรรมเรื่องเสขปฏิปทาแก่เจ้าศากยะแทนพระพุทธเจ้า** พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาอยู่บนสันถาคารที่เจ้ามหานามะศากยะให้สร้างขึ้นใหม่จนดึกจึงรับสั่งให้พระอานนท์แสดงเสขปฏิปทาแทน ส่วนพระพุทธองค์ทรงพักผ่อน สำเร็จสีหไสยาสน์ พระอานนท์เรียกเจ้ามหานามะผู้เป็นประธาน เจ้าศากยะทั้งหลายมาแล้วแสดงเสขปฏิปทาให้ทรงสดับว่า

พระอริยสาวัก เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร บำเพ็ญเพียรอยู่เนือง ๆ โดยไม่เห็นแก่หลับนอน เป็นผู้มีศรัทธา มีหิริโอตตัปปะ พาหุสัจจะ ความเพียร สติ ปัญญา

---

[๔๑]ม.ม. ๑๗/๑๗-๒๑/๑๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

[๔๒]ที.สี. ๙/๔๔๔-๔๘๐/๑๙๗-๒๑๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ได้ปฐมฌาน มีวิตกวิจาร ปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก ได้ทุติยฌาน มีจิตผ่องใส มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะสิ้นปีติ ได้ตติยฌานมีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขได้จตุตถฌาน ละสุข ทุกข์ได้ โสมนัส โทมนัสดับไป มีอุเบกขาที่ทำให้สติบริสุทธิ์อยู่เป็นสุขในปัจจุบันธรรม เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ประเสริฐที่สุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง พระพุทธเจ้าทรงประทานสาธุการ เจ้าศากยะทั้งหลายต่างก็ชื่นชมยินดีภาษิตของท่าน[๔๓]

ในอรรถกถากล่าวว่า เจ้าศากยะทั้งหลายได้ให้สร้างสันถาคารเสร็จแล้วคิดว่า สันถาคารนี้งดงาม น่ารื่นรมย์ มีสิริเฉกเช่นเทพวิมาน ใครหนอเป็นผู้สมควรที่จะได้ใช้สอยก่อนจึงจะเป็นประโยชน์สุขแก่พวกเราตลอดกาลนานในที่สุดก็ตกลงกันว่า

พระพุทธเจ้า เป็นผู้ประเสริฐที่สุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายและเป็นทักขิไณยบุคคล ฉะนั้นพวกเราจักอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงใช้สอยเป็นปฐมฤกษ์ และจักอาราธนาพระภิกษุสงฆ์มาด้วย เมื่อพระภิกษุสงฆ์มาก็เท่ากับว่า พระไตรปิฎกอันเป็นที่บรรจุพระพุทธวจนะมาด้วยและจักได้อาราธนาให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอนพวกเราตลอด ๓ ยามแห่งราตรี เมื่อเป็นเช่นนี้ สันถาคารนี้ก็เป็นอันว่า พระรัตนตรัยได้ใช้สอยแล้ว พวกเราจึงจักใช้สอยในภายหลัง ประโยชน์สุขจักมีแก่พวกเราด้วยการกระทำอย่างนี้[๔๔]

๘) แสดงธรรมเรื่องความแตกต่างแห่งธาตุแก่โฆสิตคฤหบดี พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้แสดงธรรมแก่โฆสิตคฤหบดีที่ถามว่า ความแตกต่างแห่งธาตุ พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างไรว่า

ความแตกต่างแห่งธาตุที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ คือ จักษุธาตุ รูปอันน่าพอใจ ไม่น่าพอใจ รูปเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาและจักษุวิญญาณ สุข ทุกข์ หรือ

---

[๔๓]ม.ม. ๑๓/๒๒/๑๗-๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๔]ม.อ. ๓/๒๒/๑๓-๑๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ไม่สุขไม่ทุกข์เกิดขึ้นได้ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีอยู่ ถึงโสตธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ และมโนธาตุ ก็เช่นกัน[๕๕]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสธาตุไว้ ๒๓ ธาตุ คือ จักษุปสาทเป็นจักษุธาตุอารมณ์ที่กระทบจักษุปสาทเป็นรูปธาตุจักษุวิญญาณเป็นวิญญาณธาตุ ขันธ์ ๓ ที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับจักษุวิญญาณเป็นธรรมธาตุ ธาตุ ๒๐ คือ ในทวารทั้ง ๕ ทวารละ ๔ อาวัชชนจิตเป็นมโนธาตุในมโนทวาร ธรรมและหทัยวัตถุเป็นธรรมธาตุ จิตที่อาศัยวัตถุเป็นมโนวิญญาณธาตุ รวมเป็น ๒๓ ธาตุ[๕๖]

๙) **แสดงธรรมเรื่องสติปัฏฐานสี่แก่สิริวัฑฒคฤหบดี** พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันวิหาร เมืองราชคฤห์ ได้แสดงธรรมแก่สิริวัฑฒคฤหบดี ผู้อาพาธหนักส่งคน ให้ไปนิมนต์มาว่า

ดูก่อนสิริวัฑฒคฤหบดี ท่านจงพิจารณาให้เห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัส ซึ่งสิริวัฑฒ์ก็เรียนว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นี้มีพร้อมอยู่ในตัวของกระผมแล้ว แม้แต่สังโยชน์เบื้องต่ำกระผมก็ละได้แล้ว ท่านจึงว่าคฤหบดีได้ดีแล้ว อนาคามิผลท่านก็ได้[๕๗] แล้ว

๑๐) **แสดงธรรมเรื่องความเพียรสี่แก่โกฬิยบุตรชาวนิคม** พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่สาปุตตนิคม แคว้นโกฬิยะ ได้แสดงธรรมแก่โกฬิยบุตรจำนวนหนึ่งซึ่งเข้าไปหาว่า

ความเพียร ๔ คือ ศีล จิต ทิฏฐิ และวิมุตติ ซึ่งภิกษุเป็นผู้มีศีล ดำรงอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย มีความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะขะมักเขม้นไม่ท้อถอย มีสติสัมปชัญญะว่าเราจักบำเพ็ญปาริสุทธิศีลที่ยังไม่สมบูรณ์

---

[๕๕]สํ.สฬ. ๑๘/๑๒๙/๑๐๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๖]สํ.อ. ๓/๑๒๙/๔๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๕๗]สํ.ม. ๑๙/๓๙๕/๑๕๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ให้บริบูรณ์ เป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรม ได้รูปฌานแล้วกระทำปาริสุทธิจิตที่ยังไม่สมบูรณ์ให้บริบูรณ์, เป็นผู้รู้ชัด ตามความเป็นจริงซึ่งอริยสัจสี่แล้วกระทำปาริสุทธิทิฏฐิที่ยังไม่สมบูรณ์ให้บริบูรณ์, เป็นผู้ประกอบด้วยปาริสุทธิศีล ปาริสุทธิจิต ปาริสุทธิทิฏฐินั้นแล้ว ย่อมคลายกำหนัด เปลื้องธรรมที่ควรเปลื้องได้แล้ว ย่อมถูกต้องวิมุตติ และกระทำปาริสุทธิวิมุตติที่ยังไม่สมบูรณ์ให้บริบูรณ์ มีความเพียร ๔ เหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดล่วงความโศก ความคร่ำครวญ ดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส บรรลุญายธรรม และกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน[๙๘]

๑๑) ตอบปัญหาธรรมของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำอจิรวดี ได้ตอบพระราชดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ตรัสถามว่า ความประพฤติทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจของพระพุทธเจ้าที่ผู้รู้จะพึงติเตียนมีบ้างหรือไม่ว่า

ความประพฤติเช่นนั้นของพระพุทธองค์ไม่มี ขอถวายพระพร ความประพฤติทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจที่น่าติเตียนนั้นมีการเบียดเบียนตนเองบ้าง ผู้อื่นบ้าง หรือทั้งตนและผู้อื่น ซึ่งเป็นอกุศลที่ไม่น่าติเตียน คือ ความประพฤติทางกายทางวาจาและทางจิตใจที่ไม่มีการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นกุศลธรรม เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมจบลงพระเจ้าปเสนทิโกศลชื่นชมภาษิตของท่านและได้ถวายผ้าพาหิติกะเป็นธรรมบูชา[๙๙]

๔.๑.๔ แสดงธรรมแก่อุบาสิกา

บทบาทของพระอานนท์ ในการแสดงธรรมแก่อุบาสิกาบริษัทนั้น มีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นและชั้นรองๆน้อยมาก ทั้งที่ท่านได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สอนธรรมแก่พระราชเทวีในราชสำนัก ที่ปรากฏ คือ

---

[๙๘]องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๙๔/๒๑๙-๒๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๙]ม.ม. ๑๓/๓๕๘-๓๖๓/๒๔๕-๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑) แสดงธรรมเรื่องคติภายหน้าแก่มิคศาลาอุบาสิกา พระอานนท์ได้เข้าไปสู่นิเวศน์ของนางมิคศาลาอุบาสิกานั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย นางมิคศาลาเข้าไปหา ทำความเคารพแล้วเรียนถามว่าข้าแต่ท่านผู้เจริญ เพราะเหตุไรพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่ประพฤติพรหมจรรย์ และไม่ประพฤติพรหมจรรย์ว่าเป็นผู้มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ จะให้เข้าใจอย่างไร คนทั้งสอง คือ

๑. ปุรณะบิดาของดิฉันเองเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นจากเมถุนธรรม เมื่อท่านทำกาละไป พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลเข้าไปอยู่ในหมู่เทวดาชั้นดุสิต

๒. อิสิทัตตะซึ่งเป็นสหายแห่งบิดาของดิฉันไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์เพียงแต่สังวรในกาเมสุมิจฉาจาร ครั้นถึงแก่กรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่าเป็นสกทาคามีบุคคล ไปอยู่ในหมู่เทวดาชั้นดุสิต พระอานนท์ตอบว่า น้องหญิงพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์อย่างนั้นจริง หากน้องหญิงประสงค์ที่จะรู้เนื้อความนั้นมากกว่านี้ จงไปทูลถามพระพุทธเจ้าเองเถิด[๕๐]

๔.๑.๕ แสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป คือบุคคลเหล่านั้น มีทั้งพระราชา นักบวช เจ้าลัทธิ สาวกของเจ้าลัทธิ ตลอดถึงบุคคลธรรมดาสามัญทั่วๆไปที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา การแสดงธรรมก็ย่อมจะมีปัญหาและอุปสรรคบ้างไม่มากก็น้อย แต่ท่านก็สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายได้เป็นผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง จะเห็นได้จากการที่บุคคลเหล่านั้น เมื่อได้ฟังธรรม สนทนาธรรม หรือโต้ตอบปัญหาธรรมกับท่านแล้ว บางกลุ่มก็หันมานับถือพระพุทธศาสนา มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิตมีเป็นจำนวนมาก บางกลุ่มถึงจะไม่ได้หันมานับถือ แต่ก็มีความเคารพยำเกรงในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษก็มาก พระธรรมเทศนาที่แสดงแก่บุคคลเหล่านั้น เช่น

---

[๕๐] องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๔๔/๓๓๔-๗. ฉบับ มหาตจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

๑) แสดงธรรมเรื่องบัญญัติการละราคะ โทสะและโมหะแก่ฉันนปริพพาชก พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเชตวัน ได้แสดงธรรมแก่ฉันนปริพพาชกที่ถามว่า พวกท่านบัญญัติการละราคะ โทสะและโมหะหรือไม่ เห็นโทษอะไรจึงได้บัญญัติ มรรคคือปฏิปทา เพื่อละราคะ โทสะ โมหะมีอยู่หรือไม่ว่า

พวกข้าพเจ้านี้แหละ บัญญัติการละราคะ โทสะ โมหะไว้ เพราะเห็นโทษ คือ คนที่ถูกราคะ โทสะ และโมหะครอบงำแล้ว ประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางจิตใจก็ได้ ไม่รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ทำความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นได้ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นเป็นเหมือนคนตาบอด ขัดขวางทางนิพพาน แต่เมื่อละราคะ โทสะ และโมหะได้แล้ว เขาย่อมไม่ทำสิ่งดังกล่าว มรรคหรือปฏิปทาเพื่อที่จะกำจัดก็มีอยู่คือ อริยมรรค ซึ่งได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ[๕๑]

ในอรรถกถากล่าวว่า ฉันนปริพพาชกได้อนุโมทนาพระธรรมเทศนาของพระอานนท์และกล่าวว่า ปฏิปทานี้มีอยู่ ก็เพียงพอที่จะปฏิบัติเพื่อราคะ โทสะ และโมหะนั้นได้ ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิดแล้วก็หลีกไป[๕๒]

๒) แสดงธรรมเรื่องสวากขาตะแก่คฤหบดีสาวกของอาชีวก พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามได้แสดงธรรมแก่คฤหบดีสาวกของอาชีวกที่เรียนถามว่าระหว่างเราทั้งสอง ธรรมของใครเป็นสวากขาตะ ใครเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ใครเป็นผู้ดำเนินไปดี แล้วว่า

ธรรรมของบุคคลที่แสดง เพื่อละราคะ โทสะ และโมหะ เป็นสวากขาตะ (กล่าวดีแล้ว) บุคคลที่ปฏิบัติเพื่อละราคะ โทสะ และโมหะ เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว บุคคลที่ตัดราคะ โทสะ และโมหะขาดแล้ว กระทำไม่ให้เกิดขึ้นอีกชื่อว่าเป็นผู้ดำเนินไปดีแล้ว เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลงแล้วคฤหบดีชื่นชม

---

[๕๑]องฺ.ติก. ๒๐/๗๒/๒๑๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๒]องฺ.อ. ๒/๗๒/๒๒๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ภาษิตของท่านและประกาศตน เป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต[๕๓]

๓) แสดงธรรมเรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์และการประพฤติพรหมจรรย์ ที่ไม่น่าพอใจแก่ปริพพาชกทั้งหลาย พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามได้แสดงธรรมเรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ๔ อย่าง และการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจ ๔ อย่างแก่สันทกปริพพาชก ผู้ซึ่งขอให้ท่านแสดงธรรมตามคติแห่งอาจารย์ตนว่า การไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ๔ อย่างคือ

๑. ศาสดาเป็นนัตถิกวาท ผู้มีวาทะว่าไม่มี
๒. ศาสดาเป็นอกิริยวาท ผู้มีวาทะว่าไม่เป็นอันทำ
๓. ศาสดาเป็นอเหตุกวาท ผู้มีวาทะว่าไม่มีเหตุ
๔. ศาสดาเป็นผู้มีความเห็นว่าไม่ว่าพาลหรือบัณฑิตเมื่อเวียนว่ายตายเกิด แล้วก็สามารถกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้เหมือนกัน

การประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจ ๔ อย่างคือ

๑. ศาสดาที่อ้างตนเองว่าเป็นผู้รู้ทุกอย่าง แต่ช่วยตัวเองไม่ได้
๒. ศาสดาเป็นคนถือความจริงตามที่ได้ยินได้ฟังสืบต่อกันมา
๓. ศาสดาเป็นนักเดา
๔. ศาสดาเป็นคนโง่ เมื่อถูกถามก็ตอบส่ายไปส่ายมา

การประพฤติพรหมจรรย์ที่ได้ผลคือผู้ที่ออกบวชแล้วเป็นผู้สงัดจากกามจาก อกุศลธรรม ได้ฌาน ๔ วิชชา ๓ เป็นพรหมจรรย์ที่ผู้ปฏิบัติแล้ว สามารถบรรลุคุณวิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง สันทกปริพพาชก สรรเสริญว่า ท่านแสดงธรรมไม่ยกธรรมของตนข่มขู่

---

[๕๓] องฺ.ติก. ๒๐/๗๓/๒๑๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ธรรมของฝ่ายอื่น แต่แสดงธรรมตามหลักการและเหตุผล หลังจากนั้นก็อนุญาตให้บริษัทของตนไปประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก[๕๔]

๔) แสดงธรรมเรื่องการออกจากทุกข์แก่อุตติยปริพพาชกแทนพระพุทธเจ้า พระอานนท์ ได้แสดงธรรมเรื่องการออกจากทุกข์แก่อุตติยปริพพาชกผู้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า หมู่สัตว์ทั้งหมดหรือกึ่งหนึ่ง หรือว่าหนึ่งในสามที่ออกไปจากทุกข์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงนิ่งเฉยเสียว่า

อุตติยปริพพาชก วิญญูชนบางคนรู้ใจความแห่งภาษิตได้ ด้วยอุปมาเปรียบเหมือนนครที่ตั้งอยู่ชายแดน มีป้อมยามมั่นคง มีกำแพงล้อมรอบ มีประตูเข้าและออกเพียงประตูเดียว นายรักษาประตูที่ฉลาด ห้ามคนที่ไม่รู้จักเข้าไป อนุญาตให้เฉพาะคนที่รู้จักเข้าไปได้ เขาย่อมไม่มีความรู้สึกว่า คนมีประมาณเท่านี้เข้าหรือออกจากประตูนี้ ฉันใด ถึงพระพุทธเจ้าก็มิได้ทรงมีความขวนขวายว่า หมู่สัตว์ทั้งหมดหรือกึ่งหนึ่ง หรือว่าหนึ่งในสามออกไปจากทุกข์ฉันนั้นเหมือนกัน โดยที่แท้แล้วพระพุทธองค์ทรงมีพระญาณรู้ว่า หมู่สัตว์เหล่านี้ออกไปแล้ว หมู่สัตว์เหล่านี้ละนิวรณ์ได้ เจริญสติปัฏฐานสี่ โพชฌงค์เจ็ดตามความเป็นจริง กำลังออกไปจากทุกข์ จักออกไปจากทุกข์อย่างนี้[๕๕]

ในอรรถกถากล่าวว่าพระอานนท์รู้วาระจิตของอุตติยปริพพาชกที่คิดว่าพระพุทธเจ้า เมื่อถูกถามคำถามที่สูงสุดอย่างนี้ก็ทรงนิ่งเฉย ดังนั้นท่านจึงได้ตอบปัญหานี้เสียเอง[๕๖]

๕) โต้ตอบปัญหาธรรมกับวัสสการพราหมณ์ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่เวฬุวนาราม เมืองราชคฤห์ได้ไปสนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ที่โรงงาน ถึงเรื่องที่ไม่มีผู้ที่มีคุณธรรมเท่ากับพระพุทธเจ้า ก็พอดีวัสสการพราหมณ์มาพบเข้า และได้เรียนถามพระอานนท์ว่า พระพุทธเจ้าก่อนปรินิพพาน

---

[๕๔] ม.ม. ๑๓/๒๒๓-๒๓๖/๑๙๗-๒๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๕] องฺ.ทสก. ๒๔/๙๕/๑๕๕-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๖] องฺ.อ. ๓/๙๕/๓๖๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ได้ทรงแต่งตั้งใครเป็นที่พึ่งที่ระลึกแทนพระพุทธองค์ ท่านได้ตอบไปว่า

พระพุทธเจ้า มิได้ทรงแต่งตั้งใครขึ้นแทนพระพุทธองค์ แต่ทรงรับสั่งให้มีพระธรรมเป็นที่พึ่งที่ระลึกและทรงสรรเสริญธรรม ๑๐ ประการ คือ ๑. ศีล ๒. พหูสูต ๓. สันโดษ ๔. รูปฌาน ๕. อิทธิวิธี ๖. หูทิพย์ ๗. กำหนดรู้จิตใจของผู้อื่น ๘. ระลึกชาติได้ ๙. ตาทิพย์ ๑๐. ทำอาสวะทั้งหลายให้สิ้นไป ตลอดถึงทรงสรรเสริญภิกษุ ผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้รูปฌาน ซึ่งวัสสการพราหมณ์ก็ยอมรับว่า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญ ติเตียนสิ่งที่ควรติเตียนแล้วก็หลีกไป[๕๗]

๖) ตอบปัญหาธรรมของอุณณาภพราหมณ์ พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามของอุณณาภพราหมณ์ที่ถามว่าท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่อประโยชน์อะไร มรรคหรือปฏิปทาเพื่อละฉันทะมีอยู่หรือไม่ ว่า

ประพฤติเพื่อละฉันทะ มรรคหรือปฏิปทาเพื่อละฉันทะนั้นมีอยู่ คือ ภิกษุเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิ วิริยสมาธิ จิตตสมาธิ วิมังสาสมาธิ และปธานสังวร หมดความพอใจ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจทุก ๆ อย่างเสร็จสิ้นแล้วหลุดพ้นแล้วด้วยปัญญาอันชอบด้วยตนเองเมื่อท่านแสดงธรรมเทศนาจบลง อุณณาภพราหมณ์ชื่นชมภาษิต ของท่านและประกาศตนเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต[๕๘]

๗) แนะวิธีการทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าให้แก่อุคคตสรีพราหมณ์ พระอานนท์ได้แนะวิธีการทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าให้แก่อุคคตสรีพราหมณ์ ซึ่งกำลังสนทนาอยู่กับพระพุทธเจ้า ว่า

---

[๕๗] ม.อุ. ๑๔/๗๙-๘๔/๕๙-๖๖.. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๘] สํ.ม. ๑๙/๘๒๗/๒๓๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ท่านไม่ควรทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก แต่ท่านควรทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระพุทธเจ้า ก็ข้าพระองค์จะก่อไฟ จะปักหลักบูชายัญขอพระพุทธองค์ได้โปรดตักเตือนสั่งสอนข้อที่จะพึงปฏิบัติที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด อุคคตสรีรพราหหมณ์ ก็ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าตามที่ท่านแนะนำ[๕๙] ภายหลังอุคคตสรีระ พราหมณ์ก็ประกาศตนเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

๙) สนทนาธรรมกับโกกนุทปริพพาชก พระอานนท์ได้ตอบคำถามของโกกนุทปริพพาชกที่ฝั่งแม่น้ำตโปทารามถามถึงเรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง หมู่สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี เกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ สิ่งนี้เท่านั้นเป็นจริง สิ่งอื่นเปล่าทั้งนั้น ว่า

คำถามอย่างนั้นเป็นทิฏฐิอย่างหนึ่ง ทิฏฐิ เหตุที่ตั้งแห่งทิฏฐิ ที่ตั้งมั่นแห่งทิฏฐิที่ตั้งขึ้นโดยรอบแห่งทิฏฐิ ควรเพิกถอนทิฏฐินั้นเสีย ซึ่งโกกนุทปริพาชกเมื่อทราบว่า ตนกำลังสนทนาอยู่กับพระอานนท์ก็กล่าวขอโทษแล้วก็หลีกไป[๖๐]

๔.๒ บทบาทในการดำรงรักษาพระสัทธรรม

พระอานนท์ เป็นพระเถระที่มีบทบาทสำคัญในการดำรงรักษาพระสัทธรรมไว้ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งนี้ก็ด้วยความคิดที่จะรวบรวมพระสัทธรรมไว้จึงได้ทูลขอพรข้อที่ ๗ ว่า ถ้าข้าพระองค์มีความสงสัยในเรื่องใดๆ เมื่อใดก็ขอให้ได้เข้าเฝ้า และทูลถามได้ทุกโอกาส เพื่อที่จะได้ตอบคำถามของชนทั้งหลายว่า พระสูตรนี้ ชาดกนี้หรือคาถานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ใครที่ไหน และมีเนื้อความว่าอย่างไรเป็นต้นจึงได้ทูลขอพรข้อที่ ๘ ว่า ถ้าพระพุทธเจ้าทรงแสดง

---

[๖๐]องฺ.ทสก. ๒๔/๙๖/๑๕๘-๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ธรรมแก่ใครที่ไหนและเรื่องอะไร ซึ่งข้าพระองค์ไม่ได้อยู่ด้วย ขอได้โปรดเล่าพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีกครั้งหนึ่ง

ด้วยหลักการและเหตุผลดังกล่าว พระอานนท์จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในอันที่จะทูลถามพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อตัวท่านเอง พุทธบริษัทและบุคคลอื่นๆที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนาได้ทุกโอกาส ซึ่งเรื่องที่ทูลถามนั้น ส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการศึกษาอบรม ทรงจำเผยแผ่และดำรงรักษาพระสัทธรรม ตลอดถึงเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงจะได้แบ่งเรื่องที่ทูลเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระธรรม ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาและบุคคลทั่วไปดังนี้

๔.๒.๑ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

พระอานนท์ มีบทบาทสำคัญในการทูลถามถึงการอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้ามีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ได้ทรงสร้างสมอบรมมาในชาติต่างๆ ความยิ่งหย่อนแห่งความเพียรในการค้นหาสัจธรรมในปัจจุบัน เช่น

๑) **ทูลถามเรื่องอายุมารดาของพระโพธิสัตว์** พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ถึงพระพุทธมารดามีพระชนมายุน้อย หลังจากที่พระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วันเท่านั้นก็ทิวงคต ไปสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า หมู่สัตว์ที่เกิดแล้วหรือจักเกิดขึ้นนั้นทั้งหมดจักละร่างกายไป ท่านผู้ฉลาดเมื่อทราบอย่างนั้นแล้วจึงเป็นผู้มีความเพียรประพฤติพรหมจรรย์[๖๑]

ในอรรถกถาปรมัตถทีปนีให้เหตุผลว่า การที่พระพุทธมารดาทิวงคตนั้น เป็นเรื่องธรรมดาไม่ใช่เพราะมีประสูติกาล แต่เพราะสถานที่ที่พระโพธิสัตว์

---

[๖๑] ขุ.อุ. ๒๕/๔๒/๑๕๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

(ครรภ์) อยู่ในอัตภาพสุดท้ายนั้น ไม่เหมาะที่จะเป็นสถานที่ที่สัตว์เหล่าอื่นจะถือปฏิสนธิได้[๖๒]

๒) **ทูลถามเรื่องพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นเดียรถีย์เสื่อมลาภสักการะ** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องพระพุทธองค์ทรงอุบัติขึ้นแล้ว พวกเดียรถีย์เสื่อมจากลาภสักการะ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า หิ่งห้อยนั้นส่งแสงสว่างอยู่ได้ชั่วระยะเวลาที่ดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้น แต่เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วก็อับแสง พวกเดียรถีย์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นก็เสื่อมจากลาภสักการะ[๖๓]

ในอรรถกถากล่าวว่าพระอานนท์นั่งพิจารณาถึงสัมมาปฏิบัติของพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์แล้วเกิดปีติโสมนัสยิ่งนักจึงหันมาพิจารณาข้อปฏิบัติของพวกเดียรถีย์ได้เห็นการประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม จึงเสื่อมจากลาภสักการะและเกิดความเวทนาสงสารจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า[๖๔]

๓) **ทูลถามเรื่องการแสดงฤทธิ์** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเข้าถึงพรหมโลก ด้วยพระฤทธิ์พร้อมด้วยพระวรกายอันสำเร็จแต่ใจว่า เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ซึ่งก็ได้รับตอบจากพระพุทธองค์ว่าอย่างนั้นคือเวลาที่ตถาคตตั้งกายไว้ในจิตหรือตั้งจิตไว้ในกาย กายก็จะเบาอ่อนควรแก่การงานและผุดผ่องกว่าปกติแล้ว อาจแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างเหมือนก้อนเหล็กที่ถูกเผาไฟอยู่ทั้งวันก็จะลอยจากพื้นสู่อากาศได้ไม่ยาก[๖๕]

ในอรรถกถาสารัตถปกาสินีกล่าวว่า กายที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ นั้น โดยปกติเป็นของหนัก แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงตั้งกายไว้ในจิต และทำให้กายอาศัยจิต แล้วส่งไปในคติจิต การเป็นไปแห่งคติจิตก็จะเบาและเร็วหรือ

---

[๖๒] อุทาน.อ. ๑/๔๒/๒๙๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓.

[๖๓] ขุ.อุ. ๒๕/๖๐/๒๐๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๔] อุทาน.อ. ๑/๖๐/๓๘๒-๕. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓.๙๗

[๖๕] สํ.ม. ๑๙/๘๓๔/๒๔๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

ทรงตั้งจิตไว้ในกายและทำให้จิตอาศัยกายแล้วส่งไปในคติกาย การเป็นไปของคติกายก็จะช้า เหมือนกับการเผาเหล็กให้หลอมเหลว[๖๖]

๔) ทูลถามเรื่องพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงความมีอยู่แห่งพระสัพพัญญูพุทธเจ้าและความที่พระพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์ได้ เพราะเหตุอะไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้บำเพ็ญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าปางก่อนทุกๆพระองค์ แต่ยังไม่ได้บรรลุถึงความเป็นสัพพัญญูได้โดยลำดับ ถึงพระพุทธองค์เองก็เช่นกัน คือ ได้ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพุทธอุปัฏฐากไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆมีความเลื่อมใสบูชาพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้วบำเพ็ญบารมีธรรมต่างๆมีศีลเป็นต้น และได้สดับคำสอนจากพระพุทธเจ้าเพิ่มเติมอีกว่า พวกท่านอย่าเกียจคร้าน จงเป็นผู้มีความเพียรอย่าทะเลาะวิวาทกัน จงสามัคคีกัน อย่าประมาท จงเจริญธรรม คือ มรรคมีองค์ ๘ เถิด เพราะนี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๖๗]

๕) ทูลถามเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงความที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์ได้เพราะเหตุไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายได้กระทำคุณความดีต่างๆ ไว้ในพระพุทธเจ้าทุกๆพระองค์ แต่ยังไม่ได้บรรลุถึงความหลุดพ้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นๆ ต่อมาภายหลังได้ธรรมสังเวช และมีปัญญาแก่กล้าจึงสามารถบรรลุความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ด้วยธรรมารมณ์แม้เล็กน้อย[๖๘]

---

[๖๖]สํ.อ. ๓/๘๓๔/๓๓๙-๓๔๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๖๗]ขุ.อป. ๓๒/๑-๘๒/๑-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๘]ขุ.อป. ๓๒/๘๓-๑๔๐/๑๐-๒๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

๖) ทูลเล่าเรื่องธรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้า พระอานนท์สนทนาธรรมอยู่กับภิกษุทั้งหลายบนศาลาพระเชตวันเรื่องธรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้า พอดีพระพุทธเจ้าเสด็จมาและรับสั่งให้เล่าถวาย

พระอานนท์ จึงกราบทูลตามที่เคยได้สดับมาในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ว่า พระโพธิสัตว์ผู้มีสติสัมปชัญญะ จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์พระมารดา ขณะลงสู่พระครรภ์นั้น ก็มีแสงสว่างที่โอฬารปรากฏในโลก โลกธาตุก็สะเทือนสะท้านหวั่นไหว เหล่าเทพบุตรก็ลงมาอารักขาทั้งสี่ทิศเพื่อป้องกันมนุษย์และอมนุษย์ไม่ให้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์และพระมารดาซึ่งมีปกติรักษาศีลห้า มีลาภ บริบูรณ์ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่มีโรค มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ในพระครรภ์เหมือนเห็นเส้นด้ายในแก้วไพฑูรย์

อนึ่งสตรีอื่น ๆตั้งครรภ์อยู่ ๙ เดือนหรือ ๑๐ เดือนจึงคลอด เวลาคลอดก็นั่งหรือนอนคลอด ส่วนพระมารดาพระโพธิสัตว์ทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนจึงคลอด เวลาคลอดก็ประทับยืน ขณะพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์เทวดารับก่อน มนุษย์รับภายหลัง ยังไม่ทันจะถึงพื้น เทวดาก็รับนำไปวางเบื้องพระพักตร์พระมารดาแล้ว แจ้งให้ทราบว่าพระโอรสเป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้สูงศักดิ์

พระโพธิสัตว์เมื่อประสูติก็สะอาดบริสุทธิ์ไม่เปรอะเปื้อนด้วยมลทินโลกธาตุก็สะเทือนสะท้านด้วยแสงสว่างที่ปรากฏ ธารน้ำร้อนน้ำเย็นก็ตกลงสนานพระวรกายพระโพธิสัตว์และพระมารดาทันทีที่ประสูติ และผินพระพักตร์ไปทางทิศอุดรดำเนินด้วยพระบาท ๗ ก้าว เปล่งพระวาจาประกาศเรื่องที่ทรงเป็นผู้เลิศในโลก และเรื่องชาติสุดท้าย นับว่าเป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าข้า[๖๙] เมื่อพระอานนท์กราบทูลจบลง พระพุทธเจ้าทรงโปรดปราน ภิกษุทั้งหลายต่างก็ชื่นชมภาษิตของท่าน

---

[๖๙] ม.อุ. ๑๔/๑๙๗-๒๐๗/๑๖๗-๑๗๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๗) ทูลถามเรื่องแผ่นดินไหว พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุแห่งแผ่นดินไหว ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า เหตุที่ทำให้แผ่นดินไหวมี ๘ อย่าง คือ

๑. ลมเพราะว่าแผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำน้ำตั้งอยู่บนลมลมก็ตั้งอยู่ในอากาศ

๒. สมณหรือพราหมณ์ หรือเทวดาผู้มีฤทธิ์เข้าปฐวีสัญญา

๓. พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์

๔. พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์มารดา

๕. พระโพธิสัตว์ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๖. พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร

๗. พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขาร

๘. พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน[๗๐]

ในอรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรคกล่าวว่า เหตุแห่งแผ่นดินไหว มี ๘ อย่าง คือ ครั้งที่ ๑ ไหวเพราะธาตุกำเริบ ครั้งที่ ๒ ไหวเพราะอานุภาพของผู้มีอิทธิ ครั้งที่ ๓-๔ ไหวเพราะเดชแห่งบุญ ครั้งที่ ๕ ไหวเพราะอำนาจแห่งญาณ ครั้งที่ ๖ ไหว อำนาจสาธุการ ครั้งที่ ๗ ไหวด้วยอำนาจของผู้มีกรุณา และครั้งที่ ๘ ไหวเพราะอำนาจการร้องให้ นอกจากนี้ไหวเพราะอำนาจแห่งเทวดา[๗๑]

๘) ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมายุอยู่ต่อไป พระอานนท์เมื่อทราบเรื่องที่พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงกราบทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพระชนมายุอยู่ต่อไปซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า บัดนี้ไม่ใช่เวลาที่จะวิงวอนตถาคตเพราะเมื่อเราทำนิมิตหยาบ ทำโอภาสหยาบ เธอก็ไม่สามารถรู้เท่าทันจึงมิได้วิงวอนตถาคตให้ดำรงอยู่ตลอดกัป ฉะนั้นจึงเป็นความผิดพลาดของเธอเอง[๗๒]

---

[๗๐] ที.ม. ๑๐/๑๗๐-๑/๙๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๑] ที.อ. ๒/๑๗๑/๑๖๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๐๐.

[๗๒] ที.ม. ๑๐/๑๗๘/๑๐๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๙) ทูลถามเรื่องการให้โลกธาตุได้ยินเสียง พระอานนท์ได้ฟังเรื่องของพระอภิภู ซึ่งเป็นสาวกของพระสิขีพุทธเจ้ายืนอยู่บนพรหมโลกแล้ว ทำให้หมู่สัตว์หมื่นโลกธาตุได้ยินเสียงได้จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธองค์ทรงสามารถตรัสให้โลกธาตุได้ยินเสียงได้เท่าไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ แผ่รัศมีส่องสว่างไปทั่วโลก ซึ่งมีเนื้อที่เท่ากับพันโลก ในพันโลกนั้นมีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เขาสิเนรุ อย่างละพัน มีชมพูทวีป อมรโคยานทวีป อุตตรกุรุทวีป ปุพพวิเทหทวีป อย่างละพัน มีมหาสมุทร มหาราช อย่างละสี่พัน เรียกว่าสหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุ โลกนั้นคูณด้วยส่วนพันเรียกว่า ทวิสหัสสีมัชฌิมิกาโลกธาตุ โลกนั้นคูณด้วยส่วนพันเรียกว่า ติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ เมื่อเราต้องการจะพูดให้หมู่สัตว์ในติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุได้ยินเสียง เพียงแต่อยู่ที่นี่แหละแผ่รัศมีไปทั่วติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ พอหมู่สัตว์เห็นแสงสว่างเท่านั้น ก็บันลือเสียงให้สัตว์เหล่านั้นได้ยินเสียงทั่วกันได้[๗๓] ในอรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้ด้วยอำนาจการเกิดขึ้นแห่งเรื่องและตรัสด้วยอำนาจคำถามของพระอานนท์[๗๔]

๑๐) ทูลขอให้เสด็จเมืองอื่น พระอานนท์ได้สดับเสียงของชาวเมืองมีนางมาคันทิยาเป็นต้นด่า จึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองอื่น ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

อานนท์ ธรรมดาพระพุทธเจ้าย่อมไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมแม้การด่านี้ก็จักดำเนินไปไม่เกิน ๗ วัน กรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็จักตกอยู่กับผู้นั้น[๗๕]

---

[๗๓] องฺ.ติก. ๒๐/๘๑/๒๒๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๔] องฺ.อ. ๒/๘๑/๒๓๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๗๕] องฺ.อ. ๑/๓๘๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

การอดทนต่อลูกศรที่แล่นมาจากทิศทั้ง ๔ นั้นเป็นภาระของช้างในสงคราม ฉันใด การอดทนต่อถ้อยคำของบุคคลทุศีลก็เป็นภาระของเราฉันนั้น[๗๖]

๔.๒.๒ ทูลถามเรื่องที่เกี่ยวกับพระธรรม

พระธรรมหรือธรรมะโดยเฉพาะคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีความหมายลึกซึ้งมาก ยากแก่การศึกษาและทำความเข้าใจให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามพระพุทธประสงค์ แม้ในเรื่องเดียวกัน ถ้าสถานภาพและความถนัดเฉพาะตัวของแต่ละบุคคลก็แตกต่างกัน คำตอบหรือคำอธิบายความหมายของธรรมะนั้นๆก็พลอยแตกต่างกันไปด้วย เช่น ในมหาโคสิงคสาลสูตร พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงคือ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ พระอานนท์และพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ ได้ยกปัญหาธรรมขึ้นสนทนากันว่า ป่าโคสิงคสาลวันนี้งามแก่ภิกษุเช่นไร พระสารีบุตรตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้คุมจิตไว้ในอำนาจได้ ปรารถนาจะอยู่ด้วยธรรมะ พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า งามในเมื่อภิกษุ ๒ รูปสนทนาอภิธัมมกถา พระมหากัสสปะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า เที่ยวบิณฑบาต นุ่งห่มผ้าบังสุกุล และผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัศนะ พระอนุรุทธะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีทิพยจักษุ พระเรวตะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้หลีกเร้นอยู่ด้วยความสงบแห่งจิต และพระอานนท์ ตอบว่างามสำหรับผู้ได้สดับรับฟังมากเป็นต้น ส่วนพระพุทธเจ้าตรัสว่า ป่านี้งามสำหรับภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาตแล้วนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติให้มั่นคง ด้วยตั้งใจว่าจะไม่เลิกนั่งสมาธิตราบใดที่จิตยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ซึ่งก็หมายความว่า ป่านี้งามสำหรับผู้ที่มีคุณธรรมต่างๆ ซึ่งเป็นผู้เลิศอยู่แล้ว

---

[๗๖]ขุ.ธ. ๒๕/๓๒๐-๒/๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐;ธ.อ. ๒/๔๙-๕๐; ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘; ธ.อ. ๗/๑๓๖-๗. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ป่านี้งามสำหรับภิกษุที่ยังไม่ได้บรรลุคุณวิเศษอะไรเลย ที่จะต้องทำความเพียรให้ได้บรรลุธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้จงได้

ดังนั้น พระอานนท์ จึงนับว่ามีบทบาทสำคัญในอันที่จะทูลถามข้อสงสัยนั้นๆให้เป็นที่กระจ่างชัดเพื่อประโยชน์แก่ตัวท่านเองและพุทธบริษัทตลอดถึงบุคคลทั่วๆไปอย่างแท้จริงซึ่งก็นับได้ว่าท่านได้ทำการเผยแผ่พุทธธรรมให้เป็นที่แพร่หลายด้วยวิธีหนึ่ง ซึ่งเรื่องที่ทูลถามเกี่ยวกับพระธรรม เช่น

๑) **ทูลถามเรื่องนิโรธ** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า เรื่องความดับที่ เรียกว่า นิโรธนั้นเป็นความดับแห่งธรรมเล่าไหนซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า ความดับแห่งรูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ[๗๗] ในอรรถกถาสารัตถปกาสินีกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสด้วยอำนาจคำถามและตรัสด้วยอำนาจของผู้มีปัญญาตรัสรู้โดย อาการนั้น ๆ[๗๘]

๒) **ทูลถามเรื่องเวทนา** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องความเกิดความดับแห่งเวทนา ปฏิปทาที่จะให้ถึงความดับเวทนา คุณและโทษของเวทนาและอุบายที่จะสลัดออกแห่งเวทนาเป็นอย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

เวทนา คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา เวทนาเกิดขึ้นได้เพราะผัสสะ เมื่อผัสสะดับ เวทนาก็ดับ อริยมรรคเป็นหนทางที่จะให้ถึงความดับแห่งเวทนาสุข โสมนัสเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยเวทนาใด เวทนานั้นจึงเป็นคุณแห่งเวทนา ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แปรปรวนไปเป็นโทษแห่งเวทนา การกำจัดหรือละฉันทราคะ ในเวทนาเสียได้เป็นอุบายที่สลัดออกแห่งเวทนา[๗๙]

อนึ่งในปัญจกังคสูตร ก็ท่านได้ทูลถามถึงเวทนา ๒ หรือ ๓ ที่นายช่างไม้กับพระอุทายียกขึ้นเป็นข้อถกเถียงกันซึ่งก็ได้รับจากคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

---

[๗๗]สํ.ข. ๑๗/๒๑/๒๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๗๘]สํ.อ. ๒/๑๒-๒๑/๒๘๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๗๙]สํ.สฬ. ๑๘/๒๖๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

เรากล่าวเวทนา ๒ เวทนา ๓ เวทนา ๖ เวทนา ๑๘ เวทนา ๓๖ และเวทนา ๑๐๘ โดยปริยายหนึ่งๆ หมู่ชนผู้ไม่เข้าใจมักจะยกขึ้นเป็นข้อถกเถียงกันทะเลาะวิวาทกันและกันแต่หมู่ ชนที่เข้าใจก็มักเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน อยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปรานีต่อกัน[๘๐]

๓) ทูลถามเรื่องอนิจจัง ทุกขังและอนัตตา พระอานนท์ทูลขอให้พระพุทธเจ้า แสดงธรรมแต่โดยย่อแก่ตน พระพุทธองค์ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีตปัจจุบันและอนาคต ทั้งภายใน ภายนอก หยาบ ละเอียด อยู่ไกล อยู่ใกล้ เหล่านั้นทั้งหมด เธอควรพิจารณา ด้วยปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อริยสาวก ผู้ได้สดับและได้เห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายคลายกำหนัด หลุดพ้น ย่อมรู้ ด้วยปัญญาว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำก็ได้ทำเสร็จสิ้นแล้ว กิจอย่างอื่นเพื่อความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ไม่มีอีกต่อไป[๘๑]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์เห็นภิกษุเหล่าอื่นทูลขอธรรมมีขันธ์ ๕ เป็นต้น จนถึงการบรรลุพระอรหันต์ จึงเข้าไปเฝ้าแล้วทูลขอบ้าง[๘๒]

๔) ทูลถามเรื่องสูญญตวิหารธรรม พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ บุพผาราม เมืองสาวัตถีถึงข้อที่ว่า โดยมากเราอยู่ด้วยสุญญตวิหารธรรม ข้าพระองค์ได้สดับรับฟังและทรงจำไว้ดีแล้วหรือ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

อย่างนั้น เธอได้สดับรับฟังและทรงจำไว้ดีแล้ว ทรงแสดงรายละเอียดในทางปฏิบัติด้วยการไม่ใส่ใจถึงสัญญาว่า สูญ แต่นึกถึงสัญญาที่กำลังใส่ใจว่า

---

[๘๐]สํ.สฬ. ๑๘/๒๗๗/๒๐๕-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๑]สํ.ข. ๑๗/๑๕๙/๑๕๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๒]สํ.อ. ๒/๑๕๙/๓๖๖. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓.

ไม่สูญ เริ่มต้นตั้งแต่ใส่ใจในมนุสสสัญญา อรัญญสัญญา เลื่อนระดับสูงขึ้นไปจนถึงการทำอาสวะให้สิ้นไปแล้ว เข้าสู่สุญญตาอันบริสุทธิ์[๘๓]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์หลังจากกระทำวัตรแด่พระพุทธเจ้าแล้วกลับไปที่อยู่ นั่งเจริญสุญญตสมาบัติตามเวลาที่กำหนดแล้ว ตั้งใจที่จะได้ฟังสุญญกถา แต่มาคิดว่า เรายังมีธุระยุ่งเหยิงจึงไม่ได้ทูลถามต่อเมื่อมีโอกาสจึงได้ทูลถาม[๘๔]

๕) ทูลถามเรื่องโลกและโลกว่างเปล่า พระอานนท์ ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องโลกและโลกว่างเปล่า ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า โลก คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ ชิวหาสัมผัส กาย โผฏฐัพพะ กายวิญญาณ กายสัมผัส ใจธรรมมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนาหรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยผัสสะเหล่านี้เป็นปัจจัย มีความแตกสลายไปเป็นธรรมดาเรียกว่าโลก โลกว่างเปล่า เพราะว่างเปล่าจากตนหรือจากของๆตน[๘๕] ในอรรถกถากล่าวว่า โลกมีอันแตกไปเป็นสภาวะ พระพุทธองค์ทรงตรัสเฉพาะอนิจจะลักษณะเท่านั้น[๘๖]

๖) ทูลถามเรื่องโลกสูญ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหารถึงเรื่องโลกสูญซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่าโลก คือ ตา รูป หู เสียง จมูก กลิ่น รส กาย โผฏฐัพพะ ใจและธรรมารมณ์ แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัย ทั้งหมดสูญไปจากตนและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตน[๘๗]

---

[๘๓] ม.อุ. ๑๔/๑๗๖-๑๘๔/๑๕๔-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๘๔] ม.อ. ๓/๑๗๖/๑๐๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๘๕] สํ.สฬ. ๑๘/๘๔-๕/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๘๖] สํ.อ. ๓/๘๔/๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๘๗] ขุ.ปฏิ. ๓๑/๔๖-๘/ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

๗) ทูลถามเรื่องอัตตา พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเหตุที่ไม่ทรงตอบคำถามของวัจฉโคตรปริพาชกซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า วัจฉโคตรถามว่าอัตตามีอยู่หรือไม่ ถ้าเราตอบว่ามีอยู่ก็จักไปตรงกับลัทธิที่มีความเห็นว่าเที่ยง ครั้นจักตอบว่าไม่มีอยู่ก็จักไปตรงกับลัทธิที่มีความเห็นว่าขาดสูญ ถ้าจักตอบว่ามีอยู่ไซร้ คำตอบนั้นก็ไม่สอดคล้องกับความเกิดขึ้นแห่งญาณว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นจักตอบว่า อัตตาไม่มีอยู่ไซร้ ก็จักทำให้วัจฉโคตรหลงงมงาย ฉะนั้นเราจึงไม่พยากรณ์[๘๘]

๘) ทูลถามเรื่องธรรมอย่างหนึ่ง พระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงธรรมอย่างหนึ่งซึ่งภิกษุเจริญกระทำให้มากแล้วย่อมจะทำให้ธรรม ๔ ธรรม ๗ และธรรม ๒ ให้บริบูรณ์ได้โดยลำดับ มีอยู่หรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

มีอยู่ธรรมอย่างหนึ่งคือสมาธิอันสัมปยุตด้วยอานาปานสติที่ภิกษุเจริญบำเพ็ญให้มาก ย่อมจะทำให้สติปัฏฐานสี่บริบูรณ์ได้ สติปัฏฐานที่ภิกษุเจริญบำเพ็ญให้มาก ย่อมจะทำให้โพชฌงค์ ๗ สมบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญบำเพ็ญให้มาก ย่อมจะได้ ธรรม ๒ คือ วิชชาและวิมุตติ[๘๙]

๙) ทูลถามเรื่องภิกษุได้สมาธิ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่ภิกษุได้สมาธิถึงขั้นเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติแล้ว อหังการ มมังการ และมานานุสัย ทั้งหมดนั้นมีอยู่หรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า "มีอยู่" คือ ภิกษุมีความตรึกตรองอย่างนี้ว่า นี้ละเอียด นี้ประณีต นี้ธรรมเป็นที่ระงับแห่งสังขารทั้งหลาย เป็นที่สละอุปธิทั้งหมด สิ้นตัณหาเข้าสู่พระนิพพาน[๙๐]

---

[๘๘]สํ.สฬ. ๑๘/๔๑๙/๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.
[๘๙]สํ.ม. ๑๙/๙๘๙-๙๙๐/๒๘๕-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.
[๙๐]องฺ.ติก. ๒๐/๓๒/๑๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๐) ทูลถามเรื่องภิกษุได้สมาธิ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงการที่ ภิกษุได้สมาธิโดยที่ตนไม่มีความสำคัญในธาตุ ๔ อรูปฌาน โลกนี้ โลกหน้าเป็นอารมณ์ และไม่มีความสำคัญในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาและที่ตรองด้วยใจเพียงแต่ว่า เป็นผู้มีสัญญาอยู่มีได้หรือซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า พึงมีได้ คือ ภิกษุย่อมเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ว่า ความสงบแห่งสังขารทั้งหลาย ความสละคืน ซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน พึงมีได้[๙๑]

๑๑) ทูลถามเรื่องอิทธิบาทและอิทธิบาทภาวนา ในสาวัตถีนิทานได้กล่าวถึงพระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องอิทธิบาทและอิทธิบาทภาวนาคืออะไร ปฏิปทาที่จะให้ถึงอิทธิบาทภาวนาทำได้อย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างก็ได้ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้เรียกว่า "อิทธิ" ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อให้ได้ฤทธิ หรือเจาะจงฤทธิเรียกว่า อิทธิบาท ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิ วิริยสมาธิ วิมังสาสมาธิ และปธานสังวรเรียกว่า อิทธิบาทภาวนา อริยมรรคเรียกว่า ปฏิปทาที่จะให้ถึงอิทธิบาทภาวนา[๙๒]

๑๒) ทูลถามเรื่องศีลที่เป็นกุศล พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เมืองสาวัตถีถึงเรื่องศีลที่เป็นกุศลว่า มีอะไรเป็นผลเป็นอานิสงส์ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ศีลที่เป็นกุศล มีความไม่เดือดร้อนเป็นผล เป็นอานิสงส์ ความไม่เดือดร้อนมีปราโมทย์เป็นผลเป็นอานิสงส์ ปราโมทย์ มีปีติเป็นผลเป็นอานิสงส์ ปีติมีความสงบ เป็นผลเป็นอานิสงส์ ความสงบมีสุขเป็นผลเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผลเป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัศนะเป็นผลเป็นอานิสงส์[๙๓]

---

[๙๑] องฺ.ทสก. ๒๔/๖-๘/๖-๘,๒๖๕-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๒] สํ.ม. ๑๙/๘๓๙-๘๔๐/๒๔๙-๒๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๓] องฺ.ทสก. ๒๔/๑/๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๓) **ทูลถามเรื่องภพ** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องภพว่า ภพย่อมมีได้อย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

กรรมที่อำนวยผลให้ในกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุไม่มี กามภพ รูปภพ อรูปภพก็ไม่ปรากฏ เพราะกรรมซึ่งเปรียบเสมือนไร่นา วิญญาณเปรียบเสมือนพืช ตัณหาเปรียบเสมือนยางเหนียวในพืชเมื่อวิญญาณตั้งขึ้นเพราะธาตุอย่างเลว อย่างกลางและอย่างประณีตของหมู่สัตว์ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องสกัดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกใจ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการเกิดในภพใหม่อีกต่อไป[๙๔]

๑๔) **ทูลถามเรื่องนิพพาน** พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่กัมมาสธรรมนิคมของชาวกุรุในแคว้นกุรุ ทรงแสดงข้อปฏิบัติอันเป็นที่สบายแก่เนวสัญญานาสัญญายตนะ ที่พระอริยสาวกพิจารณาเห็นกามกามสัญญา รูป รูปสัญญา อาเนญชสัญญาดับ ไม่มีเหลือในเนวสัญญานาสัญญายตนะว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ว วางเฉยเสียได้ จะพึงนิพพานหรือไม่ ซึ่งก็ได้รับตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

นิพพานก็มี ไม่นิพพานก็มี ที่นิพพานเพราะไม่มีอุปาทาน ที่ไม่นิพพานเพราะยังมีอุปาทาน ยึดมั่นในเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่และความหลุดพ้นที่เป็นอริยะนั้น ได้ แก่ความหลุดพ้นแห่งจิต เพราะไม่ยึดมั่นสิ่งต่าง ๆ[๙๕]

๑๕) **ทูลถามเรื่องคติภายหน้าของผู้ทำกาละ** ที่หมู่บ้านนาทิกะ พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ ที่พักที่ก่อด้วยอิฐถึงคติของพุทธบริษัทในหมู่บ้านนาทิกะผู้ถึงแก่กรรมแล้ว ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

อุบาสกอุบาสิกาในหมู่บ้านนาทิกะว่า ๕๐ คนสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง ถึงแก่กรรมแล้วไปสถิตบนสวรรค์ชั้นสุทธาวาส จักปรินิพพานที่นั้น จัก

---

[๙๔] องฺ.ติก. ๒๐/๗๗-๘/๒๑๗-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๕] ม.อุ. ๑๔/๖๖-๗๓/๔๙-๕๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ไม่กลับมาสู่โลกนี้ อีกกว่า ๙๖ คนสิ้นสังโยชน์ ๓ อย่าง และทำราคะโทสะและโมหะให้เบาบาง เป็นสกทาคามี ถึงแก่กรรมแล้วจะมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ กว่า ๕๑๐ คน สิ้นสังโยชน์ ๓ เป็นพระโสดาบันมีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา ถึงแก่กรรมแล้วแน่ที่จะได้ตรัสรู้ในภายหน้า อีกอย่างหนึ่งเพราะบุคคลเหล่านั้น มีแว่นธรรม เมื่อต้องการจะพยากรณ์คติภายหน้าของตน ๆก็ทำได้ทุกขณะ ไม่จำเป็นต้องรบกวนพระพุทธเจ้า[๙๖]

๑๖) ทูลถามเรื่องยานอันประเสริฐ ในสาวัตถีนิทานกล่าวว่าพระอานนท์ ได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้เห็นชาณุสโสณิพราหมณ์ออกจากเมืองด้วยรถที่เทียมด้วยม้าขาว เครื่องประดับขาว ตัวรถขาว ประทุนขาว เชือกขาว ประตักขาว ร่มขาว ผ้าโผกขาว ผ้านุ่งขาว รองเท้าขาว พัดวาลวีชนีขาว ชนเห็นแล้วพูดกันว่า ยานนี้ประเสริฐหนอ จึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธองค์ทรงอาจที่จะบัญญัติยานอันประเสริฐเช่นนั้นหรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า อาจบัญญัติได้ คำว่า "ยานอันประเสริฐ" ในพระธรรมวินัยนี้เป็นชื่อของอริยมรรค อริยมรรคนั้นมีศรัทธาและปัญญาเป็นแอกมีศรัทธาเป็นทูบ มีหิริเป็นงอน มีใจเป็นเชือก มีสติเป็นสารถี รถนี้มีศีลเป็นเครื่องประดับ มีฌานเป็นเพลา มีความเพียรเป็นล้อ มีอุเบกขากับสมาธิเป็นทูบ มีความไม่อยากได้เป็นประทุน[๙๗]

๑๗) ทูลถามเรื่องกลิ่นของคันธชาต พระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า เรื่อง กลิ่นของคันธชาตที่เกิดจากราก จากแก่น และจากดอกว่ากลิ่นคันธชาตชนิดใดที่ไป ตามลมก็ได้ ทวนลมก็ได้ ทั้งตามลมและทวนลมก็ได้ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า กลิ่นแห่งคุณธรรมของบุรุษหรือสตรี ผู้มี

---

[๙๖]ที.ม. ๑๐/๑๕๖-๗/๘๓-๕,๑๐/๒๗๓-๕/๑๗๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ. ๒๕๐๐.; สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๔-๖/๓๐๘-๓๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๗]สํ.ม. ๑๙/๔/๓-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งรักษาศีลห้าเป็นปกติ ประพฤติธรรม มีจิตใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการให้พอใจในการแบ่งปัน สมณะและพราหมณ์สรรเสริญย่อมฟุ้งขจรไปได้ทั้งตามลมและทวนลม[๙๘]

๑๘) ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ พระอานนท์ ได้ฟังพระพุทธดำรัสที่ตรัสถามพระกิมิละ เรื่องสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ ถึง ๒-๓ ครั้ง แต่พระกิมิละยังนั่งนิ่งอยู่ ท่านเห็นเป็นโอกาสดี จึงทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงสมาธินั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ อยู่ป่า โคนต้นไม้ เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า กำหนดรู้ลมหายใจออก-เข้า และพิจารณาเห็นโดยความเป็นธรรมที่จักต้องสละทิ้ง เมื่อหายใจออก-เข้ายาวหรือสั้นก็รู้ กำหนดรู้สายลมหายใจทั้งออกและเข้าทั้งหมด ระงับกายสังขาร พิจารณาเวทนาในเวทนา จิตในจิตและธรรมในธรรมอยู่[๙๙]

๑๙) ตอบพุทธดำรัสเรื่องความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งธรรม ในสาวัตถี นิทานกล่าวถึงพระพุทธเจ้าตรัสถามพระอานนท์ว่า ถ้าเธอถูกพวกภิกษุถามถึงความเกิดขึ้นความเสื่อมและความเป็นไปแห่งธรรมชนิดใดปรากฏอยู่ เธอจะตอบเขาอย่างไร ท่านก็ได้กราบทูลว่า

ความเกิดขึ้น ความเสื่อม และความเป็นไปแห่งธรรม คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณที่ปรากฏแล้วจักปรากฏอีก พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอพยากรณ์ถูกต้องแล้ว[๑๐๐]

---

[๙๘]องฺ.ติก. ๒๐/๘๐/๒๑๙-๒๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ขุ.ธ. ๒๕/๕๔/๒๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๓/๗๗-๙. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย๒๕๒๗.

[๙๙]สํ.ม. ๑๙/๙๘๖/๒๗๙-๒๘๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๐๐]สํ.ข. ๑๗/๓๘/๓๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒๐) ตอบพุทธดำรัสเรื่องศีลพรต พระพุทธเจ้าตรัสถาม พระอานนท์เรื่อง ศีล พรต ชีวิต พรหมจรรย์ที่บุคคลปฏิบัติดีแล้วจะมีผลเป็นอย่างไร ท่านก็ได้กราบทูลว่า

เมื่อบุคคลบำเพ็ญศีล พรต ชีวิต และพรหมจรรย์ดีแล้ว อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อมก็ไม่มีผลแต่ถ้าอกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญขึ้น การประพฤติปฏิบัติ นั้นมีผล มีประโยชน์ พระพุทธเจ้าข้าเมื่อพระอานนท์กราบทูลจบแล้ว พระพุทธเจ้าทรงชมเชยต่อหน้าสงฆ์ว่า อานนท์ แม้จะเป็นเพียงพระเสขะ แต่ในทางปัญญาแล้ว ก็หาผู้เปรียบเทียบได้ยาก[๑๑]

๔.๒.๓ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุ

ภิกษุในยุคแรกๆ นั้นมีจำนวนไม่มากและส่วนใหญ่ได้บรรลุมรรคผลในระดับใดระดับหนึ่ง จึงไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องความประพฤติและการปกครอง แต่เมื่อจำนวนภิกษุเพิ่มมากขึ้น ทั้งผู้ที่มาบวชก็มีเจตนาแตกต่างกัน ปัญหาเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ความสงสัยตลอดถึงความไม่เข้าใจในพระสัทธรรมจึงมีมาก

ดังนั้น การทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุของพระอานนท์นับว่ามีประโยชน์มาก ทั้งด้านปริยัติและด้านปฏิบัติ เพราะทำให้ได้ศึกษาและเห็นความหลากหลายในการประพฤติปฏิบัติของภิกษุในยุคพุทธกาล อันจะเป็นแนวทางให้ภิกษุต่างยุคต่างสมัยได้ถือเป็นแบบอย่างเช่น

๑) ทูลถามเรื่องการเป็นอยู่อย่างผาสุกของภิกษุ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพีถึงเรื่องภิกษุจะมีการเป็นอยู่อย่างผาสุก ซึ่งได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุเป็นผู้มีศีล ไม่ติเตียนผู้อื่นในเรื่องศีล ใส่ใจตนเอง ไม่ใส่ใจผู้อื่น เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง ไม่กังวลเพราะการไม่มีชื่อเสียง เมื่อปรารถนาฌาน ๔ ก็ได้

---

[๑๑]องฺ.ติก. ๒๐/๗๙/๒๑๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

ไม่ยาก ไม่ลำบาก อยู่สบายในอธิจิตสิกขาและสามารถทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันชอบ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ภิกษุก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่เป็นอยู่อย่างผาสุก[๑๐๒] ในอรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสหมายเอาเฉพาะพระอรหันต์[๑๐๓] เท่านั้น

๒) **ทูลถามถึงคติของพระผัคคุณะ** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จกลับจากเยี่ยมพระผัคคุณะ ซึ่งอาพาธหนักถึงเรื่องที่อินทรีย์ของพระผัคคุณะผ่องใสยิ่งในขณะมรณภาพ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

พระผัคคุณะ หลังจากได้ฟังธรรมแล้ว จิตหลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เพราะว่าการฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระพุทธเจ้าแล้วเพ่งพิจารณาด้วยใจที่ลึกซึ้งในธรรม จิตย่อมหลุดพ้นจากสังโยชน์เบื่องต่ำได้ในเบื้องต้นและถึงความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายได้ในที่สุด[๑๐๔] ในอรรถกถากล่าวว่า ในเวลาใกล้มรณภาพนั้น อินทรีย์ของพระผัคคุณะผ่องใสด้วยการใคร่ครวญถึงประโยชน์มิใช่ประโยชน์แล้วน้อมจิตไปในอรหัตผล[๑๐๕]

๓) **ทูลถามเรื่องภิกษุผู้เป็นบัณฑิต** พระอานนท์ ได้สดับพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้ายกขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภัยอันตรายและอุปสรรคนั้นเกิดจากคนพาล ไม่ได้เกิดจากบัณฑิต จึงได้ทูลถามว่า ภิกษุเช่นไรเป็นบัณฑิต ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุเป็นบัณฑิตเพราะฉลาดในธาตุ ๑๘ คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ, โสตะ เสียง โสต วิญญาณ, ฆานะ กลิ่น ฆานวิญญาณ, ชิวหา รส ชิวหาวิญญาณ, กาย โผฏฐัพพะ กายวิญญาณ, มโน ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ,

---

[๑๐๒] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๐๖/๑๒๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๐๓] องฺ.อ. ๓/๑๐๖/๔๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๑๐๔] องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๖/๓๖๓-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๐๕] องฺ.อ. ๓/๕๖/๑๓๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ฉลาดในธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ, ธาตุ ๖ อีกอย่างหนึ่งคือสุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา อวิชชา, ธาตุ ๖ อีกอย่างหนึ่งคือ กาม เนกขัมมะ พยาบาท ไม่พยาบาท เบียดเบียน ไม่เบียดเบียน,

ฉลาดในธาตุ ๓ คือ กาม รูป อรูป,ในธาตุ ๒ คือ สังขตธาตุ อสังขตธาตุ, ในอายตนภายใน ๖ อายตนภายนอก ๖ คือ จักษุและรูป โสตและเสียง ฆานและกลิ่น ชิวหาและรส กายและโผฏฐัพพะ มโนและธรรมารมณ์

ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท คือ ในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เช่น บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิฏฐิเป็นไปไม่ได้ที่จะเห็นสังขารว่า เที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน และในสิ่งที่เป็นไปได้ เช่น ปุถุชนนั้นเป็นไปได้ที่จะเห็นสังขารว่า เที่ยง เป็นสุข และเป็นตัวตน[๑๐๖] ในอรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงจำแนกธาตุไว้มากอย่างนี้ เพราะทรงจำแนกด้วยการเวียนรอบแห่งธาตุอายตนะ ปฏิจจสมุปบาท ฐานะและอฐานะ[๑๐๗]

๔) ทูลถามเรื่องการลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงข้อที่ควรปฏิบัติต่อภิกษุฉันนะ ในคราวที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่าควรจะปฏิบัติอย่างไรซึ่งก็ได้รับคำแนะนำจากพระพุทธองค์ว่า

พวกเธอจงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะเถิด ดังนั้นภิกษุฉันนะเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว และทราบเรื่องพรหมทัณฑ์ที่พระอานนท์ยกขึ้นทูลถาม ก็มีความทุกข์ เสียใจ เป็นลมแล้วเป็นลมอีกถึง ๒-๓ ครั้ง เมื่อฟื้นขึ้นมาก็วิงวอนขออย่าให้สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์เลยต่อมา[๑๐๘] ภายหลังได้บำเพ็ญเพียรและปฏิบัติโดยชอบ ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

---

[๑๐๖] ม.อุ. ๑๔/๑๒๔-๑๓๒/๑๑๑-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๑๐๗] ม.อ. ๓/๑๓๒/๘๙. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๓.

[๑๐๘] ธ.อ. ๔/๗-๘. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

๕) ทูลถามเรื่องเหตุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน และบุคคลที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกันจะประสบผลกรรมอย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

ภิกษุแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม สิ่งที่เป็นธรรมว่าไม่ใช่ธรรม สิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่าเป็นวินัย สิ่งที่เป็นวินัยว่าไม่ใช่วินัย สิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ว่าได้บัญญัติไว้ สิ่งที่ทรงบัญญัติไว้ว่า ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ ทอดทิ้งกัน แตกแยกกัน ทำสังฆกรรมและสวดปาติโมกข์แยกกัน ด้วยเหตุ ๑๐ ประการนี้แล สงฆ์จึงแตกแยกกัน และบุคคลที่ทำสงฆ์ให้แตกแยกกันก็จักได้รับผลกรรมอยู่ในนรกตลอดกัปหนึ่ง[๑๐๙]

๖) ทูลถามถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกัน พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกันและบุคคลที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกันจะประสพผลกรรมอย่างไร ซึ่งก็ได้รับตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าไม่ใช่ธรรม สิ่งที่เป็นธรรมว่าเป็นธรรม สิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่าไม่ใช่วินัย สิ่งที่ไม่ได้บัญญัติว่าไม่ได้บัญญัติ สิ่งที่บัญญัติไว้ว่าได้บัญญัติไว้ ไม่ทอดทิ้งกัน ไม่แตกแยกกัน ทำสังฆกรรมและสวดปาติโมกข์ร่วมกันด้วยเหตุ ๑๐ ประการนี้แล ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สามัคคีกัน และบุคคลที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกันก็จะเป็นผู้บันเทิงบนสวรรค์ตลอดกัป[๑๑๐]

๗) ทูลถามเรื่องความแตกต่างแห่งอุโบสถ พระอานนท์นั่งอยู่ในที่พักกลางวันคิดว่า พระพุทธเจ้าตรัสบอกเหตุแห่งพระพุทธเจ้า ๗ อย่าง คือ ๑. พระชนก ๒. พระชนนี ๓. กำหนดพระชนมายุพระมารดา ๔. ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ ๕. สาวกสันนิบาต ๖. อัครสาวก และ ๗. พุทธอุปัฏฐากไว้ แต่มิได้ตรัสบอกความแตกต่างแห่งอุโบสถ อุโบสถของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเหมือนกัน

---

[๑๐๙] องฺ.ทสก. ๒๔/๓๙/๕๙-๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๐] องฺ.ทสก. ๒๔/๔๐/๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

หรือแตกต่างกัน ดังนั้น ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถาม ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ความแตกต่างแห่งอุโบสถนั้นมีอยู่ เพราะว่าพระวิปัสสีพุทธเจ้าครบ ๗ ปี จึงทำอุโบสถครั้งหนึ่ง พระสิขีและพระเวสภูพุทธเจ้าครบ ๖ ปี จึงทำครั้งหนึ่ง พระกกุสันธะและพระโกนาคมนพุทธเจ้าทรงกระทำทุกๆปี พระกัสสปพุทธเจ้าทรงกระทำทุกๆ ๖ เดือน เพราะว่าพระโอวาท ที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ทรงประทานในวันแห่งอุโบสถนั้นๆ พอปฏิบัติให้เป็นไปได้กับกาลแห่งอุโบสถของพระพุทธเจ้า พระองค์นั้นๆ ส่วนความแตกต่างแห่งพระคาถาไม่มี[๑๑๑]

๘) ทูลขอให้ทรงแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้อยู่คนเดียว พระอานนท์ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้อยู่คนเดียว ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงว่า

พวกเธอจะสำคัญเรื่องนี้อย่างไร คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส, หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส, จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส, ลิ้น รส ชิวหา วิญญาณ ชิวหาสัมผัส, แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะสัมผัสสะเหล่านี้เป็นปัจจัย ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อริยสาวกผู้ได้สดับอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนัด หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ และย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำก็ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำไม่[๑๑๒] มีอีกแล้ว

๙) ทูลขอให้ทรงจำแนกมหากัมมวิภังค์แก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ได้พาพระสมิทธิ ผู้ซึ่งตอบปัญหาธรรมของโปตลิตปริพพาชกแต่เพียงแง่เดียว ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเวฬุวัน เพื่อขอให้ทรงจำแนกมหากัมมวิภังค์แก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงจำแนกว่า

---

[๑๑๑] ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๓-๕/๔๙-๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ. ๖/๑๐๐-๒. ธมมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๘.

[๑๑๒] สํ.สฬ. ๑๘/๘๖/๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

คนบางคนที่เกิดมาชอบฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ผิดในกาม พูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ โลภมาก พยาบาท และเห็นผิด ตายแล้วไปนรกก็มี เพราะผลกรรมที่ทำไว้ จะต้องได้รับผลในชาตินี้และชาติต่อๆไปอีก ที่ตายแล้วไปสวรรก็มี เพราะผลกรรมดีที่ทำไว้กำลังให้ผลอยู่ ส่วนกรรมชั่วในปัจจุบันยังไม่ให้ผล

คนบางคนที่เกิดมาไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม พูดความจริง ไม่พูดส่อเสียด พูดคำสุภาพ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่โลภ ไม่พยาบาท และมีความเห็นชอบ ตายแล้วไปสวรรค์ก็มี เพราะกรรมดีที่ทำไว้กำลังให้ผลต้องได้รับผลดีในชาตินี้และชาติต่อๆไป ที่ตายแล้วไปนรกก็มี เพราะกรรมชั่วที่ทำไว้กำลังให้ผลในชาตินี้และชาติต่อๆไป ส่วนกรรมดีที่ทำไว้ยังไม่ให้ผล[๑๑๓]

๑๐) ทูลขอให้ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่บุพพารามของนางวิสาขาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายจนกระทั่งปฐมยาม มัชฌิมยามและปัจฉิมยามล่วงไปก็มิได้ทรงแสดง ครั้นอรุณกำลังจะขึ้น ท่านจึงได้ทูลเตือนเป็นครั้งที่สาม พระพุทธเจ้าตรัสว่า บริษัทไม่บริสุทธิ์[๑๑๔] ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาพระพุทธเจ้าก็มิได้ทรงกระทำอุโบสถ แสดงปาติโมกข์อีกเลย คงปล่อยให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์กระทำกันเองตามลำพัง

๑๑) ทูลเล่าเรื่องพระสารีบุตรนิพพาน พระอานนท์พาสามเณรจุนทะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วทูลเล่าเรื่องพระสารีบุตรนิพพาน และความรู้สึกของตนที่มีต่อพระสารีบุตรซึ่งก็ได้รับตักเตือนจากพระพุทธเจ้าว่า

---

[๑๑๓]ม.อุ. ๑๔/๒๙๘/๒๖๙-๑๗๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๔]วินย. ๗/๓๘๓-๕/๒๐๔-๒๑๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; องฺ.อฎฺฐก. ๒๓/๒๐/๑๖๘-๑๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ขุ.อุ. ๒๕/๔๕/๑๖๓-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

สารีบุตรมิได้เอาศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติหรือวิมุตติญาณทัสสนะนิพพานไปด้วย การพลัดพรากจากของรักคนรักนั้นเป็นเรื่องธรรมดา ฉะนั้นพวกเธอจงมีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกราะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงตั้งใจบำเพ็ญเพียรตามหลักสติปัฏฐานสี่เถิด[๑๑๕]

๑๒) ทูลเล่าเรื่องพระเทวทัตทำสังฆเภท ในวันอุโบสถวันหนึ่งพระอานนท์เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระเทวทัตเห็นจึงเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ผมจักกระทำอุโบสถและสังฆกรรมแยกจากพระพุทธเจ้า แยกจากสงฆ์ เมื่อกลับจากบิณฑบาตจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงเปล่งอุทานว่า "ความดีคนดีทำได้ง่าย ความดีคนชั่วทำได้ยาก ความชั่วคนชั่วทำได้ง่าย ความชั่วพระอริยเจ้าทั้งหลายทำได้ยาก"[๑๑๖]

๑๓) ตอบพุทธดำรัสที่ตรัสถามเรื่องภิกษุซูบผอม พระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุทั้งหลายซูบผอมมีผิวพรรณเศร้าหมอง เหลืองขึ้นๆ เนื้อตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น จึงตรัสถามพระอานนท์ ท่านก็ได้กราบทูลว่า เพราะอาพาธที่เกิดขึ้นชุกชุมในฤดูสารทกาลพวกเธอดื่มข้าวยาคูเข้าไปก็พุ่งออก ฉันข้าวสวยก็พุ่งออก พวกเธอจึงเป็นเช่นนั้นพระพุทธเจ้าข้า พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนเภสัชห้าอย่างฉันได้ทั้งในกาลและนอกกาล[๑๑๗]

๑๔) ตอบพุทธดำรัสเรื่องภิกษุชั่วทำลายสงฆ์ พระอานนท์ได้ตอบพุทธดำรัสที่ตรัสถามถึงอธิกรณ์ระงับแล้วหรือว่ายังไม่ระงับพระพุทธเจ้าข้าพระพาหิยสัทธิวิหาริกของพระอนุรุทธะพยายามที่จะทำลายสงฆ์อย่างเดียว

---

[๑๑๕] สํ.ม. ๑๙/๓๗๙/๑๔๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๖] ขุ.อุ. ๒๕/๔๘/๑๗๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย. ๗/๓๔๓/๑๓๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๗] วินย. ๕/๒๖๐-๑/๒๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระอนุรุทธะก็ไม่ได้ตักเตือนว่ากล่าวอะไร พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งให้พระอนุรุทธะ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ ชำระอธิกรณ์นั้นในท่ามกลางสงฆ์แล้วตรัสอีกว่า ภิกษุชั่วคิดว่า หมู่สงฆ์รู้ว่าเราเป็นผู้ทุศีล มีความเห็นผิด เลี้ยงชีวิตไม่ถูกต้องปรารถนาลาภสักการะ พร้อมที่จะกำจัดเรา จึงพยายามทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน[๑๑๘]

๑๕) ตอบพุทธดำรัสเรื่องธรรม ๗ ข้อของชาววัชชี พระอานนท์ตอบพุทธดำรัสที่ตรัสถามถึงธรรมะของชาววัชชีที่ประพฤติปฏิบัติกันแล้ว ไม่มีความเสื่อมมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวว่า

ชาววัชชีหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจ ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ประพฤติปฏิบัติในวัชชีธรรม เคารพเชื่อฟังชาววัชชีผู้แก่เฒ่า ไม่ก้าวล่วงข่มเหงกุลสตรีกุลกุมารี เคารพนับถือเจดีย์ของชาววัชชีทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยพลีกรรมอันเป็นธรรมที่เคยให้ทำมาจัดการรักษาคุ้มครองธรรมในพระอรหันต์ของชาววัชชีที่ตั้งใจว่า พระอรหันต์ยังไม่ได้มาขอได้มาที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข[๑๑๙]

๔.๒.๔ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี

ภิกษุณีนั้นจัดว่าเป็นบริษัท ๑ ในบริษัท ๔ และมีบทบาทสำคัญในการเป็นพยานในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีส่วนช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากชีวประวัติของพระเถรีทั้งหลาย ในเถรีคาถาและอรรถกถาบอกให้ทราบว่าสตรีที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีนั้น มีตั้งแต่ราชินี เจ้าหญิง ธิดาเศรษฐี ไปจนถึงโสเภณี คนขอทาน และการเข้ามาบวชของท่านเหล่านั้น ส่วนมากแล้วจะเกี่ยวข้องกับความรักความพลัดพรากและศรัทธาเป็นต้น

---

[๑๑๘] องฺ.จตุก. ๒๑/๒๔๓/๒๖๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๙] ที.ม. ๑๐/๑๓๔/๖๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับภิกษุณีเช่น ภิกษุณีถูกคนบางพวกรังแก ที่อยู่อาศัยไม่ปลอดภัย จะไปที่ไหนก็ต้องไปเป็นหมู่คณะ จะไปคนเดียวเดินทางคนเดียวไม่ได้เพราะเกี่ยวกับสวัสดิภาพของภิกษุณีเอง ทั้งบทบัญญัติของภิกษุณีก็มีจำนวนมากกว่าภิกษุ เป็นต้น

พระอานนท์ ในฐานะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา และปัญหาเกี่ยวกับภิกษุณีก็มาก จึงน่าจะมีเหตุการณ์เกี่ยวกับภิกษุณี ให้ท่านได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก แต่เท่าที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าในพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้นมีน้อยมาก เท่าที่พบคือ

๑) **ทูลขอให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา** พระอานนท์ได้ทูลอ้อนวอนพระพุทธเจ้าขอให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชในพระพุทธศาสนาถึง ๒-๓ ครั้งก็ไม่ทรงอนุญาต ต่อเมื่อได้สดับอุปการคุณที่พระนางเคยมีต่อพระพุทธองค์มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ที่พระอานนท์ยกขึ้นมากล่าวจึงทรงประทานครุธรรม ๘ ประการ ให้เป็นเงื่อนไข เมื่อพระนางรับได้และก็ได้บวชด้วยวิธีรับครุธรรม ๘ ประการนั้น[๑๒๐]

๒) **ทูลถามเรื่องภิกษุที่สงฆ์ควรสมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ขณะประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวันใกล้เมืองเวสาลีแล้วกราบทูลถามว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณธรรมอย่างไร ที่สงฆ์ควรสมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า ภิกษุที่สงฆ์ควรสมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณีต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๘ ประการคือ

๑. เป็นผู้มีศีล เป็นพหูสูต แทงตลอดทิฏฐิด้วยดี

๒. จำปาติโมกข์ได้โดยพิสดาร

---

[๑๒๐]วินย. ๗/๔๐๒-๓/๒๓๑-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๓. วินิจฉัยได้ถูกต้องทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ

๔. มีวาจาไพเราะ

๕. สามารถชี้แจงให้นางภิกษุณีเข้าใจได้ดี

๖. เป็นที่รักที่พอใจของนางภิกษุณีทั้งหลาย

๗. ไม่ต้องอาบัติหนัก

๘. มีพรรษา ๒๐ หรือเกินกว่า ๒๐[๒๑]

๔.๒.๕ ทูลถามเรื่องที่เกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา

อุบาสกอุบาสิกาบริษัท นับว่าเป็นกองเสบียงสำคัญในพระพุทธศาสนาในตอนแรก ๆ นั้น อุบาสก อุบาสิกาส่วนใหญ่เป็นอริยบุคคล มีศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย งานของท่านเหล่านั้น นอกจากปฏิบัติหน้าที่ถวายความอุปถัมภ์และปฏิบัติธรรมตามความสามารถแล้ว ยังช่วยเหลือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย และทำหน้าที่ชักนำบุคคลเข้าสู่พระศาสนา จนบางท่านได้กลายเป็นนักแสดงธรรมชั้นยอดก็มี เช่น จิตตคฤหบดี นางขุชชุตรา บางท่านกลายเป็นนักสังคมสงเคราะห์ เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นต้น

ข้อปฏิบัติที่เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกานั้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงวางมาตรการในการควบคุมความประพฤติอะไรไว้มากนัก นอกจากจะทรงแสดงธรรมให้เกิดการสมาทาน อาจหาญ รื่นเริงแล้วน้อมนำไปปฏิบัติตามความสำนึกของแต่ละท่าน หากจะมีการล่วงเกินพระรัตนตรัยอยู่บ้างเพราะความประมาทหรืออะไรก็ตามพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้สงฆ์ประกาศคว่ำบาตรหงายบาตรได้ ในขณะเดียวกันก็ทรงห้ามมิให้ภิกษุไปด่าว่ากล่าวคุกคามชาวบ้าน หากท่านใดขืนทำก็ทรงอนุญาตให้สงฆ์ลงโทษด้วยการให้ขอขมาอุบาสกอุบาสิกาท่านนั้น ๆ เป็นราย ๆ ไป

---

[๒๑] องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๕๒/๒๓๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เรื่องศีลเรื่องธรรมที่ทรงแสดงแก่อุบาสก อุบาสิกานั้น ส่วนมากก็เป็นเรื่องการชี้แจงแสดงธรรมในเชิงชี้แนะแนวทางเสียมากกว่าไม่ค่อยจะมีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์ หรือบทบัญญัติเช่น ศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น

การเข้าถึงพระรัตนตรัยของอุบาสก อุบาสิกาถือว่าเป็นเป้าหมายแรก เป้าหมายหนึ่ง แต่ขีดขั้นความสามารถในการเข้าถึงพระรัตนตรัยของท่านเหล่านั้นไม่เสมอกันจึงทำให้เกิดปัญหาบ้างและมีการหันไปนับถือลัทธิเดิมบ้าง ดังนั้นพระอานนท์จึงมีบทบาทสำคัญในการที่จะทูลถามเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกาบริษัททั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายสืบต่อไปเช่น

๑) **ทูลถามเรื่องการฟังธรรมของอุบาสกทั้งห้า** พระอานนท์ถวายงานพัดพระพุทธเจ้าซึ่งทรงแสดงธรรมแก่อุบาสกอยู่ที่พระเชตวันวิหาร สังเกตเห็นอุบาสกบางคนนั่งหลับ บางคนนั่งขีดเขียนแผ่นดิน บางคนนั่งเขย่าต้นไม้ บางคนนั่งแหงนดูอากาศ บางคนนั่งฟังโดยเคารพ จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า

การฟังธรรมนั้นไม่ใช่จะกระทำได้ง่าย ๆ เพราะคำว่า พระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์พวกเขาไม่เคยได้ฟังมาตลอดกัปกัลป์ อุบาสกคนที่นั่งหลับนั้นเขาเคยเกิดเป็นงูซึ่งมีปกติหลับ ถึงบัดนี้ก็ยังไม่อิ่มในการหลับ ผู้ที่นั่งขีดเขียนแผ่นดินเขาก็เคยเกิดเป็นไส้เดือน ผู้ที่นั่งเขย่าต้นไม้เขาก็เคยเกิดเป็นลิง ผู้ที่นั่งแหงนดูอากาศก็เคยเกิดเป็นหมอดูฤกษ์ยาม ส่วนผู้ที่นั่งฟังโดยเคารพนั้น เขาเคยเกิดเป็นพราหมณ์ ท่องบ่นสาธยายมนต์[๑๒๒]

๒) **ทูลถามเรื่องลาภสักการะที่เกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องลาภสักการะเกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี เฉพาะมาสู่สำนักของพระพุทธองค์เท่านั้นหรือไปที่อื่น ๆ ก็เกิดขึ้น ซึ่งก็ได้รับคำตอบ

---

[๑๒๒] ธ.อ. ๗/๒๐-๑. ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

จากพระพุทธเจ้าว่า "อุบาสกผู้มีศรัทธา มีศีล เพียบพร้อมด้วยยศและโภคะ จะไปในที่ไหน ๆ ลาภสักการะก็เกิดขึ้นแก่เขาในที่นั้น ๆ[๑๒๓]

๓) **ทูลถามเรื่องปาฏิหาริย์และบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องปาฏิหาริย์และบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า เมื่อจิตตคฤหบดีมาไหว้เรา ฝนลูกเห็บซึ่งเปรียบเสมือนดอกไม้ทิพย์หลากสีจักตกลงมา มหาชนก็จักพากันชื่นชมต่อจิตตคฤหบดีนั้น ส่วนบุรพกรรมของเขานั้น เขาเคยได้กระทำคุณความดีไว้ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าปทุมุตร ในพระศาสนาของพระกัสสปะพุทธเจ้า เขาก็ได้เกิดในสกุลพรานเนื้อ ครั้งหนึ่งเขาออกป่าล่าสัตว์ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งนั่งบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ จึงนำเอาภัตตาหารไปถวายและกระทำการบูชาด้วยดอกไม้ แล้วตั้งความปรารถนาว่า ด้วยบิณฑบาตและดอกไม้บูชานี้ ขอบรรณาการพันหนึ่งจงเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าในที่ที่ข้าพเจ้าเกิดแล้ว ๆ เกิด ฉะนั้นลาภสักการะและบรรณาการนี้จึงเกิดขึ้นแก่เขาในบัดนี้[๑๒๔]

๔) **ทูลถามเรื่องที่ทรงสรรเสริญนายมาลาการ** พระอานนท์ได้ยินเสียงอื้ออึงไปทั่ว จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า กรรมที่นายมาลาการกระทำในวันนี้ด้วยการสละชีวิตทำการบูชาเรานั้นมิใช่เรื่องเล็กน้อย จิตของเขาเลื่อมใสในเราอย่างนี้จักไปสู่สุคติภพหลายกัป[๑๒๕]

๕) **ทูลถามเรื่องที่มาตุคามไม่นั่งในสภา** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่มาตุคามไม่นั่งในสภา ไม่ทำงานใหญ่ ไม่ได้ออกนอกเมือง ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า "มาตุคามโดยมากเป็นคนมักโกรธ มักริษยา มักตระหนี่ และมีปัญญาทราม"[๑๒๖]

---

[๑๒๓] ธ.อ. ๓/๑๖๘-๑๗๒.ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๒๔] ธ.อ. ๓/๑๗๒. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗; ธ.อ. ๗ /๑๑๐-๒. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๑๒๕] ธ.อ. ๓/๑๓๘-๙. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๒๖] องฺ.ทุก. ๒๑/๘๐/๙๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๖) ทูลขอให้ทรงรับผ้าคู่ของพระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้นำผู้คู่ใหม่ ซึ่งทรงกรอและทอด้วยพระนางเองไปถวายพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แต่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ถวายเป็นสังฆทานถึง ๒-๓ ครั้ง พระนางก็ยังคงยืนยันในเจตนาเดิม พระอานนท์จึงกราบทูลขอให้ทรงรับโดยอ้างอุปการคุณที่พระนางมีต่อพระพุทธองค์ ภายหลังจากที่พระพุทธมารดาสวรรคตแล้ว และอุปการคุณที่พระพุทธองค์ทรงทำให้พระนางได้เข้าถึงพระรัตนตรัย หมดความสงสัยในอริยสัจจ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า นั้นเป็นการตอบแทนที่ไม่ถูกต้อง แล้วตรัสสรรเสริญทักษิณาที่เป็นสังฆทาน[๑๒๗]

๗) ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติต่อสตรี ในมหาปรินิพพานสูตรได้กล่าวถึงพระอานนท์ ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงวิธีที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อสตรี ซึ่งก็ได้รับคำแนะนำว่า การไม่ดู ไม่เห็น เป็นการดี แต่เมื่อต้องดู ต้องเห็น ก็ไม่ควรเจรจาด้วย ถ้าจำเป็นต้องเจรจาด้วยก็ให้มีสติ[๑๒๘]

๔.๒.๖ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับบุคคลทั่วไป

บุคคลที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น มีทุกฐานะทางสังคมนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน จนถึงคนจัณฑาล ซึ่งถือกันว่าเป็นชนชั้นต่ำที่ต้องห้ามในสังคมอินเดียยุคนั้น ทั้งเจตนาในการมาเฝ้าก็แตกต่างกัน โดยเฉพาะคนที่ถือตนเองว่า เป็นนักปราชญ์ด้วยแล้วก็มักจะมาเฝ้าเพื่อต้องการทดสอบอะไรบางอย่าง

พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพระศาสดาก็ทรงชี้แจงแสดงธรรมให้เขาเหล่านั้นได้รู้ได้เข้าใจในสิ่งที่ถูกต้อง จนกลายเป็นคนอ่อนน้อมและยอมรับนับถือพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่งที่ระลึกเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความอิจฉาริษยาจากคณาจารย์ ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิที่มีอยู่มากในยุคนั้น

---

[๑๒๗] ม.อุ. ๑๔/๓๗๖-๓๘๒/๓๒๑-๓๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

[๑๒๘] ที.ม. ๑๐/๒๐๓/๑๒๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

ดังนั้นพระอานนท์จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยแบ่งเบาภาระธุระของพระพุทธเจ้า ตลอดถึงการกราบทูลถามเรื่องราวต่างๆที่เห็นว่าจะต้องทำความเข้าใจ ให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนทั่วไป เช่น

๑) ทูลถามถึงโทษที่บุคคลทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตที่จะพึงได้รับ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงโทษที่บุคคลทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ที่จะพึงได้รับ ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า โทษที่เขาจะพึงได้รับคือ

๑. แม้ตนเองก็ติเตียนคนเองได้

๒. ผู้รู้พิจารณาแล้วติเตียนได้

๓. ชื่อเสียงชั่ว ขจรกระจายไป

๔. เป็นคนหลง เมื่อถึงแก่กรรม

๕. เมื่อถึงแก่กรรมแล้วย่อมไปสู่อบาย ทุคติ วินิบาต นรก[๑๒๙]

๒) ทูลถามเรื่องลิจฉวีกุมารยิงศร พระอานนท์ได้เข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี ได้เห็นพวกลิจฉวีกุมาร กำลังยิงศรอยู่ในสำนักศึกษาศิลปะยิงลูกศรเข้าไปในช่องลูกดาลเล็กๆ ติดๆ กันได้อย่างไม่ผิดพลาด แม้จะยืนอยู่ห่างไกล ซึ่งนับว่าเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกหัดและศึกษาดีแล้ว เมื่อกลับจากบิณฑบาตจึงเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า ข้อนั้นไม่สำคัญเมื่อเทียบกับการแทงขนทรายด้วยปลายขนทรายให้แยกออกเป็น ๗ ส่วน ที่สำคัญคือ การที่บุคคลแทงตลอดความจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้ทุกข์เกิด นี้ทางให้ถึงความดับทุกข์[๑๓๐]

๓) ทูลเล่าเรื่องปูรณกัสสปะบัญญัติชาติ ๖ ประการ พระอานนท์ได้ทูลเล่าเรื่องที่ปูรณกัสสปะบัญญัติชาติ ๖ ประการ คือ ชาติดำ ชาติขาว ชาติขาวจัด ชาติเขียว ชาติแดงและชาติเหลืองถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า

---

[๑๒๙] องฺ.ทุก. ๒๐/๑๘/๕๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๓๐] สํ.ม. ๑๙/๑๑๑๕/๓๙๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ตรัสว่า ข้อนั้นชาวโลกเขาคงไม่เห็นด้วยและตรัสเปรียบเทียบว่า คนมีชาติดำทำให้เกิดธรรมดำได้ เช่น คนที่เกิดในตระกูลต่ำแล้วประพฤติทุจริต ทำให้เกิดธรรมขาวได้ด้วยการประพฤติสุจริตและทำให้เกิดพระนิพพานซึ่งไม่ดำไม่ขาวได้ด้วยการออกบวชแล้วตั้งอยู่ในคุณธรรม ทำนิพพานให้เกิดขึ้น ถึงในคนที่มีชาติขาวเป็นต้นก็นัยนี้[๑๓๑]

๔) ทูลถามเรื่องที่เกิดขึ้นแห่งบุรุษอาชาไนย พระอานนท์ ขณะนั่งอยู่ในที่พักกลางวันคิดถึงพระพุทธดำรัสที่ตรัสบอกที่เกิดแห่งช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคอาชาไนยเป็นต้น แต่ไม่ตรัสบอกที่เกิดขึ้นแห่งบุรุษอาชาไนย จึงเข้าไปทูลถาม ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า “บุรุษอาชาไนย” หาได้ยาก เพราะว่าบุรุษอาชาไนยจักไม่เกิดในที่ทั่วไป แต่หากเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นจักมีแต่ความสงบสุข[๑๓๒]

๔.๒.๗ การเข้าร่วมทำสังคายนา

บทบาทของพระอานนท์ในการเข้าร่วมทำสังคายนานั้น นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะการทำสังคายนาในครั้งนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าจะขาดพระอานนท์ไม่ได้ คือหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ไม่นานคณะสงฆ์ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ที่จะกระทำสังคายนาพระธรรมวินัย โดยเลือกสถานที่ที่ถ้ำสัตตบรรพคูหา แขวงเวภารบรรพตเมืองราชคฤห์เป็นที่กระทำและเลือกพระอรหันต์ได้ ๔๙๙ องค์ โดยเว้นไว้ ๑ องค์ เพื่อพระอานนท์[๑๓๓] ซึ่งยังเป็นเสขบุคคลอยู่ แต่ท่านเป็นผู้ไม่ลุแก่อำนาจฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ทั้งได้เรียนพระสัทธรรม

---

[๑๓๑]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๗/๓๖๗-๓๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๓๒]ขุ.ธ. ๒๕/๑๙๓/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ธ.อ.๖/๑๑๒-๓. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๘.

[๑๓๓]วินย. ๗/๔๓๗/๒๗๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; วินย.อ. ๑/๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔; ที.อ. ๑/๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

คือ นวังคสัตถุศาสน์ สุตตะ เคยยะ เป็นต้น จากพระพุทธเจ้าโดยตรง[๑๓๔] ฉะนั้น ท่านจึงถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมทำสังคายนาด้วย รวมพระอรหันต์ได้ ๕๐๐ องค์ [๑๓๕]

ครั้นเมื่อใกล้กำหนดวันทำสังคายนาภิกษุทั้งหลายจึงได้ตักเตือนให้ท่านรีบเร่งบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทันเวลาทำสังคายนา[๑๓๖] ซึ่งท่านก็ได้ปฏิบัติตามและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทันเวลาทำสังคายนา[๑๓๗]

เมื่อเริ่มทำสังคายนา ที่ประชุมสงฆ์ก็ได้ตกลงทำสังคายนาพระวินัยก่อน และได้เลือกพระอุบาลีเถระให้ทำหน้าที่วิสัชนาพระวินัย ด้วยเห็นว่าท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้เลิศทางด้านพระวินัย[๑๓๘] พระมหากัสสปเถระเป็นผู้ซักถาม ครั้นทำสังคายนาพระวินัยเสร็จสิ้นลงแล้ว สิ่งที่จะต้องกระทำต่อไปคือการทำสังคายนาพระสูตร โดยได้เริ่มต้นจากพระสูตรยาว ๆ มีพรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร เป็นต้นก่อน มติที่ประชุมสงฆ์ก็ได้มอบหมายหน้าที่นี้เป็นภาระธุระของพระอานนท์ด้วยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ที่ทรงไว้ซึ่งพระสัทธรรมคือนวังคสัตถุศาสน์ดังกล่าว พระมหากัสสปเถระเป็นผู้ซักถามซึ่งท่านก็ได้ถามถึงนิทานบ้าง บุคคลบ้าง เนื้อความแห่งพระสูตรนั้น ๆ ตามลำดับ ท่านก็ได้วิสัชนาถวายอย่างถูกต้องและแม่นยำ จนเป็นที่พอใจของที่ประชุมสงฆ์ ต่อจากนั้น พระมหากัสสปเถระได้ถามถึงนิกายคือทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย ท่านก็ได้วิสัชนาถูกต้องทุกประการ[๑๓๘] การทำสังคายนาครั้งนี้ใช้เวลาทำอยู่ถึง ๗ เดือนจึง สำเร็จ[๑๓๙]

---

[๑๓๔]วินย. ๗/๔๓๗/๒๗๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ที.อ. ๑/๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; วินย.อ. ๑/๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔.

[๑๓๕]วินย.อ. ๑/๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๓๖]วินย.อ. ๑/๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๓๗]วินย. ๗/๔๓๘/๒๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๓๘]วินย. ๗/๔๓๙-๔๔๐/๒๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐; ที.อ. ๑/๑๑. ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒; วินย.อ. ๑/๑๓-๔. ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔.

[๑๓๙]พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๗.

พระอานนท์ หลังจากเข้าร่วมทำสังคายนาเสร็จสิ้นแล้ว ท่านถูกที่ประชุมสงฆ์ตำหนิด้วยสาเหตุ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ทูลถามเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย

๒. เวลาเย็บจีวรของพระพุทธเจ้าได้ใช้เท้าหนีบชายด้านหนึ่งไว้

๓. ปล่อยให้สตรีถวายบังคมพระพุทธสรีระจนน้ำตาเปื้อนพระพุทธสรีระ

๔. ไม่กราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกัป

๕. ขวนขวายให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านก็ยอมรับการตำหนินั้นด้วยดี[๑๙๐]

---

[๑๙๐]วินย. ๗/๔๔๓/๒๘๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

บทที่ ๕
สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย จากการศึกษาวิจัยบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า พระอานนท์มีผลงานด้านการเผยแผ่สรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๕.๑ บทบาทโดยตรง คือท่านเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะให้คำแนะนำ ปรึกษา สนทนา โต้ตอบปัญหาธรรมและการแสดงธรรม เป็นต้น โดยท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

ก. วิธีบรรยาย เป็นการแสดงธรรมแบบกว้างๆ ในที่ประชุมใหญ่ มีผู้ฟังเป็นจำนวนมาก ผู้ฟังส่วนมากมักจะเป็นผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจดี และมีศรัทธาเลื่อมใสใคร่ที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เช่น ขณะที่ท่านพักอยู่ที่พระเชตวัน ได้เรียกภิกษุทั้งหลายให้มาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟัง ความว่า บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว และไม่ควรมุ่งหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง แต่พึงพิจารณาให้เห็นปัจจุบันธรรมไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลน บำเพ็ญปัจจุบันธรรมนั้นเนืองๆ รีบเร่งทำความเพียรเสียตั้งแต่วันนี้ เพราะไม่มีใครรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่ง พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลที่มีปกติบำเพ็ญเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนว่า “เป็นผู้มีราตรีหนึ่งเจริญ”

ข. วิธีอธิบายขยายข้อความ เป็นวิธีที่ยกหัวข้อแห่งพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้สั้น ๆ พอเป็นหลักการขึ้นมาอธิบายขยายข้อความนั้นๆ เช่น ภิกษุกลุ่มหนึ่งได้ฟังพระพุทธดำรัสที่ตรัสถึงสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์แล้วไม่เข้าใจ จึงพากันไปพบพระอานนท์เพื่อขอให้ท่านช่วยอธิบายให้ฟัง ซึ่งท่านก็ได้อธิบายขยายข้อความแห่งพุทธธรรมนั้นให้ฟัง ความว่า

ความเห็นผิด ความดำริผิด การเจรจาผิด การเลี้ยงชีวิตผิด ความพยามผิด ความระลึกผิด ความตั้งใจผิด ความรู้ผิด ความหลุดพ้นผิดเหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยนช์ เพราะอกุศลธรรมมิใช่น้อยที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความผิดพลาดเหล่านี้ และว่า ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจชอบ ความรู้ชอบ ความหลุดพ้นชอบ เหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์ เพราะกุศลธรรม มิใช่น้อยที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความถูกต้องเหล่านี้เป็นปัจจัย

ค. **วิธีเปรียบเทียบ** เป็นวิธีที่อธิบายจากรูปธรรมไปหานามธรรมและยอมรับทั่วไปว่า เป็นวิธีที่ได้ผลมากวิธีหนึ่ง ดังที่ท่านได้เปรียบเทียบให้พระกามภูผู้ถามว่า จักษุกับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น กายกับสัมผัส ใจกับธรรมารมณ์ เหล่านี้ต่างก็เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกันใช่หรือไม่ ท่านก็ได้เปรียบเทียบให้พระกามภูฟัง ความว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน แต่เพราะความพอใจรักใคร่ ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัย จึงเป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน เปรียบเหมือนเชือกเป็นเครื่องผูกให้โคดำกับโคขาวติดกันฉะนั้น

ง. **วิธีตอบคำถาม** ท่านมักจะตอบคำถามด้วยวิธีการต่างๆ เช่น

๑. **ด้วยวิธีวิเคราะห์** เป็นการตอบอย่างพินิจพิเคราะห์ และเจาะลึกถึงแก่นของคำถามของผู้ถามไปโดยลำดับ เช่น ตอบพระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้มีความสงสัยในเรื่องการถวายผ้า ๕๐๐ ผืน ไปตามลำดับว่าจะเอาผ้าเหล่านี้ไปถวายแก่ภิกษุที่มีจีวรเก่าคร่ำคร่า ส่วนจีวรเก่าคร่ำคร่าก็จะเอาไปทำฝ้าเพดาน ฝ้าเพดานเก่าก็จะเอาไปทำผ้าปูฟูก ผ้าปูฟูกเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดธุลี ผ้าเช็ดธุลีเก่าก็จะเอาไปโขลกขยำกับโคลนฉาบทาฝา

๒. **ด้วยการถามย้อนกลับ** เป็นวิธีที่ช่วยกันคิดหาคำตอบที่ถูกต้องที่สุด เช่น ตอบปัญหาของอาชีวกคนหนึ่งที่ถามว่า ระหว่างเราทั้งสองธรรมของ

ใครกล่าวไว้ดีแล้ว ใครปฏิบัติดีแล้ว และใครเป็นผู้ดำเนินไปดีแล้ว ท่านก็ได้ถามย้อนกลับไปว่า บุคคลใดแสดงธรรมเพื่อละราคะ โทสะ โมหะ เป็นผู้กล่าวดีหรือไม่ ผู้ปฏิบัติเพื่อละ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นผู้ปฏิบัติดีหรือไม่ ผู้ละ ราคะ โทสะ โมหะได้ขาดเป็นผู้ดำเนินไปดีหรือไม่ ซึ่งอาชีวกยอมรับว่า เป็นผู้กล่าวดีแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว และเป็นผู้ดำเนินไปดีแล้ว

๓. **ด้วยการปฏิเสธไม่ตอบ** คือไม่ตอบเรื่องที่ถูกถาม แต่นำผู้ถามเข้าสู่เรื่องที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า ดังที่ท่านได้ถามพระภัททชิ ถึงเรื่องการเห็น การได้ยิน ความสุข สัญญา และภพว่า อะไรเป็นยอด พระภัททชิตอบว่า การเห็นพรหมเป็นยอดของการเห็น การได้ยินเสียงเหล่าเทพอาภัสสราเป็นยอดของการได้ยิน ความสุขของเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภพเป็นยอดของภพ ซึ่งท่านปฏิเสธไม่ตอบหรือไม่อธิบายว่าถูกหรือผิด แต่ได้ชี้แนะเรื่องที่เป็นประโยชน์มากกว่า ความว่า การเห็นของบุคคลผู้เห็นตามความเป็นจริง เป็นยอดของการเห็น การได้ยินตามความเป็นจริง เป็นยอดของการได้ยิน ความสุขตามความเป็นจริง เป็นยอดของความสุข สัญญาตามความเป็นจริง เป็นยอดของสัญญา ความเป็นอยู่ตามความเป็นจริง เป็นยอดของภพ เป็นต้น

การแสดงธรรมของท่าน ทำให้พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไปเกิดศรัทธาเลื่อมใส หันมายอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มิได้หันมานับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดอยู่ลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ

๕.๒ **บทบาทโดยอ้อม** คือ การที่ท่านได้ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมา และความพากเพียรในการค้นหาสัจธรรม ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับพระธรรม ซึ่งมีความหมายลึกซึ้ง ยากแก่การทำความเข้าใจ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุ ภิกษุณีบริษัท ถึงข้อที่ควร

ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์ จะพึงประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง และเหมาะสมกับอาชีพการงานทูลถามข้อที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้พระพุทธองค์ทรงเปิดเผยเรื่องราวต่างๆที่ยังไม่ได้เปิดเผยให้ถูกเปิดเผยขึ้น ท่านเองก็ได้รับรู้อย่างสิ้นสงสัย และทรงจำไว้เพื่อนำไปเผยแผ่แก่พุทธบริษัท ตลอดถึงบุคคลทั่วไป ดังนั้นกล่าวได้ว่า พระอานนท์ได้รับรู้เรื่องใดๆจากพระพุทธเจ้า พุทธบริษัทก็ได้รับรู้เรื่องนั้นๆ จากพระอานนท์ นอกจากนั้น ท่านยังเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเข้าร่วมทำปฐมสังคายนา ภายหลังพุทธปรินิพพาน

ดังนั้นจึงเป็นที่แน่นอนว่า พระอานนทเถระเป็นพระสาวกองค์หนึ่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย และรักษาพระสัทธรรม ทำให้พระสัทธรรมคงอยู่สืบมาได้จนถึงทุกวันนี้

ข้อเสนอแนะ จากการศึกษาวิจัยบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า ยังมีเรื่องที่น่าสนใจศึกษาคือ ศึกษาบทบาทและความสำคัญของพระอานนท์ในการบำเพ็ญบารมีธรรมที่ปรากฏในชาดกต่างๆ ซึ่งมีมากกว่า ๑๓๑ เรื่อง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่ และเป็นตัวอย่างของการประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิตของพุทธบริษัทสืบไป

บรรณานุกรม

หลักฐานปฐมภูมิ

ขุทฺทกนิกาย ทสก เอกาทสกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐เล่มที่ ๓๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาจ ธมฺมปท อุทาน อิติวุตฺตก สุตฺตนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ เปตวตฺถุ เถรคาถา เถรีคาถา มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐, เล่มที่ ๒๖, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺจกถา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺจกถา จตุตฺโถ ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺจกถา ปญฺจโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺจกถา ฉฏฺโจ ภาคโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺจกถา สตฺตโม ภาคโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺจกถา อฏฺจโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ทีฆนิกาย มหาวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ปรโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓. ธมฺมปทฏฺฐกถาย ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗. ธมฺมปทฏฺฐกถาย จตุตฺโถ ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ปญฺจโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย สตฺตโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย อุทานวณฺณนา, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย เถรคาถาวณฺณนา ปรโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย เถรคาถาวณฺณนา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย มูลปณฺณาสกวณฺณนา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺจกถาย อุปริปณฺณาสกวณฺณนา ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฺจกถาย เอกนิปาตวณฺณนา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฺจกถาย ทุกาทินิปาตวณฺณนา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฺรกถาย ปญฺจกาทินิปาตวณฺณนา ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มธุรตฺถวิลาสินิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฺจกถาย พุทฺธวํสวณฺณนา, กรุงเทพมหนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๔, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มงฺคลตฺถทีปนิยา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก จุฬวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เลมที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยปิฏกฏฺฐกถาย ปาราชิกกณฺฑวณฺณนา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยฏฺฐกถาย ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย สคาถวคฺควณฺณนา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย นิทานวคฺคขนฺธวคฺควณฺณนา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย สฬายตนวคฺคมหาวารวคฺควณฺณนา ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๗, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๙, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุมงฺคลวิลาสินิยา นาม ทีฆนิกายฏฺฐกถาย สีลกฺขนฺธวณฺณนา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุมงฺคลวิลาสินินา นาม ทีฆนิกายฏฺฐกถาย มหาวคฺควณฺณนา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตตนิกาย เอกก ทุก ติกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๐, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตตรนิกาย จตุกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจก ฉกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๒, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐก นวกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๓, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

องฺคุตฺตรนิกาย ทสก เอกาทสกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๔, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

หลักฐานทุติภูมิ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.

________________.ฝ่ายปริยัติปกรณ์, **พุทธกิจ ๔๕ พรรษา**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **ประวัติพระสาวก เล่ม ๑**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๐.

เกิด ธนฺชาติ, **คลังปริยัติธรรม เล่ม ๒**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๓.

คณาจารย์, **พระอสีติมหาสาวกนิพพาน**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิทยาคาร,๒๕๑๔.

คณะสงฆ์, **พระสาวกนิพพาน**, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานออกเมรุ

พระศพ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) สกลมหาสังฆปริณายก ณ พระเมรุ วัดเทพศิรินทราวาส ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๕. (โรงพิมพ์การศาสนา)

ตรีมิตรและคณะ, **ประวัติแห่งอนุพุทธ ๘๐ องค์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๐.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, **พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

บรรจบ บรรณรุจิ, **อสีติมหาสาวก**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

______________.**การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม**, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ปิ่น มุทุกันต์, **บทบาทพระบรมครู**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **พระอานนท์เถระ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๔.

______________.**ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, ยุวพุทธชลบุรี ในพระสังฆราชูปถัมภ์จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอุดมวิชชกร (เหมือน อินทโชติ) อดีตเจ้าอาวาส วัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๒๘.

______________.**พุทธประวัติทัศนศึกษา**, กรุงเทพมหานคร : โครงการมูลนิธิหอไตรวัดสุทัศน์ จัดพิมพ์ ๓/๒๕๒๘.

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธานุพุทธประวัติ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘/๒๕๓๔.

พระมหาอดิศักดิ์ อธิฉนฺโน, **ประวัติและผลงานของพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก**, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จัดพิมพ์, ๒๕๐๗.

พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ จิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จัดพิมพ์, ๒๕๒๘.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) จำลอง สารพัดนึก, **พจนานุกรมบาลี-ไทย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

________________. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๗.

พิฑูร มลิวัลย์, **พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓**, กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์, ๒๕๒๗.

ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรม**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

วศิน อินทสระ, **พระอานนท์พุทธอนุชา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, พิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๓๔.

สมเด็จพระสังฆราช(สา), **พุทธประวัติ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓/๒๕๓๒.

สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิกถา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.

เสถียร โพธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง,รศ.ดร., **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

J.J.Jones, MAHAVASTU, London, 1952.

Rhys Davids, T.W. and Stede,Williom Ed. **The PALI Text Societys Pali-English dictionary**. London: Routledge and Kegan Paul Ltd. 1979.

ภาคผนวก

พระอานนท์ เคยเกิดเป็นอะไรบ้างในอดีตชาติ

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน (ขุ.อป.๓๒/๖๕๑-๒/๗๕) กล่าวว่า พระอานนท์ เคยเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ๓๔ ชาติ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๘ ชาติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ๘๐๐ ชาติและในอรรถกถาชาดกต่าง ๆ ได้กล่าวถึงกำเนิดในอดีตชาติของท่านไว้มาก ทั้งที่เป็นเทวดา มนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน คือ

ก. เป็นเทวดาและสารถีของพระอินทร์

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
เทวราช	มัจฉชาดก	๒/๑๒๔
รุจาเทวดา	กุสนาฬิชาดก	๒/๒๗๒
วิสสุกรรมเทพบุตร	สุรุจิชาดก	๖/๒๘๕
มาตลิ	กุลาวกชาดก	๑/๒
,,	มหากัณหาชาดก	๖/๑๑๙
,,	สาธินราชชาดก	๖/๓๒๘
,,	สุธาโภชนชาดก	๘/๓๐๘

ข. เป็นพราหมณ์

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พราหมณ์	นันทิวิสาลชาดก	๑/๒๖๙
,,	สารัมภชาดก	๒/๑๘๓
,,	นานาฉันทชาดก	๔/๑๗๐
,,	ปลาสชาดก	๔/๒๒๕
,,	สุตฺตุภสุตชาดก	๕/๑๔๑
,,	ชุณหชาดก	๖/๑๔
,,	สาลิเกทารชาดก	๖/๒๓๓

ค. เป็นพระราชา

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พระราชา	นิโครธมิคชาดก	๑/๒๑๖
”	กุกกุรชาดก	๑/๒๔๘
”	โภชาชานียชาดก	๑/๔๑
”	อาชญูชาดก	๑/๑๕๓
”	ติดถชาดก	๑/๒๕๘
”	พหิพามุขชาดก	๑/๒๖๒
”	อภิณหชาดก	๑/๒๖๔
”	มุทุลักขณชาดก	๒/๙๑
”	กุททาลชาดก	๒/๑๐๓
”	มหาสุปินชาดก	๒/๑๔๓
”	อิลลิสชาดก	๒/๑๕๕
”	สีลวีมํสกชาดก	๒/๑๗๘
”	มหาสารชาดก	๒/๑๙๙
”	สาลิตตกชาดก	๒/๒๔๑
”	พันธนโมกขชาดก	๒/๒๖๘
”	เอกปันนชาดก	๒/๓๕๒
”	ภัคคชาตชาดก	๓/๑๗
”	ราโชวาทชาดก	๓/๔
”	สุหนุชาดก	๓/๓๑
”	โมรชาดก	๓/๓๖
”	สุมิมชาดก	๓/๔๔
”	คิชฌชาดก	๓/๕๐
”	กัณยาณธัมมชาดก	๓/๖๔
”	กพายกุฏฐิชาดก	๓/๗๕

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พระราชา	สังคามวจรชาดก	๓/๙๔
”	วาโลหกชาดก	๓/๙๗
”	คิริทัตตชาดก	๓/๙๘
”	จุฬปทุมชาดก	๓/๑๒๐
”	ปัพพตูปัตถชาดก	๓/๑๒๗
”	โสมทัตตชาดก	๓/๑๖๗
”	ปุณณนทีชาดก	๓/๑๗๖
”	กัจฉปชาดก	๓/๑๗๘
”	โกสิยชาดก	๓/๒๑๑
”	คุตตลิชาดก	๓/๒๕๗
”	สังกัปปราคชาดก	๔/๗
”	กุณฑกกุจฉิสินชาดก	๔/๒๒
”	ติรีฏวัจฉชาดก	๔/๔๐
”	เสยยชาดก	๔/๑๔๐
”	เสยยชาดก	๔/๒๓๓
”	สิริชาดก	๔/๑๕๓
”	สุปัตตชาดก	๔/๑๗๘
”	ฉวชาดก	๔/๒๓๐
”	พรหมทัตตชาดก	๔/๒๘๔
”	ราโวทชาดก	๔/๓๒๐
”	เกสวชาดก	๔/๓๕๗
”	มณิกุณฑลชาดก	๔/๓๖๘
”	ฆฏชาดก	๔/๓๘๕
”	สุโยนันทีชาดก	๔/๔๐๖
”	ตจสารชาดก	๔/๔๒๖

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พระราชา	มหาอัสสาโรหชาดก	๔/๒๑๐
”	อวาริยชาดก	๕/๖
”	เสตเกตุชาดก	๕/๑๒
”	นันทิยมิคราชชาดก	๕/๕๕
”	ติณฑิลชาดก	๕/๗๕
”	กกุกชาดก	๕/๑๐๗
”	สุตนุชาดก	๕/๑๑๗
”	อัฏฐิเสนชาดก	๕/๑๔๖
”	มหากปินชาดก	๕/๑๗๐
”	ทัฬหธัมมชาดก	๕/๑๘๕
”	ธุมการิชาดก	๕/๒๐๒
”	อัฏฐสัททชาดก	๕/๒๔๑
”	คังคมาลชาดก	๕/๒๖๔
”	อัฏฐานชาดก	๕/๒๙๓
”	หริตจชาดก	๕/๓๑๙
”	จูฬโพธิชาดก	๕/๓๙๙
”	คันธารชาดก	๕/๑๖๕
”	ทสรถชาดก	๖/๕๓
”	กาลิงควาชาดก	๖/๑๗๘
”	มาตุโปสถชาดก	๖/๗
”	ภัททสาลชาดก	๖/๘๕
”	มิตตามิตตชาดก	๖/๑๓๔
”	อัมพชาดก	๖/๑๔๓
”	ชวนหังสชาดก	๖/๑๕๗
”	ทุตชาดก	๖/๑๖๘

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พระราชา	รุรุมิคราชชาดก	๖/๒๑๐
”	สรภมิคชาดก	๖/๒๒๕
”	อุททาลกชาดก	๖/๒๖๐
”	ทสพราหมณชาดก	๖/๓๓๙
”	ภิกขาปรมปรชาดก	๖/๓๔๖
”	สัตติคุมพชาดก	๗/๖๙
”	กุมภชาดก	๗/๑๖๓
”	สัมภวชาดก	๗/๒๑๖
”	เตสคุณชาดก	๗/๒๘๒
”	สุวณณสามชาดก	๙/๑๕๐
”	วิธีรชาดก	๑๐/๒๘๗

ง. เป็นพระราชกุมาร

พระราชกุมาร	เทวธัมมชาดก	๑/๑๙๐
”	ยุธัญชยชาดก	๖/๔๔
”	จูฬสุตโสมชาดก	๗/๓๕๘

จ. เป็นสามัญชนทั่วไป

ช่างตัดผม	มฆเทวชาดก	๑/๑๙๘
อันเตวาสิก	อสาตมันตชาดก	๒/๗๐
หัวหน้าโจร	ตักกบัณฑิตชาดก	๒/๘๑
กาฬกัณณี	กาฬกัณณิชาดก	๒/๑๗๐
หัตถาจารย์	ทุมเมธชาดก	๒/๒๗๕
ปิตา	วินิลกชาดก	๓/๓๙
กนิฏฐภาดาของพระโพธิสัตว์	อสทิสชาดก	๓/๙๐
”	มณิกัณฐชาดก	๔/๑๗

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
โปฏฐปาทะ	ราธชาดก	๓/๑๓๔
”	กาฬพาหุชาดก	๔/๓๐๗
จูฬนันทิยะ	จูฬันทิยชาดก	๓/๒๐๔
คามณิจันทะ	คามณิจันธชาดก	๔/๔๑
จูฬโลหิต	สาลูกชาดก	๔/๑๖๐
ทุพภิเสน	เอกราชชาดก	๔/๒๑๓
พาราณสีเศรษฐี	ปิฐชาดก	๔/๓๓๐
ปุโรหิต	ปรันตปชาดก	๕/๒๒๕
สุมังคล	สุมังคลชาดก	๕/๒๕๓
อนุปิยะ	อินทริยชาดก	๕/๒๘๑
อุปัฏฐาก	สังขชาดก	๕/๓๙๒
มัณฑัพยะ	กัณนทีปายชาดก	๕/๔๑๐
โปติกะ	นิโครธชาดก	๕/๔๑๘
โรหิเณยยอำมาตย์	ฆฏบัณฑิตชาดก	๕/๔๗๕
สัมภูตบัณฑิตดาบส	จิตตสัมภูตชาดก	๗/๒๙
ชีวิกแพทย์	สิริราธชาดก	๗/๔๒
อนุสิสตดาบส	สรภังคชาดก	๗/๓๑๓
สุนันทสารถี	มหาโพธิชาดก	๘/๔๐
อนุชาของพระเจ้ากุสราช	กุสชาดก	๘/๑๖๙
นันทบัณฑิต	โสณันทชาดก	๘/๑๙๘
ช่างศร	มหาชนกชาดก	๙/๑๐๘
โสมทัต	ภูริทัตตชาดก	๑๐/๘๖

ฉ. เคยเกิดเป็นหญิง

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
พระนางรุจาราชธิดา	มหานารทกัสสปชาดก	๑๐/๑๘๐
เป็นหญิง	อรรถกถาธรรมบท	๒/๑๕๓

ช. เคยเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

นกแขกเต้า	มโหสธชาดก	๙/๔๓๑
”	สัจจังกิรชาดก	๒/๑๑๘
สุนัขจิ้งจอก	คุณชาดก	๓/๒๘
เต่า	กัจฉปชาดก	๓/๘๐
นาก	สสบัณฑิตชาดก	๔/๒๕๙
หงส์น้อย	เนรุชาดก	๕/๒๕
หงส์สุมุขะ	จูฬหังสชาดก	๗/๖๑
”	จูฬ-มหาหังสชาดก	๘/๒๒๖,๒๖๖,
นาคบัณฑิต	มหาปทุมชาดก	๖/๑๓๑
จิตตมฤค	โรหณมิคชาดก	๗/๕๔
สุนัขสีเหลือง	มหาโพธิชาดก	๘/๗๖
พญาแร้ง	กุณาลชาดก	๘/๓๗๗

ประวัติผู้วิจัย

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม) เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๙๓ ที่บ้านเลขที่ ๕๗ บ้านโนนกะหวัน ตำบลขุย อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา จบการศึกษา พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ รุ่น ที่ ๓๓ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๙ เข้าศึกษาต่อที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๔.

ภาครวม
บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหามนตรี ขนฺติสาโร ป.ธ. ๙, พธ.บ.,M.A.

: อาจารย์สมภาร พรมทา ป.ธ. ๘, พธ.บ., อ.ม.(จุฬา)

วันสำเร็จการศึกษา : วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๓

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์ และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันบางส่วน ทั้งนี้เพื่อนำเสนอทฤษฎีอันเป็นการยืนยันว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริงทั้งที่เป็นสถานที่ (รูปธรรม) และภาวะทางจิตใจ (นามธรรม) และนำเสนอวิวัฒนาการของแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ตั้งแต่ยุคคัมภีร์พระไตรปิฎกมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ในการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น ๕ บท โดยเริ่มศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในแง่ที่เป็นสังขารธรรมคือสัตว์สิ่งของที่ถูกปรุงแต่งขึ้น และในแง่ที่เป็นสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์สิ่งของเหล่านั้น ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง "ปรโลก" กับกำเนิด ต่อจากนั้นจึงศึกษานรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวความคิดของบุคคลในพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๐ และศึกษานรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดของคนรุ่นใหม่

ผลของการศึกษาพบว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกมีเรื่องนรกและสวรรค์มาก เฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ (สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค) เพียงเล่มเดียว กล่าวถึงนรก ๔๖ ครั้ง และกล่าวถึงสวรรค์ ๗๕ ครั้ง ข้อความที่ว่า

ด้วยเรื่องนรกและสวรรค์เหล่านี้ มักจะเป็นการกล่าวสรุปถึงคติ (ที่ไป) ที่บุคคลผู้ทำความชั่วและความดีจะต้องไปเกิดหลังการตาย ส่วนข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์อย่างพิสดารทั้งในด้านลักษณะและประเภท มีปรากฏเช่นกันแต่ไม่มากนักคัมภีร์พระไตรปิฎกยังกล่าวถึงนรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจอีกด้วย

คัมภีร์โลกศาสตร์กล่าวถึงนรกและสวรรค์เฉพาะที่เป็นสถานที่อยู่อาศัยเท่านั้น โดยประมวลสรุปแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส ทำให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในยุคต่อมา เริ่มคลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วส่วนแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายที่เห็นว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริงทั้งในฐานะเป็นที่อยู่ของสัตว์และในฐานะเป็นภาวะทางจิตใจ การศึกษาจึงควรให้ความสำคัญทั้ง๒ ประการ

๒. ฝ่ายที่เห็นว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจเท่านั้นมีอยู่แน่นอน สามารถรับรู้ได้อย่างชัดเจน มีอยู่ในปัจจุบันนี้ และควรให้ความสำคัญเฉพาะนรกและสวรรค์ในแง่นี้เท่านั้น ส่วนนรกและสวรรค์ที่เป็นภพ-ภูมิในชาติหน้านั้นอยู่ที่ไหนไม่มีใครรู้ จึงไม่ควรให้ความสำคัญและศึกษาตาม

ผู้วิจัยเห็นว่า ทรรศนะที่มีจุดเน้นแตกต่างกันอย่างนี้ น่าจะมีการผสมผสานให้กลมกลืนกันเพื่อให้อนุชนเห็นความสำคัญทั้งนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ และที่เป็นภาวะทางจิตใจ เพราะนรกและสวรรค์ทั้ง ๒ สถานะ เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา มีความสำคัญในฐานะเป็นปริยัติสัทธรรม แม้ว่านรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่อยู่อาศัย จะไม่สามารถนำมาพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ชัดได้ แต่เมื่อนำทฤษฎีโลก ๓ ทฤษฎีปรโลก ทฤษฎีกำเนิด ๔ ทฤษฎีเทพ ๓ และทฤษฎีอภิญญา ๖ มาศึกษาประกอบแล้วทำให้สามารถยืนยันได้อย่างสมเหตุผลว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในชาติหน้ามีอยู่จริงในฐานะเป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ

Thesis Title : Hell and Heaven in Theravada Buddhism

Rearcher : Phramaha Somjin Sammapanno (Wanjan)

Degree : Master of Art (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Montree Khantisaro, M.A.

: Dr.Somparn Promta M.A., Ph.D.(Philosophy)

Date of Graduation : December 7, 1990

ABSTRACT

The purpose of this is to study the concepts of hell and heaven in Theravada Buddhism by means of the sources which are Tripitaka scriptures, world science scriptures and some modern Buddhist literary works, to present the theory confirming that the hells and the heavens really exist as both lodging places and mental states, and to give the pictures ofthe development of the concepts of hell and heaven in Theravada Buddism from ancient age to present.

In studying, the subject matter is devided into 5 chapters. An examination bigins with an interpretation the world as the world of formation and location. Then the researcher shows that the idia of worlds-beyond are related to the ideas of Four Kinds birht in Buddhism. Finally, the researcher will take the concepts of hell and heaven in Tripitaka scriptures, world science scriptures and modern Buddhist Literary works to an investigation.

World science scriptures can be viewed as an idea reflection of the 10th-15th century Buddhists, and modern Buddhist literary works

as a belife reflection of the contemporary Buddhists.

As the results of study, we find that there are so many hell and heaven stories in Tripitaka scriptures. Only in the eighteenth volume of Tripitaka scriptures the hell is mentioned forty-six times, and heaven Seventy-five times. It is Remarkable that these hell and heaven statements. Usually denote the places where a sinful or virtuous man will take place after death. There so few hell and heaven statements in Tripitaka scriptures denote hells and heavens as the mental states or give the detailed pictures of the hells and heavens as in world science scriptures.

In world science scriptures the hells and heavens are mention-ned as lodging places only. Comparing the concepts of hell and heaven in Tripitaka scriptures, with the concepts of hell and heaven in latter scriptures, we find that there are some misconceptions about hell and heaven among some Buddhist who wrote latter scriptures.

The concepts of hell and heaven in modern Buddhist literary works can be devided into two groups :

1. Hells and heaven both lodging places and mental states.
2. Hells and heavens as only mental states.

According to the researcher, these different concepts are not contradictory. The hell and heaven teachings are the basic The mes of Buddhism. Though no one can empirically verify the hell and heaven statements in Buddhism, but by a coherence of the teachings related to hell and heaven concepts in Buddhism we can say that the hells and the heaven have thier significances as a factor of Karma and Rebirth.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ทัศนะเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและปัญหาเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัย : พระอุทัย จิรธมฺโม

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเมธีรัตนดิลก, ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A.,Ph.D.

: พระมหาต่วน สิริธมฺโม ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A.,Ph.D.

: ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙, พธ.บ.,อ.ม. (จุฬาฯ)

วันสำเร็จการศึกษา วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาทัศนะเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท และปัญหาเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบัน โดยการศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันบางส่วน อาศัยข้อมูลออกแบบสอบถามเฉพาะบุคคลทั้งหมดจำนวน ๑๘๐ รูป/คน เพื่อเป็นตัวแทนชาวพุทธไทย ทั้งนี้เพื่อนำเสนอทฤษฎีอันเป็นการยืนยันว่าทัศนะเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่แท้จริงว่าอย่างไร ส่วนกรรมในทัศนะของชาวพุทธไทยปัจจุบันจะสามารถแบ่งกลุ่มใหญ่ได้กี่กลุ่ม ปัญหาความเข้าใจเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบันที่แท้จริงมีกี่ประการ และนำเสนอวิธีการแก้ไขปัญหาความเข้าใจคลาดเคลื่อนเรื่องกรรมเพื่อความถูกต้องตามหลักฐานเดิม ให้เกิดความเข้าใจในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบัน

ผลของการวิจัย กรรมในทัศนะของชาวพุทธไทยปัจจุบัน จากข้อมูลที่เป็นเอกสารทำการออกแบบสอบถาม ปรากฏผลดังนี้

ก. ปัญหาความเข้าใจคลาดเคลื่อนเรื่องกรรม

๑. มีความเข้าใจเรื่องกรรมเฉลี่ยได้ ๖๖.๖๑ %

๒. มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเรื่องกรรมเฉลี่ยได้ ๓๓.๓๘ %

ข. เหตุผลที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวพุทธไทย

๑. มีความเชื่อตามพระสงฆ์สอนเฉลี่ยได้ ๒๑.๖๗ %

๒. มีความเชื่อตามคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา และอื่น ๆ เฉลี่ยได้ ๓๒.๔๖ %

๓. มีความเชื่อตามพระพุทธเจ้าตรัสสอน เฉลี่ยได้ ๓๗.๓๕ %

ค. ข้อที่ควรแก้ไขความเข้าใจคลาดเคลื่อนเรื่องกรรม

๑. ในแง่ความหมาย

๒. ในแง่ทัศนคติ

๓. ในแง่เป้าหมายที่พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรมเพื่ออะไร

๔. ในแง่การศึกษาพระคัมภีร์

๕. ในแง่การปฏิบัติธรรม

จากการศึกษาทัศนะเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท และปัญหาเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบัน ที่ได้จัดทำแล้วส่วนหนึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีเรื่องที่ควรศึกษาในหลักพุทธธรรมอีกมาก เพื่อชี้แจงถึงความเข้าใจคลาดเคลื่อนและข้อควรแก้ไข เช่น ทัศนะ เรื่องชีวิต หลังจากตายในพระพุทธศาสนา ความเข้าใจคลาดเคลื่อนเรื่องสังสารวัฏของพระพุทธศาสนา ปัญหาความเข้าใจเรื่องสันโดษในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบันเป็นต้น

Thesis Title : The Concept of Karma in The Theravada Buddhism and Its Problem in Contemporary Thai Buddhist Society

Researcher : Phra Uthai Jiradhammo (Eksaphang)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Medhirattanadilog, Pali IX B.A. (Bud.),M.A., Ph.D.

: Phramaha Tuan Siridhammo, Pali V, B.A. (Bud.)M.A., Ph.D.

: Lieutenant Bunjob Bannaruji,Pali IX B.A. (Bud.),M.A. (Chula Univ.)

Date of Graduation : December 7, 1991

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study the concept of Karma in Theravada Buddhism and also to study the problems connected with those concepts in contemporary Thai Buddhist society. Information was collected from the Tripitaka and Buddhist literature. Data was collected from questionaires which has been filled in by 180 people, both monks and lay people, to give a representative sample from Thai Buddhist. This was done in order to show what the real meaning of Karma in Buddhist is. There is an attempt to classify these opinions into groups. There is also an attempt to find out how many types of problems due to these opinions and veiws about Karma.There is also advice about how to solve problems which arise due to the misunderstanding about Krama which exist at the present time in Thai society.

The results of the research about opinions of Karma taken from the questionaires, and held by contemporary Thai Buddhists, are as follows :-

A. Problems due to misunderstanding about Karma.

I) 66.61 % of people understand the concept of Karma.

II) 33.38 % of people have misudrestanding about the concept of Karma.

B. The reasons for the beliefs of Thai Buddhist.

I) 8.49 % of people follow other peole's beliefs.

II) 21.67 % of people belive what monks have taught them.

III) 32.46 % of people belive what is written in the Tripitaka and the commentaries etc.

IV) 37.35 % of people get their belive from what was taught by the Buddha.

C. The way to resolve misunderstandings about concept of Karma.

I) Find out the real meanings.

II) Increase familiarity with real Buddhist ideas.

III) Find out the objective of Buddhist teaching related to Karma.

IV) Study Buddhist texts.

V) Practise the Dhamma.

From his studies of the opinions about Karma held by Theravada Buddhist, and his studies about the problems relating to Karma in contemporary Buddhist society, the researcher found there are many things to be studied in the Buddha's teachings in order to solve

problems relating to the misunderstanding of the concept of Karma. The teachings also point the way to resolve these misunderstandings. e.g. Misunderstandings of Buddlist opinions about life after death :Misunderstandings about the circle of life and death in Buddhism : Problems due to Misunderstandings about the Buddhist concept of contenment and solitude prevalent in contemporary Thai Buddhist society etc.

ชื่อวิทยานิพนธ์ ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา
ผู้วิจัย พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา)
ปริญญา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
พระมหาพิสิฏฐ์ สุธมฺโม ป.ธ.๙,พ.ม.,พธ.บ.,M.A. (Phil), Ph.D.(Phil.)
นายประสิทธิ์ จันรัตนา ป.ธ.๙, พ.ม.,พธ.บ.M.A. (Phil.)
วันสำเร็จการศึกษา วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๔

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเรื่อง “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา” เป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึงความผิดความถูก ควรไม่ควรอย่างไรในทางศีลธรรมอันเนื่องมาจากการทำปาณาติบาต โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นหลัก ผู้ศึกษาจะได้รับประโยชน์และได้รับความกระจ่างในความหมายของชีวิตตามทัศนะพุทธปรัชญาและนักปราชญ์อื่น ๆ การประเมินคุณค่าของชีวิต แนวความคิดทางศีลธรรม จริยธรรมกับการทำปาณาติบาตทั้งชีวิตคนและชีวิตสัตว์ คุณค่าของชีวิตประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นบทกำหนดโทษที่มากหรือน้อยแก่ผู้ทำ การพิจารณาปัญหาที่เป็นไปในลักษณะที่ดีอย่างเสียอย่าง (Dilemma) เช่น การทำแท้งเพื่อรักษาชีวิตของแม่

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเป็น ๗ บท ดังนี้

บทที่ ๑ ว่าด้วยโครงสร้างของวิทยานิพนธ์

บทที่ ๒ ว่าด้วยความหมาย กระบวนการของชีวิต และคุณค่าของชีวิต

บทที่ ๓ ว่าด้วยองค์ประกอบ และประเภทของการทำปาณาติบาต

บทที่ ๔ ว่าด้วยคุณค่าของชีวิตที่เป็นปัญหาต่อการทำปาณาติบาต

บทที่ ๕ ว่าด้วยการตัดสินปัญหาจริยธรรมในการทำปาณาติบาต

บทที่ ๖ ว่าด้วยหลักการในการพิจารณาในการตอบปัญหาจริยธรรมกับการทำปาณาติบาตที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๗ ว่าด้วย การสรุป การวิจารณ์ ข้อเสนอแนะ และประเด็นที่น่าสนใจ

ความผิดในการทำปาณาติบาตนั้น ควรแยกพิจารณาปัญหานี้จากทั้ง ๒ ฝ่าย คือ จาก ฝ่ายผู้ทำเอง และจากฝ่ายผู้กระทำ โดยเรียกแต่ละฝ่าย ดังนี้

๑. ฝ่ายผู้กระทำเองเรียกว่า ฝ่ายอัตวิสัย (Subject) คือผู้ฆ่า โดยที่ผู้ฆ่ามีเจตนาเป็นศูนย์กลางหลัก ซึ่งเป็นมาตรฐานที่จะวัดความโน้มเอียงว่าเป็นไปในทางกุศลหรืออกุศล หรือ มีจุดหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตและจิตใจ ที่ประกอบด้วยเหตุผลที่จำเป็น หากการกระทำใดๆ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ อกุศลมูลอันประกอบด้วย โลภะ โทสะ และโมหะแล้ว การกระทำนั้นๆ ถือว่า เป็นการเบียดเบียนและทรมาน ความผิดหรือบาปใดๆ อันจะพึงมีก็ย่อมจะมีมาก

๒. ฝ่ายผู้ถูกกระทำเรียกว่า ฝ่ายวัตถุวิสัย (Object) คือชีวิตที่ถูกฆ่าซึ่งจำแนก ตามคุณค่าของชีวิต ประโยชน์ของชีวิต ตลอดถึงขนาดของชีวิตสัตว์เป็นบทกำหนดโทษในการตัดสินว่าจะมีโทษมากหรือมีโทษน้อย มุ่งเอาความมีศีลธรรมหรือคุณธรรมเป็นบทกำหนดคุณค่าของมนุษย์ หากศีลธรรมและคุณธรรมของบุคคลใดมีมากผู้กระทำปาณาติบาตแก่ชีวิตนั้นก็ย่อมจะมีโทษมาก ส่วนเกณฑ์การตัดสินคุณค่าของชีวิตสัตว์นั้น ขึ้นอยู่กับคุณประโยชน์และขนาดของสัตว์นั้น ๆ เป็นสมมุฏฐาน กล่าวคือ ถ้าสัตว์มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์มากหรือมีขนาดใหญ่มากก็มีโทษมาก ถ้าสัตว์มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์น้อยหรือมีขนาดเล็กกว่าก็จะมีโทษน้อย

Thesis Title : The Killing and Ethical Problems in Buddhist Philosophy.

Researcher : Phramaha Tawee Thanavaro (Onpussa)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Phisit Suthammo, Pali 9,B.A. (Buddhism) M.A. (Phil.), Ph.D. (Phil.)

: Mr. Prasit Chanratana, Pali 9, M.A. (Phil.)

Date of Graduation : December 13, 91

ABSTRACT

The aim of thesis entitled "The Killing and Ethical Problems in Buddhist Philosophy" is to analyse the concepts of morality, evil, righteousness, fitness and unifness of the killing. I have studied these problems by consulting the main sources such as Tipitaka, Atthakatha (Commentaries and Tika (Sub-commentaries) by which I got the suggestion in answering these questions.

The methodology is as follows :-

1. I defineed what is meaning of life according to Buddhist philosophy and some philosophers

2. Considered their views by which reasons the life can be valued.

3. Investigated the ideas of morality and ethics in committing the killing either human life or animal's life.

4. I differentiated ill-effects which will result to those who killed a rignteous person or an immoral

5. I discuss the way out from the dilemma in the case of abortion to save moter's life if an abortion is being regarded as wrong.

I studied these concepts by the way of **chapterisations** which are diveded into the main 7 chapters. The followings are the brief outlines of each chapters which I have studied.

The first chapter is an introduction about the structure of research's project.

In the second chapter, I have defined the meaning the meaning of lives, process of live and valuation of lives.

In the third chapter, it is a justification about the killing by its factors and its kinds.

In the fourth chapter, it is a valuation of lives which causes the problems of killing.

In the fifth chapter, the ethical or moral laws have been concerned in the killing.

In sixth chapter, I studied the ethical problems about the killing in the present society.

Lastly, in the seventh chapter, it is the conclusion, criticism and suggestion those problems justified and solved by the moral laws. I have offerd the reasonable suggestions and pointed out the interesting matters which are going to be further researched.

The sin or ill- effect will result to the performer in accordanec with these two causes, i.e., the inner cause and the external cause. The followings are two causes given considered from the subjec's aspect and from the object's aspect

1. Considering from subject's aspect, the intentionality or will of the performer is the inner cause. The judgement of the more or less sinful action must be depended on the mental intention, that is it is the killing which has been done by the strong intention rooted by immoral consciousness. Therefore, the mental intention plays an important role and it is the main judgement is the above mentioned cases,

2. Considering from object's aspect, The judgement, here, we weighed and considered from many conditions such as the more or less values applied to the killed one or the quality and the benefits of live are regarded as the standard to be juded in the destruction of life.

If we kill the more valued or beneficient life, the ill-effects or the sin will be more to the killers than killing one who is less in values and benefit.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

ผู้วิจัย : พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวํโส (ดอกรัก)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร. พระมหาด่วน สิริธมฺโม ป.ธ. ๕, พธ.บ., M.A. (Skt),M.A. (Phil.), Ph.D.(Phil.)

: อาจารย์ประสิทธิ์ จันรัตนา ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Phil.)

: อาจารย์สมภาร พรมทา ป.ธ. ๘, พธ.บ., อ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๓๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ต้องการศึกษาแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาวิทยานิพนธ์ออกเป็นสองส่วนหลัก ๆ ด้วยกันคือ

ก. ส่วนที่ว่าด้วยแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ข. ส่วนที่ว่าด้วยอิทธิพลของแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

ในเนื้อหาส่วนแรก ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จากการศึกษาพบว่า กรรมและสังสารวัฏมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกัน และเพื่อให้เนื้อหาส่วนนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้หยิบยกเอาแนวคิดสองระบบที่มีเนื้อหาขัดแย้งกับแนวความคิดเรื่องกรรม

และสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทมาอภิปรายเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญาเถรวาท แนวคิดทั้งสองนี้คือสัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ

เนื้อหาส่วนที่สอง ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยอิทธิพลของแนวคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชาญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในปัจจุบันโดยศึกษาจากข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลในเอกสารและข้อมูลที่ปรากฏให้เห็นในชีวิตประจำวัน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า แนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท มีอิทธิพลในเชิงบวกแก่ผู้ที่เชื่อถือ กล่าวคือ ทำให้ผู้ที่เชื่อถือประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา และใจ

Thesis Title	:	An analytical study of the Kamma and the cycle of Rebirth in Theravada Buddhist Philosophy as It affects the life style of contemporary Thai Buddhists.
Researcher	:	Phramaha Pichet Dhiravamso (Dokrak)
Degree	:	Master of Arts (Philosophy)
Thesis Supervisory Committee :		
	:	Phramaha Tuan Siridhammo (Pimaksorn), Pali V, B.A. (in Ed.), B.A. (Skt.), M.A. (Phil.), Ph.D.(Phil.)
	:	Mr. Prasit Chanratana, Pali IX, M.A. (Phil.)
	:	Dr. Somparn Promta , Pali VIII, M.A. PhD.
Date of Graduation	:	December 20, 1991

ABSTRACT

The puepose of this thesis is to study the concepts of Kamma and cycle of rebirth in Theravada Buddhist philosophy as affect the life style of contemporary Thai Buddhist. The contents of the thesis are divided into two main parts:

a. The part on the concepts of Kamma and cycle of rebirth in Theravada Buddhist philosophy.

b. The part on these concepts as affect the life style of contemporary Thai Buddhist.

In the first part, the researcher has studied the concepts of Kamma and cycle of rebirth in the Tripitaka and commentaries, and then he find that these two concepts are related to each other. Additionally, the researcher raises the two philosophical system,

which are contrary to Theravada Buddhist philosophy, to an examination, comparing with Theravada Buddhist philosophy. These two philosophy systems are Sassataditthi and Ucchedaditthi.

In the second part, the researcher has studied the influence of the concepts of Kamma and cycle of rebirth on the life style of contemporary Thai Buddhists, using data both in documentary sources and empirical. As the results of the study, he finds that concepts of Kamma and cycle of rebirth in theravada Buddhist philosophy have a positive influence on the belivers : that is they are the cause of moral action.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง "จิตว่าง" ของท่าน พุทธทาส

ผู้วิจัย : พระฟอง อภิวณฺโณ (สวัสดี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาด่วน สิริธมฺโม ป.ธ. 5,M.A.,(Phil.) Ph.D.

: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภัทรพร สิริกาญจน, Ph.D.

: นายจินดา จันทร์แก้ว Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความหมายของจิตว่างตามความหมาย หรือทัศนะของท่านพุทธทาส ตามที่ปรากฏอยู่ในเอกสารคำบรรยายในที่ต่าง ๆ โดยศึกษาถึงวิธีการที่ นำพุทธธรรมนี้จากพระไตรปิฎกและการสอนแก่สาธารณชน อุปสรรคของการสอน และการประยุกต์ ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งคนส่วนมากเข้าใจว่าจิตว่างนี้ เป็นธรรมะสำหรับพระอริยบุคคลเท่านั้นส่วนปุถุชนควรศึกษาและปฏิบัติในเรื่องการทำบุญ เรื่องสวรรค์ก็เพียงพอแล้ว แต่ท่านพุทธทาสได้ย้ำว่า จิตว่างนี้มีความจำเป็นแก่ทุกๆ คน ผลการศึกษาและวิจัยทำให้ทราบแนวความคิดของท่านพุทธทาสในเรื่องจิตว่างนี้ ท่านได้อธิบายไว้อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุมโดยเฉพาะการใช้คำจำกัดความสุญญตาว่า "อนิจจัง" นั้น คือ เป็นสภาพที่จิตว่างจากความรู้สึกที่เป็นตัวตน-ของตนเป็นความทุกข์ ว่างจากกิเลสที่เป็นสาเหตุ ให้เกิดทุกข์ ว่างจากความ รู้สึกว่ามีตัวเรา-ของเรา แนวคิดเช่นนี้มีความสอดคล้องกับหลักการเดิม ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายว่า ให้มีสติมองเห็น

โลกตามความเป็นจริง โดยความเป็นของว่าง คือว่างจากความมีตัวเรา–ของเรา เข้าใจต่อสิ่งทั้งปวงว่า ไม่ควรที่จะเข้าไปยึดมั่นว่าเป็นตัวเราหรือของเรา ท่านพุทธทาสได้เสนอแนวคิดในการดำเนินชีวิตประจำวันให้มีชีวิต อยู่ด้วยความว่าง เช่น ทำความรู้สึกที่เป็นความว่างจากตัวเราของเรา แล้ว ทำงาน ทุกชนิดด้วยจิตว่าง ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มีผลงานจากการทำงานก็ยากให้เป็นผลงานของโลกแก่ธรรมะหรือความว่าง การกินอาหารก็เพียงเพื่อบำรุงธาตุ คือร่างกายนี้ แล้วจะมีแต่ความสงบเย็นเพราะการสิ้นทุกข์ สิ้นปัญหาโดยสิ้นเชิง

Thesis Title	:	An Analytical Study of Buddhadasa's conception of "The Empty Mind (ChitWang)"
Reswarcher	:	Phra Fong Abhivanno (Sawasdee)
Degree	:	Master of Arts (Buddhism)
Thesis Supervisory Committee		
		PhraMaha Tuan Siridhammo, Pali V, M.A., Ph.D.
	:	Assistant Prof. Pataraporn Sirikanchana Ph.D.
	:	Chinda Chankeaw Ph.D.
Date of Grauation	:	November 20, 1992

ABSTRACT

This dissertation is aimed to study the meaning of the Empty Mind (Chit-Wang) according to Buddhadasa's teaching as found in his lectures and writings. The study will emphasize Buddhasa's innovative interpretation of the term in the Tipitaka, problems in his dhammic propagation, and the application of "Chit-Wang" in one's daily life. Especially, while most people hold that "Chit-Wang" is the dhamma for the holy (ariya), Buddhadasa teaches that "Chit-Wang" is indispensable for every one.

The results of this study can reveal the most important meaning of "Chit-Wang" which relates to the meaning of Emptiness (Suññata). In other words, "Chit-Wang" is the mental detachment of "me-and-mine" which leads to the emptiness of all suffering. This conception of "Chit-Wang" is consistent which that of Suññata in the Tipitaka in the Buddha warns all bhikkhus to mindfully cultivate the

rigth view, i.e., seeing the world as emptiness or voidness. Simialarly, Buddhadasa teaches all Thai Buddhists to apply "Chit-Wang" in daily life so that they can understand the true meanings of their activities, e.g.,

working, eating, living, and so on, and finally can lead their lives in peaceful happiness.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ ของค้านท์กับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ผู้วิจัย : พระมหากันต์ วฑฺฒนวํโส (มโนวัฒนนันท์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต, ป.ธ.๙, Ph.D.
: นายอรรถจินดา ดีผดุง Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา ๒๑ กันยายน ๒๕๓๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาในเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค้านท์และในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ผลการวิจัยมีข้อสรุปที่สำคัญ คือ นักคิดทั้งสอง มีความเห็นที่ไม่ แตกต่างกันในเรื่องของการใช้แง่ที่ว่า การใช้ปัญญาที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการไตร่ตรองก่อนลงมือกระทำ ปัญญาจะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจและแยกความแตกต่างระหว่างความดีและความชั่วได้ ในแง่ของความรับผิดชอบ นักคิดทั้งสองมีความเห็นร่วมกันโดยมีเงื่อนไขที่สำคัญว่า ไม่ควรใช้ผู้อื่นเป็นเพียงเครื่องมือในการกระทำเพื่อความสำเร็จตามที่ตนคาดหวังไว้ นอกจากนั้น ทรรศนะเรื่องความเป็นสากลในกฎศีลธรรมของค้านท์ ยังคล้ายคลึงกับทรรศนะ เรื่องกรรมนิยามของพระเทพเวทีด้วย

ส่วนทรรศนะที่แตกต่างกันนั้น ค้านท์ได้เสนอความเห็นที่ว่า เจตนาดีคือการกระทำตามหน้าที่ และปฏิบัติตามหลักการสากล แต่พระเทพเวทีเน้น

องค์ประกอบที่สำคัญของเจตนาดี คือ ความเป็นกุศลมูลของจิต สำหรับเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในทรรศนะของค้านท์และเน้นความเป็นกฎสากลที่แน่นอนตายตัวโดยไม่มีข้อยกเว้น ในขณะที่พระเทพเวทีเห็นว่าในระดับโลกียสัจจะนั้นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมไม่ควรใช้เกณฑ์หลักแต่เพียงอย่างเดียว ควรคำนึงถึงเกณฑ์รองประกอบด้วย ในระดับโลกุตตระสัจจะแม้เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์และจะตายตัวแน่นอน แต่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากจริยศาสตร์ของค้านท์ นอกจากนี้ทั้ง ๒ ท่านยังมีทรรศนะที่ต่างกันในเรื่องแรงจูงใจในการกระทำ ค้านท์เห็นว่าการกระทำที่เกิดจากอารมณ์และความรู้สึก ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่มีค่าทางจริยธรรม แต่พระเทพเวทียอมรับการกระทำที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดจากกุศลมูลว่าเป็นการกระทำที่ดี

Thesis Title : A Comparative Study of Kant's and Phra Debvedi (Prayugh Patutto)'s Normative Ethical Theory.

Researcher : Phramaha Kan Vaddhnavamso (Manowatta-nan)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis supervisory committee

: Phramaha Somchai Kusalacito Pali ix, Ph.D.

: Attajinda Deephadung Ph.D.

Date of graduate : September 21, 1992.

ABSTRACT

The objective of this research is to critically examine and analytically compare Kant's normative ethical theory with Phra Debvedi (Prayudh Payutto)'s view on Buddhist ethical theory.

The finding from the documentary research indicates that both thinkers share the similar view on the importance of wisdom or intellect as a tool for making a distinction between good and bad deed. Moreover, both thinkers hold the will that man should not be used as a means only. It is also worth mentioning that the Principle of University in Kant's ethics is similar to the Law of Action of Phra Debvedi.

However, both thinkers differ in the following aspects. Kant's good will emphasizes only the principle of Universality. On the other hand Phra Debvedi stresses that good will must reflect the wholesome mind. Moreover, Kant's ethical theory relies

strictly on unconditional as well as universal principles. However, in Phra Debvedi's principles have two folds, first, is Conventional Truth Concept which has an virtues. Second, is Ultimate Truth Concept which has strictly unconditional principles. Anyhow the later aim is different from Kant's ethical theory that Buddhist Ethics stresses on Salvation but Kant's ethical theory introduces universal criteria. In addition. Kant also denies any action motivated by positive or negative emotion as action that has moral worth. However, Phra Debvedi accepts any action reflecting the wholesome mind must possess moral value.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหานรินทร์ ธานุตฺตโร (วรสุข)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาต่วน สิริธมฺโม ป.ธ. ๕,พธ.บ., M.A.,(Phil.) Ph.D. (Phil.)

: พระมหาสุทธิพงษ์ ธมฺมสุทฺธิ ป.ธ.๓,พธ.บ., M.Ed.,Ph.D.

: นายประสิทธิ์ จันรัตนา ป.ธ.๙, พธ.บ.,M.A., (Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๑ มกราคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

ผลจากการวิจัยว่า นิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือภาวะทางจิตใจที่บรรลุถึงความจริงอันสูงสุด ที่ทำให้สิ่งที่เป็นมายาหายไป เป็นผลของการเห็นแจ้งสิ่งทั้งปวงในฐานะเป็น อนัตตาและสุญญตา เป็นการข้ามพ้นประสบการณ์โลกิยะ เข้าถึงประสบการณ์โลกุตระนิพพานจึงเป็นการมองโลกตามความเป็นจริง เป็นการเปลี่ยนแปลงทางญาณวิทยาหรือ เป็นการเปลี่ยนแปลงฐานะทางจิตใจให้สูงขึ้น เป็นการประเมินค่าหรือตีค่าสิ่งทั้งหลายในโลกเสียใหม่เป็นผลให้กิเลสตัณหาอุปาทานสิ้นไป

นิพพานจึงไม่มีสิ่งใดที่จะสูญเสีย นอกจากความเข้าใจผิดหรือหลงผิด ตามพุทธวจนะว่า สิ่งที่สูญเสียคือ ราคะ โทสะ โมหะ เท่านั้น อย่างอื่นไม่มีอะไรสูญเสียดังนั้น นิพพาน จึงมีเพียงหนึ่งเท่านั้น เมื่อจิตใจของคนเราได้เข้าถึงความจริงสูงสุด เรียกว่า ตรัสรู้ ส่วนนิพพาน ๒ อย่าง ที่คัมภีร์กล่าวไว้ก็เพียงการบรรยายเหตุการณ์ของผู้ที่บรรลุนิพพาน และยังมีชีวิตอยู่ กับบรรลุนิพพานแล้วสังขารร่างกายได้ดับไปเท่านั้น

Thesis Title : An Analytical Study of the Concept of Nibbana in Theravada Buddhism
Researcher : Phramaha Narin Thanuttaro (Vorasukh)
Degree : Master of Arts (Buddhism)
Thesis Supervisory Committee
: Phramaha Tuan Siridhammo, Pali V, B.A. (Bud.) M.A. (Phil.), M.A. (Sanskrit), Ph.D., (Phil.)
: Phramaha Suddhipong Dhammasuddhi Pali III B.A. (B.Ed), M.Ed., Ph.D.
: Mr. Prasit Chanratna. Pali IX, B.A.(Bud.), M.A.(Phil)
Date of Graduation : January 11, 1993

ABSTRACT

The result of research has been the Nibbana in the sothern second of Buddhism (Theravada) is a being of mind which is approached to the ultimate reality which extinguishes delution, through the cession of whole things as being unself and empty, passed over woredly experiences till **obtian** transcendental ones.

Nibbana is real vision which changes the way insight or hightens mind as if it re-estimates or re-calculates the woldly things causing the freedom of craving and grasping.

Nibbana is othering lost except the wrong undrestanding or wrong thought according to the Buddha's Saying "Something lost is only lust, hatres and delution but others lost are nothing."

Nibbana is, thus, only a singularity in which one's mind has approached the ultimate reality, it is called "Enlightenment."

While both Nibbanas as said as in the canon are only a description of events to the enlightened person who is living and also to the enlightened person who has been passed away.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาสมเกียรติ อคฺคกิตฺติ (ปาวิไล)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาพิสิฏฐ์ สุธมฺโม ป.ธ. ๙ ,Ph.D. (Phil.)

: ดร.สมภาร พรมทา ป.ธ.๘, อ.ด. (ปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา ๒๔ สิงหาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเซนกับพุทธปรัชญาเถรวาท ปรัชญาทั้ง ๒ ระบบนี้เป็นปรัชญาอินเดียที่ไม่ยอมรับคัมภีร์พระเวท และเป็นฝ่ายอเทวนิยม ด้วยเหตุนี้ปรัชญาทั้งสองจึงมีทรรศนะหลัก ๆ ที่คล้ายคลึงกันในหลาย ๆประเด็น การศึกษาปรัชญาทั้ง ๒ ระบบนี้ผ่านกรอบปรัชญาตะวันตก คือด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ เพื่อช่วยให้ทราบปรัชญาและพุทธปรัชญาเถรวาท ได้ชัดเจนและกว้างขวางยิ่งขึ้น

จากการวิจัยทำให้ทราบว่า ปรัชญาเซนและพุทธปรัชญาเถรวาท มีโครงการทางความคิดที่เป็นหลัก ๆ คล้ายคลึงกันทั้ง ๓ ด้าน กล่าวคือ (ก) ด้านอภิปรัชญา ทั้งสองระบบยอมรับว่าความจริงสูงสุด มี ๒ อย่าง คือ จิต กับ สสาร (ข) ด้านญาณวิทยา ทั้งสองระบบเห็นว่าธรรมชาติของความรู้ได้แก่ สภาวะที่จิตปราศจากอวิชชา และยังได้แบ่งความรู้ออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับ โลกียะ (ความรู้ที่ยังเจือด้วยกิเลส) และระดับโลกุตตระ (ความรู้ที่ปราศจาก กิเลส) และ (ค) ด้านจริยศาสตร์ ทั้งสองระบบเห็นเหมือนกันว่า การจะเข้าถึง เป้าหมายสูงสุดในชีวิตได้นั้นจักต้องกำจัดกิเลส ซึ่งเป็นสาเหตุให้วิญญาณติดข้องในสังสารวัฏให้ได้อย่างสิ้นเชิง

จะอย่างไรก็ตาม แม้ปรัชญาเซนและพุทธปรัชญาเถรวาท จะมีทรรศนะ

ที่คล้ายคลึงกันในประเด็นหลัก ๆ ก็ตาม แต่เมื่อศึกษาโดยละเอียดแล้วทำให้ทราบว่า ยังมีประเด็นสำคัญอยู่ ๒ ประเด็นที่ปรัชญาทั้งสองมีทรรศนะ ที่ไม่ลงรอยกัน นั่นก็คือ เรื่อง จิต กับเรื่อง กรรม

ชีวะในปรัชญาเชนนั้น มีสภาวะเป็นอัตตา คือ มีสภาพเที่ยงแท้ยั่งยืน ซึ่งต่างจากจิตในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทโดยสิ้นเชิง พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับว่าจิตมีอยู่ในสภาวะที่เป็นอนัตตา เกิดขึ้นตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป เป็นสันตติ

กรรมในทรรศนะของปรัชญาเชนนั้น เป็นสสาร เป็นอนุภาคเล็ก ๆ จะเกิดขึ้นทุกครั้งเมื่อมีการกระทำ และอนุภาคเหล่านี้จะซึมซับติดอยู่กับชีวะทันที ชีวะที่ถูกอนุภาคของกรรมซึมซับติดอยู่ ก็จะเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏต่อไป จนกว่าจะสามารถแจกอนุภาคของกรรมให้ออกไปจากตัวเองได้อย่างเด็ดขาด ส่วนกรรมในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เจตนาและเจตสิกอีกจำนวนหนึ่งเป็นตัวบ่งชี้ให้ทราบว่ากรรม นั้นเป็นกรรมดีหรือชั่ว กรรมที่ทำลงไปจะถูกเก็บไว้ในภวังคจิต จิตที่สะสมกรรมเอาไว้ก็จะติดข้องในสังสารวัฏเช่นเดียวกัน

ในการจัดระดับผลของกรรมนั้น ปรัชญาเชนจัดกรรมทางกาย ว่ามีโทษหนักที่สุด ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า กรรมทางใจมีโทษหนักที่สุด เพราะให้ความสำคัญแก่กรรมต่างกันเช่นนี้ ปรัชญาทั้ง ๒ จึงเน้นหลักปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นต่างกันตามไปด้วยกล่าวคือ ปรัชญาเชน เห็นว่าด้วยการทรมานตนให้ลำบากเท่านั้น บุคคลจึงจักทำลายกรรมให้หมดสิ้นลงได้ ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท เห็นว่าผู้ประสงค์จะหลุดพ้นจากอำนาจของกรรมจักต้องบำเพ็ญเพียรทางจิตเท่านั้น

ประการสุดท้าย มีข้อที่น่าสังเกตว่า เป้าหมายสำคัญของปรัชญาทั้ง ๒ ระบบ นี้อยู่ที่หลักจริยศาสตร์ ปรัชญาทั้ง ๒ นี้ มีลักษณะเป็นปรัชญาเพื่อชีวิต คือมีความมุ่งหวังให้สรรพสัตว์แสวงหาความสุข อันเกิดจากการไม่เบียดเบียนกัน ตลอดจนส่งเสริมให้เข้าถึงความสุขที่ไม่เจือด้วยกิเลสตัณหา ปรัชญาทั้ง ๒ ระบบจึงเป็นปรัชญาที่มีชีวิต มิใช่เป็นเพียงปรัชญาในฝันเท่านั้น

Thesis Title : A Comparative Study of Jaina Philosophy and Theravada Buddhist Philosophy.

Rearcher : Phramaha Somkiat Aggakitti (Pawilai)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Phisit Sudhammo, Ph.D.

: Dr.Somparn Promta, Ph.D.

Date of Graduation : August 24, 1993

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to comparatively study Jaina Philosophy and Theravada Buddhist Philosophy. Jaina Philosophy and Theravada Buddhist Philosophy do not accept an authority of the Vedas and can be viewed both as atheistic Philosophies. They share a number of mian opinions with each other. To study these philosophical systems through Western philosophical categaries-metaphysics, epistemology and ethics must be usefuk for understanding them widely and deeply.

From, the rescarch it is found that Jaina Philosophy and Theravada Buddhist Philosophy have the similar concepts in three basic philosophical sides: (a) metaphysically both system accept the concept two ulimate realities-miad and matter, (b) epistemologically they share a view that nature of kmowledge is a release of mind from an ignorance and there are two levels of knowledge - worldly and transcendental, and (c) ethically they have a same idea that to attain an ultimate goal of life is to get rid of defilements which is a cause of bondage.

Though seemingly Jaina Philosophy and Theravada Buddhist Philosophy have a number of similar views, but after clear investigation it happens that there are two important differences in their views. These two are : a concept of mind and a concept fo Karma.

Jiva in Philosophy is substantial, eternal and unchanging. But mind or Citta in Theravada Buddhist Philosophy is non-substantial. It arises and decays momentarily.

Karma according to Jaina Philosophy is material. It is an atom which forms when one acts and then is absorbed by Jiva. Karmic atoms absorbing Jiva will be in bondage until it can release itself from Karma. Karma in Theravada Buddhist Philosophy in a volitional action. Volition and some mental factors produce good and bad Karmas. Karma will be kept in subconsciousness (Bhavanga-citta) and by it mind will be in bondage till attains Nirvana.

In ķarma order, Jainai takes a bodily action as a supreme one while Theravada Buddhist Philosophy gives a highest status to mental action. Because of this difference, these two philosophical systems differ in emphasizing the different views on actions. According to Jaina Philosophy, a bodily austerity is a necessary cause of Karma cessation, but in Theravada Buddhist Philosophy it is a mental austerity.

Finally it is remarkable that the most important teaching of these two philosophical systems is an ethical. Accroding to Jaina Philosophy and Theravada Buddhist Philosophy, philosophical ideas should bring happiness in actual life to man. Happiness can be attained by non-violence and mental development. Jaina philosophy and Theravada Buddhist Philosophy are both a philosophy of life, not mere a dream philosophy.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก
ผู้วิจัย : พระมหาเอกนรินทร์ เอกนโร (วงษ์ขันธ์)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระมหาพิสิฏฐ์ สุธมฺโม ป.ธ.๙, Ph.D.
: ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙, อ.ม.(จุฬาฯ)
: บาทหลวงยัง มารี ดังโตแนล M.A.
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๗ ตุลาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมาย ที่จะศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบุญในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ไบเบิล และวรรณกรรมทางศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องบุญผลของการศึกษามีข้อสรุปที่สำคัญ คือ คำว่า บุญในพุทธปรัชญามีความหมายแตกต่าง จากคำว่าบุญในปรัชญาคริสต์ ทั้งนี้เพราะพื้นฐานของพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ส่วนคริสต์ศาสนาเป็นเทวนิยม เพราะฉะนั้นลักษณะสำคัญของศาสนาคริสต์ คือ ความสัมพันธ์ แห่งความรักและความศรัทธาระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า แต่ลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนาคือความศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ อริยสัจ ๔ และการคิดใคร่ครวญด้วยเหตุผลอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) แต่สิ่งที่คล้ายกันระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์นิกาย โรมันคาทอลิกนั้น คือ มี หลักการในการทำบุญคล้ายกัน โดยในฝ่ายพระพุทธศาสนามีการให้ทาน การรักษาศีลและเจริญภาวนาส่วนในฝ่ายคริสต์ศาสนาก็มีการให้ทาน มีการรักษาพระบัญญัติ (ซึ่งเทียบได้กับการรักษาศีล) และมีการภาวนา (การแสดงความ ศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้า) หรือการสวดอธิษฐานเป็นต้น จะต่างกันก็เฉพาะข้อปฏิบัติ

ในขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมเท่านั้น วิธีการที่ก่อให้เกิดบุญของพระพุทธศาสนา บุญจะเกิดขึ้นได้ต้องลงมือกระทำด้วยตนเอง ส่วนของคริสตศาสนา บุญจะเกิดขึ้นได้ต้องลงมือทำเองด้วย และต้องได้รับการประทานมาจากพระผู้เป็นเจ้าด้วยส่วนอานิสงส์หรือผลของบุญมีความคล้ายกัน โดยเป้าหมายในการทำบุญของพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นจากต้องการความสุขในชีวิตปัจจุบัน โดยเฉพาะความสุข ความปีติทางใจ ความสุขในโลกหน้า (สวรรค์) และจะเป็นปัจจัยให้ถึงจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพานต่อไป สำหรับเป้าหมายของการทำบุญในคริสตศาสนา ก็เพื่อต้องการความสุขในชีวิตปัจจุบันความปีติใจเช่นกัน และเพื่อความมีชีวิตนิรันดร์ในอาณาจักรแห่งพระผู้เป็นเจ้าด้วย

ส่วนการแสดงพฤติกรรมของศาสนิกชนทั้งสองฝ่าย ซึ่งได้แสดงออกต่อความเชื่อเรื่องบุญมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือการปฏิบัติตามลำพังด้วยความเชื่อหรือความศรัทธาของตน เช่น การให้ทานรักษาศีล หรือปฏิบัติตามพระบัญญัติ การสวดมนต์เจริญภาวนา หรืออธิษฐานจิต เป็นต้น และ แสดงออกในลักษณะของกิจกรรมกลุ่ม เช่น การรักษาศีล ๘ ร่วมกัน การทำบุญทอดผ้าป่าการทอดกฐินของชาวพุทธ การเฝ้าศีลมหาสนิท การร่วมเดินรูป ๑๔ ภาค การออกช่วยเหลือคนทุกข์ยากของชาวคริสต์ เป็นต้น ซึ่งผู้ทำนั้นมีความเชื่อว่า การกระทำของตนเป็นการสร้างบุญและมีความสุขใจต่อการกระทำกิจกรรมนั้นๆ ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ต่างก็มีความเชื่อสอดคล้องกันว่า รูปแบบการปฏิบัติในพิธีกรรมทางศาสนาจะเป็นพื้นฐานอันสำคัญ ที่จะนำบุคคลไปสู่การกระทำความดีที่สูงยิ่งขึ้นไป.

Thesis Title	:	An Analytical study of Merit in Theravada Buddhist Philosophy and Roman Catholic Christian Philosophy
Researcher	:	Phramaha Eknarint Ekanaro (Wongkhan)
Degree	:	Master of Arts (Philosophy)
Thesis Supervisory Committee		
	:	Phramaha Phisit Sudhammo, Ph.D.(phil.)
	:	Banchob Bannaruchi, M.A.(Bali-sanskrit)
	:	Jean Dantonel, M.A. (Phil.)
Date of Graduation	:	October 27, 1993

ABSTRACT

This research work aims at a study about "Merit" in Theravada Buddhist Philosophy and in Roman Catholic Christian Philosophy, based on data coming from Buddhist scriptures (Tripitaka and Christian scriptures (the Bible) on this subject.

The conclusion of this research work may be summarized as follows: The meaning of the word (merit) is different in Buddhism and in Chistian doctrine becuase, basically, the Buddhist religion is a religion without God (atheism), while Christian religion believes in God. Therefore the essential characteristic of Christian religion is the relationship of love and faith between man and God, while the main characteristic of Buddhism is a faith inillumination of the Buddha: the 4 noble Truths and a rational understanding or wise consideration (yonisomanasikara). But the similarities between Buddhism and

Roman Catholic religion are more to be found at the level of meritorious actions. These action or deeds which produc emerit in Buddhism are alms giving faithfulness to the Buddhism precepts and meditation.In Christian religion, we find also alms giving, faithfulness to God's commandments and prayer (expression of faith and faithful relationship to God) or meditation.There the differences are only in the way of acting and in the modes of liturgical or devotional practices. In Buddhism, in order to gain merits,one must work and act byoneself,while in Christian religion, besides personal act or work, one must receive the help and grace from God.

Regarding the benefits of merits, we find again some similarities. In Buddhist religion, the purpose of making merits is to get happiness in this present life, especially spiritual happiness or happiness of mind, and happiness in the world to come (Heaven) ; and it is a way to help reach to the final, highest goal : Nirvana. In Christian religion, there is the same purpose of getting happiness, spiritual happiness in this present life, and also the purpose of getting eternal life in the Kingdom of God.

If we consider, on both sides, the religious practices which express the belief and meaning of merits, we find two aspects: on the one hand, there are individual practices based on one's own faith and piety such as giving alms, following the Buddhist precepts or the commandments of God, prayers and meditation, and on the other hand there are common or group practices such as following together the 8 precepts in community, offerings to monks or Kathin offerings for the Buddhists, and devotions to the Blessed Sacrament or other common devotions (for example, the way of the Cross), or agian

going out to help the poor, for the Catholics. Those who perform such actons believe that their actions produce merits and happiness of mind. Both Buddhism and Chistianity have the same belief that liturgical or devotional actions are important, fundamental ways to lead people to a good life and to go up more and more towards perfection.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อพัฒนาสังคมไทย

ผู้วิจัย : พระมหาสง่า สุภโร (ณ ระนอง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาพิสิฏฐ์ สุธมฺโม ป.ธ.๙, พธ.บ.,M.A., Ph.D.

: รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน Ph.D.

: ดร.อาภรณ์ พฤกษะศรี Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๙ ตุลาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจระบบการศึกษาของไทยเพื่อหาวิธีพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้เป็นไปตามปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุ ทั้งนี้ ดำเนินการโดยอาศัยการวิจัยเอกสารทั้งที่เป็นงานระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ มีเนื้อหาจะแสดงความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาไทยที่ดำเนินไปตลอดช่วงประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปรนี้บ่งถึงปัญหาบางประการ เช่น ปัญหาด้านรูปแบบการศึกษา ค่านิยมของนักศึกษาและอื่นๆ เป็นต้น ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยที่มีการปกครองระบอบต่าง ๆ

ตามคำสอนของพุทธทาสภิกขุ ระบบการศึกษาที่ถูกต้องสามารถทำให้นักศึกษามีความรู้ ๓ ประเภทได้แก่ คือ ความรู้ทางวิชาการ (พุทธศาสตร์) ความรู้ทางจริยธรรม (ธรรมศาสตร์) และความรู้ทางการอยู่รวมกัน (สังฆศาสตร์) ปรัชญาของท่านพุทธทาส พยายามประสาน พุทธธรรมเข้าไปในการศึกษาไทย เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง โดยที่พระสงฆ์มักมีบทบาทช่วยสั่งสอนอบรมพุทธศาสนิกชนชาวไทย อยู่เสมอทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การศึกษาของพระสงฆ์จึงจำเป็ต้องเดินตามแนวปรัชญาของท่าน

พุทธทาส และจำเป็นต้องได้รับความสนับสนุนจากรัฐเพิ่มขึ้น พระสงฆ์ผู้มีวินัยอันเคร่งครัดและมีความรู้ทางวิชาการเป็นอย่างดีย่อมเป็นแบบอย่างอันดีต่อสังคมและมีคุณสมบัติเหมาะสมพอที่จะสอบผู้อื่นได้

Thesis Title : An Analytical Study of the Venerable Buddhadasa's Philosophy of Education for the Development of Thai Society.

Researchher : Phramaha Sa-nga Sobharo (Na Ranong)

Degree : Master of Arts (philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Phisit Sudhammo Ph.D.

: Dr.Pataraporn Sirikanchana Ph.D.

: Dr.Aporn Pruksasri Ph.D.

Date of Graduation : October 29, 1993

ABSTRACT

This dissertation in aimed to examine Thai educational system in order to seek its devenlopment according to buddhadasa's philosophy. It is based on documentary research both from priamary and secondary sources. Its content reveals a gradul varitiaon of Thai education throughtout the history. This variation implies certian problem e.g. the Problems of educational Palterm, soeial ralues of students, and so on under certain Thai religion.

According to Buddhadasa, the right educational system can provide student with three kinds of Knowledge : The academic (Buddha-sastre), the knowledge of moral practice (Dhamma-sastra) and the knowledge of socialization (Sangha-sastra). His philosophy attempts to incoporate the Buddha's doctrine within Thai education in order to equip students with rigth knoledge and rigth conduct. Since Monks always help education Thai Buddhists directly, Buddhist

monk's education needs to follow Buddhadasa's philosophy and more support from the government. Monks who are well-disciplined and academically knowlegeable can be social exemplary can qualified to teach people.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ศึกษาเฉพาะกรณี ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา)

ผู้วิจัย : พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม ป.ธ.๙)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระราชปริยัติเมธี ป.ธ.๙, Ph.D.

: พระประสิทธิ์ ธุรสิทฺโธ Ph.D.

: ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙, อ.ม.(จุฬาฯ)

วันสำเร็จการศึกษา ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษาเชิงวิเคราะห์ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท โดยใช้วิธีการเปรียบเทียบกับแนวความคิดเดิมก่อนรัชสมัยของพระองค์

ผลการวิจัยได้ข้อสรุปที่สำคัญ คือ แนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไทที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาทำให้เกิดวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อในอำนาจของกษัตริย์ หรือผู้ปกครองในฐานะของนักรบ เป็นความเชื่อในอำนาจของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในฐานะพระราชาสิทธิอำนาจและความชอบธรรมใน การกำหนดชนชั้นในสังคมเป็นไปตามการกระทำและผลของการกระทำ “กฎแห่งกรรม” ตามแนวพระพุทธศาสนามิใช่เป็นไปตามชาติภูมิเสรีภาพของบุคคลได้รับการส่งเสริมอย่างมากโดยที่บุคคลในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีเสรีภาพในการแสวงหาประโยชน์เพื่อตนเองและมีเสรีภาพในการแบ่งปันประโยชน์ของตนให้แก่ผู้อื่นที่รวมอยู่ในสังคมเดียวกัน

ขอบเขตของเสรีภาพของกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคมถูกควบคุมโดย กฎแห่งธรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเสรีภาพนั้นมีความสอดคล้องกับจริยธรรม

พื้นฐานของสังคมได้แก่ศีลธรรมคุณธรรม และมโนธรรม ซึ่งถูกกำหนดเป็นแนวทางในการปฏิบัติทางด้านการเมืองและการปกครองในรัชสมัยของพระเจ้าลิไท สังคมสุโขทัยดำรงอยู่ได้ด้วยความสงบราบรื่นมีความก้าวหน้า โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎหมาย ที่กำหนดบทลงโทษรุนแรงเอาไว้เพื่อปกป้องรักษาสังคมด้วยอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนา ที่พระเจ้าลิไทได้ทรงรับจากพระพุทธศาสนาเถรวาท พระองค์ทรงได้วางเป้าหมายไว้ ๒ ระดับ ได้แก่ระดับโลกิยะ คือการเข้าสู่ยุคพระศรีอาริย์ซึ่งหมายถึงอุตตรกุรุทวีปรัฐในอุดมคติ และระดับโลกุตตระ คือมุ่งหมายให้ถึงนิพพานความหวังของบุคคลทั้งหลายจะประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา

ผลสืบเนื่องที่ได้รับจากการวิจัยนี้คืออิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อการเมืองการปกครองในสมัยพระเจ้าลิไทได้ถูกยอมรับเป็นพื้นฐานมาจนถึงปัจจุบันนี้โดยเป็นพื้นฐานทางจริยธรรมของสังคม และวัฒนธรรมทางด้านการปกครองของประเทศ จริงอยู่ เป็นที่น่าเสียดาย ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าศีลธรรม คุณธรรม และมโนธรรมของบุคคลต่างสมัยระหว่างสุโขทัยกับรัตน-โกสินทร์มีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่

Thesis Title : Theravada Buddhism's Influence on the King Lithai's Idea of Politics and Government: A Case Study of Tribhumikatha

Researcher : Phrasrisudhammethi (SuthepPussadhammo)

Thesis Supervisory Committee

: Phrarajapariyattimedhi Ph.D.

: Phraprasit Dhurasitho Ph.D.

: Banjob Bannaruji M.A.

Date of Graduation : November 24, 1993

ABSTRACT

The objective of this research is to analyse and examine the influence ofTheravada Buddhism on the administration of the King Lithai period. In order to find out, the most comprehensive measurement is to compare the administration of the king Lithai with the previous one.The result of the documentary research, obviously indicates that there are evolutionary changes in the role of theKing, the fact is that, the role of the king has changed from the "Lors of War" to be the "Lors of Dhamma".

The main cause is an acceptance of Theravada Buddhis to be the nation's religion. The effect of such accepted is that, there is an encouragement obsolute freedom for all individuals, freedom for self-interrest, freedom for sharing society's utilities. Such freedom has been constrained by the code of conduct and morality of the society. The impact of Theravada Buddhism does effect on the basic morality of society. Norms and Values of the society are consistancy with

action and seed namely "Doctrine of Karma". It is therefore, under the King Lithai regime, the code of conduct, goodness, and goodness of mind are measurements to keep the society being in the state of peacefulness, smoothness, and progressiveness, so there is no need for any strong punitive law and order to protact the society.

The knowledge which is a consequencs from the studying about the ultimate goal of the society. Theravada Buddhism has described the perspective society an has divided into two levels, firstly to rebirth in coming Lord Buddha and secondly to attain Nivarna. Sucessfulness, depens upon how to put what Lord Buddha taught into practice.

An impact of Theravada Buddhism on administration has been inherites on society's morality, political culture since Sukothai period. Unfortunately, part of such inheritances have been ignored thus the question arises whether "Norms" and "Values" of the present society have been changed or not.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาไพฑูรย์ สุทฺธิวิธุโร (น้อยวัน)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาด่วน สิริธมฺโม ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A.,Ph.D.

: ดร.สมภาร พรมทา ป.ธ.๘, พธ.บ.,อ.ม. (ปรัชญา), อ.ด.(ปรัชญา)

: นายวัชระ งามจิตรเจริญ ป.ธ.๙, พธ.บ.,M.A. (Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒ ธันวาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ประสงค์จะศึกษาทัศนะเรื่องบาปในพุทธปรัชญาเถรวาท ในการศึกษาผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหางานออกเป็นสองส่วนหลัก ๆ ด้วยกันคือ ส่วนแรก เป็นการศึกษาวิเคราะห์ทั่วไปเกี่ยวกับบาป เช่น ความหมายของบาป ประเภทของบาป ลักษณะของบาป และโทษของบาปเป็นต้น ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบาปกับชีวิต เนื้อหาส่วนนี้ศึกษาว่า บาปส่งผลต่อชีวิตของคนเราในลักษณะใดบ้าง ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

๑. ในส่วนแรก บาปคืออกุศลกรรม บาปทำได้สามทาง คือ กาย วาจา ใจ และบาปเป็นสิ่งที่ให้โทษแก่มนุษย์

๒. ในส่วนที่สอง บาปส่งผลต่อชีวิตผู้กระทำสองลักษณะ คือประการแรก ส่งผลในขณะที่ผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ ผลในที่นี้มุ่งหมายเอาผลทางจิตเป็นสำคัญ บางครั้ง ผู้ทำบาปแม้จะยังไม่ได้รับผลทางกายอันเนื่องจากบาป แต่จิตใจของเขาก็เดือดร้อนวุ่นวาย ประการต่อมา บาปส่งผลหลังจากตายแล้ว ผลในที่นี้มุ่งเอาผลทางกายเป็นสำคัญ ผู้ทำบาปเมื่อตายแล้วก็ต้องไปชดใช้ผลของบาปนั้นในลักษณะต่าง ๆ ในชาติต่อไป.

Thesis Title : A Critical Analysis of the Concept of Pāpa in Theravada Buddhism

Researcher : Phramaha Paithoon Suddhividhuro (Noywan)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Tuan Siridhmmo,Pali V B.A.(Bud.)B.A.(in ed.) M.A.(Skt.) M.A.(Phil.) Ph.D.(Phil.)

: Dr.Somparn Promta, Pali VIII,B.A.,(Bud.) M.A.(Phil.) Ph.D.(Phil.)

: Mr.Watchara Ngamchitcharoen, Pali IX, B.A. (Bud.) M.A.(Phil.)

Date of Graduation : December 2, 1993

ABSTRACT

The Purpose of this thesis is to study the concept of Pāpa in Theravada Buddhism. The content of the thesis divided into two parts. Firstly, It is an examination of the concept of Pāpa in theravada Buddhism, particularly, the meaning and its charateristics, as we.. as the classification and its negative consequences. Secondly, it is an analysis of the relation between Pāpa and life. The results of study can be summed up as follow:

1. Comitting Pāpa is wrong by means of the three channels-body,speech and mind.

2. Pāpa affects human life both physically and mentally. Psychological impact can be seen from the stress in the mind of Pāpa-doer as well as in the present life or life after death.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง ชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุอรหัตผลเฉพาะที่ปรากฏในเถรีคาถา

ผู้วิจัย : พระมหาสังเวย ธมฺมเนตฺติโก (เนตรนิมิตร)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเมธีรัตนดิลก ป.ธ. ๙, พ.ม.,พธ.บ.,Ph.D.

: รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, Ph.D.

: ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙,พ.ม.,พธ.บ.,อ.ม.(บาลี–สันสกฤต)

วันสำเร็จการศึกษา : ๙ ธันวาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องภิกษุณีกับการบรรลุอรหัตผล โดยศึกษาเฉพาะภิกษุณีที่มีชื่อปรากฏในคัมภีร์เถรีคาถา ๗๓ รูป ผลการศึกษามีข้อสรุปดังนี้

การบรรลุอรหัตผลของภิกษุณีแต่ละรูปมีส่วนสัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติและภูมิหลังในชาติปัจจุบันในอดีตชาติภูมิทุกรูปเคยพบพระพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาการบรรลุธรรมต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าเคยสร้างกุศลต่างๆ เช่น การให้ทาน ในชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้าย (ปจฺฉิมภวิกสตฺต) ภิกษุณีทุกรูปแม้จะมาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษาและอุปนิสัยแตกต่างกัน แต่ปริบททางสังคมเหล่านี้ก็มิได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุอรหัตผลแต่อย่างใดเมื่อมีความพร้อมทุกรูปก็สามารถบรรลุอรหัตผลแต่ความพร้อมในชาติปัจจุบันก็สัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติอย่างแน่นแฟ้น

การศึกษาพบว่าภิกษุณี ๗๓ รูปผู้ระบุว่าปฏิบัติธรรมโดยวิธีสมถะนำหน้าวิปัสสนามี ๗๒ รูปผู้ปฏิบัติธรรมโดยวิธีวิปัสสนานำหน้าสมถะมีเพียงรูปเดียวเท่านั้นภิกษุณีผู้บรรลุพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสุดท้ายในชีวิตย่อมรู้ด้วยตน

เองว่า ชาติสิ้นแล้วพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ต้องทำได้ทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นที่ต้องทำยิ่งไปกว่านี้อีก ซึ่งภาวะนี้เรียกว่า นิพพาน.

Thesis Title : A Critial Study on the Lives of Bhikkhunis and in the Therigathā

Researcher : Pra Maha Sangwoey Dhammanettiko (Netnimit)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Methiratanadilok, Pali 9,Ph.D.

: Dr.Chatsumarn Kabilsingh, Ph.D.

: Lieutenant Banjob Bannaruji, Pali 9., M.A. (Pali-SKt.)

Date of Graduation : December 9, 1993.

ABSTRACT

The objectives of this thesis is to study crtically lives of seventy-three Bhikkhumnis and their enlightenment as exposed in the Therigatha. The result of the study is as follows :-

Their enlightenment was related to main backgrouds, namely; the background of their previous births and that of the present ones. of these the former suggests that they all, before the enlightenment, had an audiemce withthepast Buddha by listenning to their sermons, taking vows in their presence to attain Nibbana and continually accumulated merits such as giving alms etc. The letter suggests that their differrences of family, education and habit was not hindrance to their enlightenment.

For practical approachhes to their enlightenment, they attained Nibbana through the two technigues, namely; the Tranguility (Asmatha) Mental Development and the Insight (Vipassana) One. These two depend on each other. In some cases the Tranguility Mental Development led the Insight one. Sometimes the Insight led the Trangilements. But at the end they functions to get rid of mental defilements. Insight One. Sometimes the Insight led the Tranguility. But at the end they function together to get of mental defilements.

From research, seventy-two of them attained Nibbana through the Tranguility Menta; Development leading the Insight One, only one through the Insight mental Development leading the Tranguility One.

Finally, however, they all realized by themselves after thier enlingtenment that Finished is birth, live pure life, what should be done is done, nothing more is left to be done.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : กาเมสุมิจฉาจารกับปัญหาจริยธรรมในสังคมปัจจุบัน

ผู้วิจัย : พระมหาปัญญา ชยปญฺโญ (ดาบพลหาร)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาพิธูร วิธุโร ป.ธ.๖,M.A.,M.Ed.,Ph.D.

: ดร.บัว พลรัมย์ ป.ธ. ๔, พธ.บ.,M.A.,Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ ธันวาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา “กาเมสุมิจฉาจาร กับปัญหาจริยธรรมในสังคมปัจจุบัน” ซึ่งเป็นการศึกษาปัญหาจริยธรรมในสังคมที่มีมูลเหตุมาจากพฤติกรรมทางเพศที่ผิดศีลข้อที่ ๓ ในพุทธปรัชญา คือศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร วิทยานิพนธ์นี้ ได้แบ่งออกเป็น ๖ บท คือ

๑. บทนำ

๒. ความหมาย องค์ประกอบ และมูลเหตุของกาเมสุมิจฉาจาร

๓. พฤติกรรมที่ผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร

๔. ปัญหาและผลกระทบของกาเมสุมิจฉาจาร

๕. พุทธวิธีในการแก้ปัญหาเรื่องกาเมสุมิจฉาจาร

๖. สรุปและเสนอแนะ

ผลการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ พบว่าพฤติกรรมทางเพศสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลในสังคม ปัจจุบัน ที่ผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจารมีมากมายในลักษณะต่าง ๆ และอยู่ในข่ายของการประพฤติ ผิดข้อนี้อีกหลายประการ อีกทั้งยังได้พบสาเหตุแห่งปัญหาจริยธรรม และปัญหาอาชญากรรมหลายอย่าง ซึ่งพอจะสรุปผลของการวิจัยดังนี้ คือ

๑. คำว่า "กาเมสุมิจฉาจาร" มีความหมายและรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ ในอรรถกถา มังคลัตถทีปนี ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า "กาเมสุ" ได้แก่การประพฤติเอื้อเฟื้อด้วยดีในการกระทำของคนคู่กันทั้งหลาย คำว่า "มิจฉา จาร" ได้แก่ความประพฤติที่ลามก ที่บัณฑิตทั้งหลายติเตียนโดยส่วนเดียว และประกอบด้วยเจตนา ที่จะล่วงละเมิลองค์ประกอบ ที่เป็นไปในทางกายทวาร โดยมุ่งการเสนอสัทธรรม คือเพศสัมพันธ์ จึงได้ชื่อว่า "กาเมสุมิจฉาจาร" ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำว่า "กาเมสุมิจฉาจาร" หมายถึงการประพฤติผิดประเวณี สำหรับความหมายจากพระไตรปิฎกนั้นคำว่า "กาเมสุ" ได้แก่กิเลสกามและวัตถุกาม คำว่ "มิจฉาจาร" ได้แก่ความประพฤติที่ลามก ที่บัณฑิตทั้งหลายติเตียนโดยส่วนเดียว และได้แสดงโทษของกาเมสุมิจฉาจารไว้ว่ามีโทษน้อย เพราะมีพฤติกรรมทางเพศกับบุคคลที่ปราศจากคุณธรรมมีศีลเป็นต้น มีโทษมากเพราะมีพฤติกรรมทางเพศกับบุคคลมีคุณธรรมมีศีลเป็นต้น

๒. ศีลข้อ กาเมสุมิจฉาจาร มีกฎเกณฑ์การตัดสินพฤติกรรมทางเพศสัมพันธ์เพื่อวินิจฉัยว่า การมีเพศสัมพันธ์ในลักษณะใด ที่ถือว่าเป็นการประพฤติผิดจริยธรรมทางเพศ และการมีเพศสัมพันธ์ในลักษณะใดที่ถือว่าไม่เป็นการประพฤติผิดจริยธรรมทางเพศ ตามหลักจริยธรรมในพุทธปรัชญาโดยให้พิจารณาองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขในการตัดสินว่าผิดหรือถูก ๔ ประการ คือ

๑. อคมนียวัตถุ คือ บุคคลที่ต้องห้ามในเรื่องมีเพศสัมพันธ์

๒. ตสฺมึ เสวนจิตฺตํ คือ มีเจตนาที่จะมีเพศสัมพันธ์กับบุคคลต้องห้ามนั้น

๓. เสวนปฺปโยโค คือ มีความพยายามที่จะมีเพศสัมพันธ์กับบุคคลต้องห้ามนั้น

๔. มคฺคปฺปฏิปตฺติอธิวาสนํ คือ ได้มีเพศสัมพันธ์กันขึ้นถ้าหากพฤติกรรมทางเพศสัมพันธ์ของบุคคลใดครบตามองค์ประประกอบทั้ง๔ประการนี้แล้ว ถือว่าบุคคลนั้น ได้ประพฤติผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร ตามหลักจริยธรรมในพุทธปรัชญา แต่ถ้าหากการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ผิดองค์ประกอบข้อที่ ๑ ดังกล่าวมาแล้ว ก็ถือว่า เป็นไปตามธรรมดาของสามัญชน ในองค์ประกอบ ทั้ง ๔ ข้อนั้น

องค์ประกอบข้อที่ ๑ คือ “อคมนียวัตถุ” หมายถึงบุคคลที่ต้องการห้ามในเรื่องเพศสัมพันธ์นั้น แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ เพศหญิงและเพศชาย ซึ่งมีองค์ประกอบที่แตกต่างกัน ดังนี้ คือ อคมนียวตถุ สำหรับฝ่ายชาย คือ หญิงที่ต้องห้ามในเรื่องเพศสัมพันธ์สำหรับฝ่ายชายมี ๓ ประเภทใหญ่ๆ แยกออกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ ๒๐ ประเภท คือ

๑. หญิงที่เป็นภรรยาของชายอื่น มี ๑๐ ประเภท

๒. หญิงที่อยู่ในข่ายภรรยาอีก มี ๒ ประเภท

๓. หญิงที่มีผู้ปกครองดูแลอีก มี ๘ ประเภท

อคมนียวตฺถุ สำหรับฝ่ายหญิง คือ ชายที่ต้องห้ามในเรื่องเพศสัมพันธ์สำหรับหญิงมี ๒ ประเภท คือ

๑. ชายที่เป็นสามีของหญิงอื่น

๒. ชายที่เป็นนักบวช

๓. สำหรับมูลเหตุที่ทำให้เกิดพฤติกรรมทางเพศ ที่ผิดศีลข้อกาเม-สุมิจฉาจารนั้น มีหลายประการซึ่งพอจะสรุปเป็นประเด็นสำคัญๆ ๒ ประการ คือ

๑. องค์ประกอบภายใน คือ กิเลสตัณหาที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจ เรียกว่า กิเลสกาม

๒. องค์ประกอบภายใน คือ สิ่งแวดล้อมคือตัวบุคคล โอกาสที่เอื้ออำนวย ค่านิยม เรียกว่า วัตถุกาม

๔. พฤติกรรมทางเพศสัมพันธ์ ที่ผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจาร ในสังคมปัจจุบัน มีหลายกรณี ซึ่งบางกรณีก็ผิดเพียงฝ่ายเดียว บางกรณีก็ผิดทั้งสองฝ่าย บางกรณีก็ผิดมาก บางกรณีก็ผิดน้อย พฤติกรรมทางเพศสัมพันธ์ที่ถือว่าเป็นการประพฤติผิดมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการ เป็นเครื่องตัดสินในพุทธปรัชญา

๕. ในงานวิจัยนี้ได้เสนอทรรศนะเพื่อการแก้ไข และป้องกันพฤติกรรมที่ผิดศีลข้อกาเมสุมิจฉาจารไว้ ซึ่งพอจะสรุปประเด็นที่สำคัญ ๆ ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. แก้ไขที่องค์ประกอบภายใน คือการแก้ไขกิเลสตัณหาภายในจิตใจ โดยการศึกษาหลักจริยธรรมในพุทธปรัชญา และสร้างจิตสำนึกในการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมในพุทธปรัชญาเพื่อขัดเกลากิเลสตัณหาอันเป็นต้นตอของพฤติกรรมทางเพศให้ลดลงหรือให้อยู่ในขีดจำกัดตามหลักจริยธรรม

๒. แก้ที่องค์ประกอบภายนอก คือ การแก้ไขที่สิ่งแวดล้อมที่ยั่วยุ และแก้ไขที่ค่านิยมทางเพศสัมพันธ์ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมตะวันตก และเสริมสร้างคุณธรรมของชีวิตทางด้านจริยธรรม การเมือง การปกครอง และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินการแก้ไขพฤติกรรมทางเพศสัมพันธ์ ที่ผิดศีล ข้อกาเมสุมิจฉาจาร ดังกล่าวนั้น ต้องอาศัยองค์กรของทั้งภาครัฐบาล และภาคของเอกชน โดยสร้างอุดมการณ์ร่วมกันว่า จะขจัดปัญหาจริยธรรมทางเพศสัมพันธ์ให้หมดไปจากสังคมปัจจุบันด้วยวิธีการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมในพุทธปรัชญา

Thesis Title	:	Kamesumicchacara and Ethical problems in the Present Society
Rearcher	:	Phramaha Panya Jayapano (Dabpolhan)
Degree	:	Master of Art (Philosophy)
Thesis Supervisory Committee		
	:	Phramaha Pitoon Vithuro, Pali 6, M.A.,M.Ed.,Ph.D.
	:	Dr.Bua polram, Pali 4, M.A., Ph.D.
Date of Graduation	:	December 17, 1993

ABSTRACT

The purpose of the present research is to study "Kamesu micchacara and ethical problems in present soiety".It is the study and research of ethical problems in society which have their causes from the transgression of the third precept in the Buddhist philosophy, that is sexual misconduct or Kamesumicchacara.

This research is divided into 6 chapters as follows;

Chapter 1 : Introduction

Chapter 2 : Meaning, factors and causes of Kamesumicchacara

Chapter 3 : Behaviours on sexual misconduct

Chapter 4 : Problems and effect of the transgression of sexual misconduct

Chapter 5 : Buddhist way of solution of ethical problems of sexual misconduct

Chapter 6 : Conclusion and Suggestion From this research, it is found that sexual behaviour of an individual in the present society trespasses the third Buddhist precept in many aspects. And several other behaviours are included in this offence. Many ethical problems and crimes are also found having their causes from this unlawful sexual intercourse. The result of the research can be summarized as follow :-

1. The meaning of the term "Kamesumicchacara has been found in many places :-

A. In commentary called Manglattha dipani, the tern "Kamesu" means bad behaviour condemned by the wise. It occurs from the volition to transgress the physical factor with the purpose to make unlawful sexual intercourse called "Kamesumicchacara".

B. In Thai dictionary of the Rajpandityasathan, it means sexual misconduct.

C. In the Tipitaka, the term "Kamesu" means internal desire and external objects, "Micchacara" means immoral conduct blamed by the wise. There is also the mention of its offence that it has minor offence of it is done towards the less virtuous person, and it has major offence of done towards the higher virtuous person.

2. According to Buddhist philosophy relating to the precept of unlawful sexual intercourse, tthere are four factors for judement of sexual misconduct, namely ;

1] the prohibited preson for sexual intercourse,

2] the intention to do sexual intercourse with that prohibited person,

3] an attempt to do sexual intercourse with that prohibited person,

4] doing sexual intercourse with that person

If anyone has completed these four factors of unlawful sexual intercourse, he is said to have committed Kamesumicchacara or adultery according to Buddhist philosophy. On the contrary, if and sexual intercourse, excluding these above mentioned factors, especially the first factor, is regarded as common and natural conduct of all common people. Of these four factors of unlawful sexual conduct, the furst factor is divided into two categories, one for male and another for female.There are three kinds of prohibited female for male in doing sexual intercourse : all together there are twenty kinds of female:

1] Ten kinds of the married women.

2] Two kinds of included married women.

3] Eight kinds of protected women.

There are only two kinds of prohibited male for female in doing unlawful sexual intercourse :

1] The married man.

2] The recluse.

3. There are two root-causes of the transgression of the precept of sexual misconduct :

1] The internal cause is inner sexual desire.

2] The external cause is external objects such as human beings, attractive environment, social value etc.

4. There are many causes of sexual intercourse shich transgresses the third precept of Buddhist philosophy in the present society. Some cases are transgressed by only one side. Some cases are committed by both the sides. Some cases causes major offence but the ther causes minor offence. The offence of sexual misconduct depends on the four factors for judement in Buddhist philosophy.

5. Besides the causes and offences of sexual misconduct as said above, this research has also suggested the way to solve and prevent behaviour of unlawful sexual intercourse in the following two main points ;

1] to change the inner cause, that is to eradicate inner defilements especially sexual desire by studying the principles of Buddhist ethics and practising Buddhist philosopy concerning with wxtinction of craving which is the root cause of the transgession of the precept of sexual misconduct.

2] to change the outer cause, that is to improve environment which is attractive to do such immoral action and improve social value of sexual relation influenced by western culture and to cultivate life values of theics, polity and economy of people by providing them with social walfare and security of their properties and safety from various diseases.To solve the problems of sexual misconduct depends on government's organizations together by setting co-ideals in "solving ethical problems concerning sexual relationship" from Thai society by following the way of Buddhits ethics.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเปรียบเทียบ กับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลิสม์ของฌอง-ปอล ซาตร์

ผู้วิจัย : พระมหากฤษณะ ตรุโณ (บูชากุล)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต, ป.ธ. +,พธ.บ.,Ph.D.

: ผศ.ดร.อรรถจินดา ดีผดุง, Ph.D.

: ดร.สมภาร พรมทา ,ป.ธ. ๘, พธ.บ.,Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา ๒๐ ธันวาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องทุกข์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาเอกซิสเตนเซียลิสม์ของฌอง-ปอล ซาตร์ ผลการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่า

๑. ทุกข์ในพุทธปรัชญาจำแนกเป็นสองประเภทหลัก ๆ คือ ทุกข์ในอริยสัจกับทุกข์ใน ไตรลักษณ์ ทุกข์ในอริยสัจเน้นหนักที่เรื่องทางใจ

๒. พุทธปรัชญาให้ความสำคัญแก่ทุกข์ทางใจ โดยถือว่าทุกข์เป็นประเภทนี้มีบทบาทมากที่สุดในชีวิตมนุษย์ ทุกข์ดังกล่าวนี้มีสาเหตุมาจากตัณหา หากมนุษย์สามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับทุกข์ประเภทนี้ได้ ชีวิตของเขาก็จะหมดปัญหา

๓. พุทธปรัชญาได้เสนอวิธีการขจัดทุกข์ทางใจ เรียกว่า อริยมรรคมีองค์แปดใจความอริยมรรคมีองค์แปดอาจสรุปสาระสั้น ๆ ได้ว่า ได้แก่การมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง

๔. ทุกข์ในทัศนะของฌอง-ปอล ซาตร์ ได้แก่ทุกข์ใน ทุกข์ทางกายซาตร์ไม่ได้กล่าวถึงในปรัชญาของเขา ในทัศนะของซาตร์ทุกข์เกิดจาก

การที่มนุษย์ไม่ยอมรับว่าตนมีเสรีภาพ ความไม่ตระหนักรู้นั้นทำให้มนุษย์วิ่งหนีความแท้จริงของชีวิต และพยายามไขว่คว้าหาสิ่งภายนอกมาพอกพูน ชีวิตอันว่างเปล่า ทุกข์ดังกล่าวนี้จะสิ้นไปถ้ามนุษย์ยอมรับความจริงพุทธปรัชญาและปรัชญาของซาตร์เห็นตรงกันว่า ความทะยานอยากคือที่มาของทุกข์และทุกข์จะดับเมื่อมนุษย์หยั่งเห็นความแท้จริงของชีวิต

Thesis Title : An Analytical and Comparative Study of the Dukkain Tharavada Buddhism and Existentialism of Jean Paul Sartre

Researcher : Phramahạ Grissana Taruno (Buchagul)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: PhramahaSomchai Kusalachitto Pali IX, Ph.D.

: Asst-Prof. Dr.Addhachinda Deephadung Ph.D.

: Dr.Somparn Promta Ph.D.

Date of Graduation : December 20, 1993

ABSTRACT

The purpose of this to comparative study a concept of suffering (Dukkha) in Buddhist philosophy and Sartre's existentialism. As a result of study it can be summed up that as Follows:-

a. In Buddhist philosophy the suffering (Dukkha) has two kinds:the suffering in the Four Noble Truthd and the suffering in the three Characteristics. The suffering of the first kind is rather mental, that of the second kind is both mental and physical.

b. Buddhist philosophy takes a mental suffeirng an importantissue.This kind of suffering has a significant role in our daily life.Its root is a desire. If one can solve this kind of suffering all problem in his life is completely eradicated.

c. Buddhist philosophy provides a way leading to the cessation of suffering; namely the Noble Eightfold Path. Essentially this

path can be concluded into the three fold training principle and in short into a statement eradicated.

d. according to Sartre the suffering is mental. Philosophy. In Sartre'a view the suffering has the bad faith as root. The bad faith take man away from his reality of life. The suffering can be stopped if one stop a running away from his real life.

Both Buddhist philosophy and Sartre's existentialism agree that the desire the cause of suffering and the suffering can be gotten rid of by seeing the world and life as they are.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์เรื่องมนุษยนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาประสิทธิ์ สิริปญฺโญ (ฤทธิ์มหันต์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาพิธูร วิธุโร ป.ธ.๖,พธ.บ.,M.A. (Socio), M.Ed.,M.A.(Pali & Bud.) Ph.D. (Socio), Ph.D.(Pali & Bud.)

: อาจารย์ประสิทธิ์ จันรัตนา ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๒ ธันวาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะศึกษาเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์เรื่องมนุษยนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท" เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ รวมทั้งสารัตถะแห่งชีวิตของมนุษย์ ทั้งในส่วนที่เป็นประโยน์แก่ตัวมนุษย์เองและในส่วนที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือสังคม โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลัก ผู้ศึกษาจะได้รับประโยชน์และความกระจ่างแจ้งในความหมายของมนุษยนิยมตามทรรศนะของพุทธปรัชญาและนักปรัชญาท่านอื่น ๆ

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเป็น ๕ บท ดังนี้ :-

บทที่ ๑ ว่าด้วยความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

บทที่ ๒ ว่าด้วยความหมาย ความเป็นมา ลักษณะ และขอบเขตของมนุษยนิยม

บทที่ ๓ ว่าด้วยมนุษยนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

บทที่ ๔ ว่าด้วยพุทธปรัชญามนุษยนิยมกับปัญหาสิทธิมนุษยชน

บทที่ ๕ ว่าด้วยสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลของการศึกษามีข้อสรุปที่สำคัญ คือ พุทธปรัชญา ให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ โดยชี้แนะให้มนุษย์รู้จักมรรควิธีถูกต้อง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นนิพพาน อันเป็นที่สิ้นสุดแห่งกองทุกข์ทั้งมวลและให้ตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เพราะพุทธปรัชญาถือว่า ผู้ที่จะเป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบได้นั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๒ ประการ คือ ความรู้ชอบ (สมฺมาญาณสมฺปนฺโน) และมีการกระทำที่ถูกต้องเป็นธรรม (สมฺมาจริยาสมฺปนฺโน) เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมหรือสังคม อันเป็นคุณสมบัติของพระพุทธองค์ นั่นคือ ความรู้ต้องมาคู่กับคุณธรรม (วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน)

พุทธปรัชญาถือว่า มนุษย์จะมีเสรีภาพที่สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้ใช้ปัญญาในการพิจารณาสรรพสิ่งเพื่อมุ่งทำลายกิเลส โดยไม่ทำจิตของตนให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสและอยู่ในสภาวะวิมุติ ซึ่งเสรีภาพที่แท้จริงนี้ก็คือเจตจำนงของพระอรหันต์นั่นเอง

ส่วนในด้านการปฏิบัติตนต่อสังคม พุทธปรัชญาก็ได้ชี้แนะแนวทางให้มนุษย์ใช้ความสามารถทางสติปัญญาในการปฏิบัติตน คือทำหน้าที่ของมนุษย์ที่ดี เพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อส่วนรวมมากที่สุดโดยเฉพาะหลักคำสอนเรื่องสังคหวัตถุธรรมและพรหมวิหารธรรม ที่มุ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน ลดความเห็นแก่ตัว ความขัดแย้ง ในเรื่องของอุดมการณ์ด้านต่าง ๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเป็นต้น

Thesis Title : An Analytical Studty of Humanism in Theravada Buddhist Philosophy

Rearcher : Phramaha Prasit Siripanno (Ritmahant)

Degree : Master of Art (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Pithoon Vidhuro Pali 6, B.A. (Bud.)

: M.A. (socio)M.Ed., M.A.(Pali & Bud) Ph.D (Socio), Ph.D. (Pali & Bud)

: Mr.PrasitChanratanaPali9,Dip.in Ed., B.A. (Bud.),M.A.(Phil.)

Date of Graduation : December 22, 1993

ABSTRACT

The purpose of this research to study is on "An Analytical of Hammanism in Theravada Buddhist philosophy". It is a critical study of the dignity of human beging including substance of life useful to both an individual his society. The primary and main source of data for this study is the Tipitaka. The reader can gain the advantage and realization of the meaning of Humanism according to the views of Buddhist Philosophy and of other scholars

This researh is divided into 5 chapters as given below :-

Chapter 1 : Background and significance of the research

Chapter 2 : Meaning, background, nature and scope of humanism

Chapter 3 : Humanism in Thearavada Buddhist philosophy

Chapter 4 : Buddhist Philosophy on Humanism and problem of human rights

Chapter 5 : Conclusion and Suggestion

The result of this study to an important conclusion that Buddhist philosophy gives more importance to human being by guiding man to know the right path, i.e.,the Noble Eighfold Path which is the way of self-realization in order to attain to the real goal of human life, that end of all sufferings. And it also leads us to realize the value and dignity of human being because Buddhist philosohpy holds that the perfect human being must be endowed wiht two important qualities; namely, right knowledge and right action which are useful to oneself and his society. This is certainly the virtue of the Buddha. So the motto of the Buddhists is "Knowledge must be coupled with virtue"

Buddhist philosophy holds that man can have perfect freedom in so for as he can use wisdom to realize all things in order to eradicate his defilements by not allowing his mind go under the influence of any defilement and by lifting it up to the state of real liberation. The real freedom is certainly the "Free will of the enlightened ones or Arahantas"

About doing something good to society Buddhist philosophy has shown the way for human being to use his capacity and intellegence to behave himself nicely and morally. That is to perform his human duties uttermost in order to bring about bevnfits to society as much as possible. Especially the Buddhist principles of "Service" (Sangahavatthu Dhamma) and the virtues of sublime life (Brahmavihara Dhamma) aim at making group integration and social relation

among human beings in order to achieve inter recognition to reduce selfishness and conflicts about equilibrium in various aspects such as political, economical and social etc.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก
ผู้วิจัย : พระมหาสมโภช จิฺตญาโณ (ศรีพันธ์)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: ดร.พระมหาสุทธิพงษ์ ธมฺมสุทฺธิ ป.ธ. ๓ พธ.บ. M.Ed. Ph.D.
: ผศ.ดร.ภิรมย์ จั่นถาวร ศ.บ.,M.A.(Econ.),Ph.D. (Econ.)
: อาจารย์วินัย อัศวศิวะกุล M.A.ZEcon., Western Michigan U.) U.S.A. Cert in Com.(Michigan State U.) U.S.A.
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๓ ธันวาคม ๒๕๓๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาเศรษฐศาสตร์จากพระไตรปิฎกที่เป็นคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าในกรอบของเถรวาท และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของเนื้อหาดังกล่าวในเศรษฐศาสตร์ตะวันตก เศรษฐศาสตร์ กระแสหลักนับว่ามีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจในโลกปัจจุบัน อาศัยกระบวนการทางความคิดที่ได้จากการเปรียบเทียบเพื่อต้องการสืบค้าหาความเป็นไปได้ของการนำเอาเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎกมาใช้ในชีวิตที่ เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาพระไตรปิฎก และการศึกษาที่มีเนื้อหาสอดคล้องกันกับพระไตรปิฎกพบว่าปัญหาของชีวิตมนุษย์ในแง่เศรษฐกิจ มีสาเหตุมาจากการสร้างระบบโดยความคิดและการกระทำของมนุษย์เอง เพราะขาดความ

รู้ความเข้าใจอัตวิสัย คือชีวิตร่างการและจิตใจของตน ที่เป็นตัวผลักดันให้กระทำกิจกรรมเป็นปัญหาแก่มนุษย์เอง แต่การศึกษาตามแนวพระไตรปิฎกยังมีอีกมุมมองหนึ่งที่ยอมรับความสามารถของมนุษย์ ที่สามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายในการแก้ปัญหาของมนุษย์และสังคมที่มีอยู่ได้ ด้วยการศึกษาให้เข้าใจชีวิตใจตนเองและสิ่งแวดล้อมอย่างถ่องแท้ และอยางเป็นขั้นเป็นตอน ซึ่งจะทำให้จัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระบบชีวิตในพระพุทธศาสนา มี ๒ ระดับ คือระดับธรรมดาทั่วไปเป็นชีวิตผู้ครองเรือนต้องอยู่ในระบบแบบแผนของสังคม ต้องยอมรับระบบเศรษฐกิจที่สังคมสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจส่วนอีกระดับหนึ่งเป็นชีวิตของบรรพชิตที่ไม่ต้องดำเนินไปตามระบบแบบแผนของระบบเศรษฐกิจเพราะไม่ต้องมีกิจกรรมการผลิต การขาย การวิภาคกรรมทางวัตถุ ถ้าจำเป็นต้องเกี่ยวกับวัตถุไม่พึงคิดให้เป็นกำไร หรือขาดทุน แต่มุ่งหมายให้เป็นอยู่อย่างบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณ ช่วยสร้างสรรค์ให้ประชาชนมีคุณภาพทางธรรมเมื่อเปรียบเทียบกับแนวความคิดตามหลักเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ก็ได้ข้อสรุปว่าความทุกข์ของมนุษย์ที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการมองสาเหตุของปัญหาค่อนข้างแตกต่างกัน ตามหลักเศรษฐศาสตร์ตะวันตก มนุษย์ในทางเศรษฐกิจมีเหตุผลเป็นของตนเองสนใจประโยชน์ของตน อาศัยแรงงานผลักดันนั้นกระตุ้นให้เกิด ผลิตกรรม การขาย การวิภาคกรรมการแข่งขันกันทางวัตถุ เพื่อให้ถึงจุดหมายคือความมั่งคงทางวัตถุ ส่วนแนวพระพุทธศาสนา ยอมรับความจำเป็นของชีวิตที่ต้องอาศัยปัจจัยทางวัตถุ แต่วัตถุเป็นอุปกรณ์ของชีวิตเพื่อให้ได้คุณภาพที่นอกเหนือจากวัตถุ เรียกว่าการได้คุณภาพชีวิตไม่ยึดติดหมกมุ่นในวัตถุและชีวิต

จุดกำเนินของเศรษฐศาสตร์ตะวันตก มีแนวความคิดมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลจึงสามารถกำหนดกิจกรรมของตนได้อย่างเสรี ธรรมชาติแวดล้อมอยู่ภายใต้การยึดครองและเปลี่ยนของมนุษย์ จุดกำเนิดความคิดหลักของเศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก เกิดจากความว่างจาก

การมีตัวตนที่มีผลมาจากการฝึกฝนตนเพื่อหยั่งรู้ธรรมชาติที่แท้จริง ได้รู้ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติการดำเนินกิจกรรมจึงควรให้สอดคล้องกับธรรมชาติกิจกรรมใดๆ ควรเป็นไปเพื่อความว่าง

ระบบเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎก บางกรณีก็แตกต่างกับแนวความคิดตะวันตกโดยสิ้นเชิง คือความสุขที่เกิดจากการให้เปล่าเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ยิ่งขึ้นไป ที่ไม่มีการประเมินว่าขาดทุกหรือได้กำไรทางวัตถุแต่อย่างใด ส่วนเกินของที่บริจาคให้แก่สาธารณชนมีค่ามากกว่าการยึดครองแต่เพียงผู้เดียว วิธีการของพระพุทธศาสนาสอดคล้องกลมเกลียวกับบุคคลระบบสังคมและสิ่งแวดล้อม

Thesis Title : An Analytical Study of Buddhist Economics in the Tipitaka

Researcher : Phramaha Sompoch Thitiyano (Suipundh)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Tesis Supervisory Committee

: Phramaha Suddhipong Dhammasuddhi Pali 3,M.Ed. Ph.D.

: Dr.pirom Chantaworn B.A.,M.A.(Econ.) Ph.D.(Econ.)

: Mr.Vinai ussivakul M.A.(Econ. Western Michigan U.) U.S.A. Cert in Com. (Michigan Stase U.) U.S.A.

Date of Graduation December 23, 1993

ABSTRACT

This thesis is aimed to study and analyse the whloe content of Economics mentioned in the Tipitaka which is the Teching of the Theravada scope and to compare similarity and difference between economics mentioned to the world economics mentioned in the Tipitaka and the western one especially the western has influeced to the world economy in the present day by studying procedure ginned from comparision between the two This study is set up to search for possibilities to apply the Buddhist economics in everyday life of economics activities.

The study of the Tipitaka and the other studies reated to the Tipitaka. They found that economics problem of human being are

caused by human thought and needs This is because they lack of knowledge of body and mind and understanading in human activities, which influence them do things that cause lots of problems. But in another point of view of Buddhist economics we accept the idea that human beings have to develope themselve to reach their goal, or solving their problem. This can be done by learning problem their mind enviroment step by step , will be able them to sovle socio-economic and environment problems effectively

There are two levels of way life in Buddhist, Frist, the normal life called"home taking" that other one a chast life is a lide which dose not follow the normal ecconomic activities-no production, no selling and other activities like these for profit or material well being. We should not think about profit and loss in moeny terms, but we should emphasize on pure spritual benefit instead.

In comparision to the mian eocnomics it may be concluded that the suffering of the people about ecocnomic problems are similar. But a way to identify. The western believe that man is rational and self-interest, that are main their own benefit incentives to operate produ-tion, sellimg, distribution and competition in order to reach the gold material richness. Buddhist way accepts that life needs meterial necessity for their living. But it is only a basis improve life, which is more valuable than purely things, which is called a quality of life that is not cling on materials and existance.

The origin of western economics came from the idea that mankind is the center of the universe. Then, thry can do their own activitise freely. They think that nature is controlled by them. But the economics mentioned in the Tipitaka came from the voidness of

having real own body of thing. This idea came from learning themselves and realization the ultimate reality of life - what it realy is So they realize that they are just only a part of nature Therefore, the ways to operate activities inaccordance with voidness as well.

The economic system mentioned in the Tipitaka is different form the western one absolutely. This is because of the happiness that we gain from offering without wanting to gain something back is the way to develope quality of life in order to reach the hinhest of living. We are not judge whether we lose or gain profit at all. This is becuase we think to donate the rest treasure to others is more valuable than we just keep it for ourselves. The Buddhist way is more systematic concerned to the individual, social system and environment as a whole.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระธรรมกิตติวงศ์ ป.ธ.๙.

: ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙,พธ.บ.,อ.ม.(บาลี–สันสกฤต) จุฬาฯ

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๗

บทคัดย่อ

จากการศึกษาถึงบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยได้เริ่มจากประวัติความเป็นมาตั้งแต่ต้น จนถึงนิพพาน ความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ และการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปมาตามลำดับนั้น ได้ข้อสรุปว่า

บทบาทในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ คือ กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพุทธอนุชาเป็นพุทธอุปัฏฐาก กับภิกษุในฐานะเป็นเพื่อนสหธรรมมิก เป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคี กับภิกษุณีในฐานะเป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนาและเป็นผู้ให้โอวาท กับอุบาสกอุบาสิกาในหน้าที่ปฏิคมและที่ปรึกษา กับบุคคลนอกศาสนาในการช่วยตอบปัญหาข้อข้องใจ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ท่านต้องรับภาระและเป็นธุระในหลายๆ ด้าน

บทบาทในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจ

และแสดงธรรม โดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาและบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการที่ต่างๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายข้อความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มิได้หันมานับถือพระรัตนตรัยเพราะยังยึดติดอยู่กับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งก็เท่ากับว่าท่านได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่างๆ นับว่าเป็นตัวอย่างแห่งการประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทบาทในด้านการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ท่านรักษาพระสัทธรรมไว้ได้ ด้วยการศึกษาและทรงจำในเถรคาถากล่าวว่า ท่านสามารถ ทรงจำไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉะนั้นในการทำปฐมสังคายนาท่านจึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม และท่านก็ได้ทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ด้วยการรวบรวมพระโอวาทและพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆเสนอต่อที่ประชุมสงฆ์เพื่อให้ช่วยกันพิจารณาจัดเป็นหมวดหมู่ จนกลายมาเป็นพระสูตร พระอภิธรรมให้ได้ศึกษากันมาถึงปัจจุบัน

บทบาทในการสร้างทายาทสืบต่อ ท่านก็เหมือนกับพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ คือการสร้างทายาทผู้สืบต่อในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรคและอรรถกถา สังยุตติกาย นิทานวรรคกล่าวว่า ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านเช่นพระสัพพกามี พระสาฬหะ พระเรวตะ พระขุชชโสภิตะ พระสาณวาสีสัมภูตะ พระยสกากัณฑบุตรเป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นพหูสูต (พหุสฺสุตา) และศิษย์ของท่านเหล่านี้ ภายหลังได้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่สอง

Thesis Title : A Studdy of Ananda's Role in Propagation of Buddhism
Reseacher : Phramaha Chittipat Ajaladhammo(Jankum)
Degree : Master of Arts (Buddhism)
Thesis Supervisory Committee
: Phra Dhamkittivong Pali 9
: Banjob Bannaruji Pali 9, B.A.(Buddhism), M.A. (Pali-Sanskrit) Chula
Date of Graduation : November 23, 1994

ABSTRACT

From the study of Ananda Thera's role in Propagation of Buddhism which began from early history of his age till his passing away, his relation with different persons and his preaching the doctrine to the Buddhists and general people, it can be concluded as follows :

The role in relations with different persons. Ananda Thera had a close relation with the Buddha as brother and his personal attendant, with other monks as their friend-monk, supervisor and mediator for the community harmony, with lady-monks (Bhikkhunis) as supporter for ordination of women in Buddhism and instructor, with lay Buddhists as receptionist and counsellor and with heretics in giving answers in order to clear their doubts. So it can be said that Ananda Thera had been responsible in various activities rather than other disciples.

The role in propagation of Buddhism. Ananda Thera had played a vital role in propagation of Buddhism through techiques of counselling and supervision, discussion, answers and preaching as he listened Dharmas from the Buddha then spread Them to the Bhikkhu, Bhikkhuni, Uphasaka, Uphasika, With various methods such as naration, explanation with comparison and question-answer etc. Which had been used in order to grow faith and respect in the Triple Gem of the masses. But there were some who did not turn into Buddhism because of the attachment to their old creed. Nevertheless they had still treated him with special respect. this means that he had created mutual good understanding among different creeds. He was a good example of missionaries in carrying on daily life and in preaching Buddhism to Buddhists at present.

The role in preserving the doctrine Ananda Thera could preserve the doctrine of the Buddha through his recitation and memory. It is said in Threra Gatha that he could remember all 84,000 topics of the Buddha's teaching. Therefore in the first Buddhist council, he was chosen to be the answerer to the Dhammaquestion and he could do this well by compiling Buddha's intructions and sermons taught in different places and proposingthem to the community of the Sangha in order to group them into collections of Discourses and Metaphysics for the sake of our study as seen in the present day.

The role in building up Buddhist heir. He was like other famous disciples in building up the heir to prolong the age of Buddhism. In book Sanyutta Nikaya Nidana Vagga and the

commentary to Sanyutta Nikaya Nidana Vagga, it is said that the followers of Ananda such as Ven. Sabbakami, Ven. Salha, Ven. Revata, Ven. Khujjasobhita, Ven. Sanavasisambhuta, Ven. Yasakakandaputta etc. all were Scholars and they had later on played vital roles in the Second Buddhist Council.

ชื่อวิทยานิพนธ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผู้วิจัย : พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเมธีรัตนดิลก ป.ธ.๙ พธ.บ., M.A.,M.Phil.,Ph.D.

: พระมหาสุทธิพงษ์ ธมฺมสุทฺธิ ป.ธ.๓, พธ.บ., M.Ed.,Ph.D.

: นายประสิทธิ์ จันรัตนา ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา ..../...................../................

บทคัดย่อ

การเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีของไทยมาแต่โบราณกาล คือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การเทศน์มหาชาติมีการจัดเป็นประจำทุกปี ในระหว่างเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ หรือเดือน ๑ (เดือนอ้าย) ในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสม มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกประกอบด้วยพระคาถาภาษาบาลี จำนวน ๑,๐๐๐ พระคาถา ลักษณะการเทศน์เรียกว่า เทศน์คาถาพัน หรือ เทศน์มหาชาติ มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ได้มีการแต่งเป็นร่ายยาวด้วยท่วงทำนองอันเพราะพริ้ง และการเทศน์แต่ละกัณฑ์ ก็จะมีท่วงทำนองที่แตกต่างกันออกไป เมื่อการเทศน์มหาชาติแต่ละกัณฑ์จบลงก็จะมีปี่พาทย์ประโคมเพลงประจำกัณฑ์รับกัณฑ์เทศน์ด้วย

การเทศน์มหาชาตินั้น เป็นการสั่งสอนคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ และมิใช่ ประโยชน์ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเป็นการสรรเสริญพระเกียรติคุณขององค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สมัยที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์พระนามว่าเวสสันดรในพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดยที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีล และ เจริญภาวนา กล่าวคือ ทรงบำเพ็ญทาน ด้วยการพระราชทานวัตถุสิ่งของแก่ชาวเมือ พระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่พราหมณ์ชาวเมืองกาลิงคะ พระราชทานพระชาลีและพระกัณหา ซึ่งเป็นพระโอรสและพระธิดาแก่พราหมณ์ชูชก พระราชทานพระนางมัทรีซึ่งเป็นพระมเหสีแก่ท้าวสักกะ พระเวสสันดรทรงรักษาศีล รักษาคำสัตย์ คือ เมื่อพระองค์ตรัสว่าจะพระราชทานสิ่งใดแล้ว พระองค์ก็พระราชทานสิ่งนั้นดังที่ตรัสไว้ พระเวสสันดรได้เจริญภาวนาด้วยการเสด็จออกผนวช เจริญภาวนาอยู่ ณ เขาวงกต ทรงสละความเป็นอยู่อย่างกษัตริย์แล้วดำรงพระชนมชีพอย่างนักบวช จึงทำให้คนส่วนใหญ่ที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติแล้วมีอุปนิสัยจิตใจอ่อนโยน มีศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา ยินดีในการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา ตามพระจริยาวัตรของพระเวสสันดร นั่นคือ สามารถทำให้ความเห็นแก่ตัว หรือความยึดมั่นถือมั่นว่า “นั่นเรา นั่นของเรา” ค่อยๆ เบาบางลง จนกระทั่งหมดสิ้นไปในที่สุด

การเทศน์มหาชาติมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ในด้านความเชื่อ คือ เชื่อว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ จบภายในวันเดียว ผู้นั้นก็จะได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

๒. จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร

๓. จะไม่ไปเกิดในอบาย ทุคคติ วินิบาต

๔. จะเป็นผู้มีลาภ ยศ ไมตรี และความสุข

๕. จะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น ศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วรรณกรรม จิตรกรรม การศึกษา ตลอดถึงการเมืองการปกครองของไทยอีกด้วย

Thesis Title : A Critical Study of Influence of Mahachati Preaching in Thai Society

Researcher : Phramaha Dhavaj Khemadhajo (Buddhaso)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phamedhiratanadilok

: Phramaha Suddhipong Dhammasuddhi

Mr. Prasit Chanratana

Date of Graduation : ..../..................../................

ABSTRACT

The Mahachati Preaching is the ancient Thai tradition since the Sukhothai period until the Ratanakosin period; it is annually held viz., in the eleventh, tweleth or the first month of Cunar calendar conciding with November, December and January of sonar system. The Mahachati consists of thousand verses in Pali, it is normally called The Gatha-Ban Desana or the Mahachati Preaching which is composed of thirteen chapters. The Mahachati contents of which are composed in long verse with beautifully impressive style; each chapter of the Mahachati has different manner when each of it is being picked up in salutation with joined palms, the performance of orchestra must be performed for a special style of each.

The Mahachati Preaching is the method of instructing men to get knowledge of evil, righteousness, what is usefulness, disadvantage and ones should give moral gifts, take precept, make meditation, All above mentioned are the purpose of praising, honoring the Lord

Buddha who was the Bodhisatva in the last of his life while being a Holyman named Vessantara; he had made donation, had the precept-practicing, made meditation-practising;namely, he made the generosity of gifts to the citizen, the Paccayanagendara elephant to the Brahmins who Belonged to Kalinga state, he gave his children to a Brahmin called Jujaka and his wife, Maddri to Sakka. As for himself, he cultivated and developed the precepts viz., he did carry out his promise of what he had said that he did as the promise. He set himself as an ascetic in the forest of the mountain of Vankata. The audience of several listeners who listen to the Mahachati Preaching absorb character and tend to follow the Vessantara ascetic's way of the moral conduct and performance of duties. Such practice would lesson One's selfish desire.

The Mahachati Preaching has a great influence in Thai society on belief; it is believed that ones who listen to the thirteen parts of the Mahachati within a day will have five merits, namely

1. being born in the period of the Great Master named Sri-Ariyamettriya.
2. being good born in the blissful states of existence after death.
3. not being born in the hell after death.
4. being the happiest in the happy states and acquisition.
5. being enlightened to the path leading to the cessation fo suffering, condequence, the supreme goal of Buddhism and will be a Noble individual one in Buddhism.

Beside the above mentioned, the Mahachati Preaching still has influence in Thai society on morality, duties concerned with

conduct, literature, instructions, arts, wallpainting, education, politics, and political policy.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทย
ผู้วิจัย : พระมหาสมชัย สิริวฑฺฒโน (ศรีนอก)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: พระมหาด่วน สิริธมฺโม พธ.บ.M.A.,Ph.D.
: รองศาสตราจารย์ ดร.จินตนา ดำรงค์เลิศ อ.บ. (เกรียตินิยม) M.A.,Ph.D.
: อาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๙
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๔ ธันวาคม ๒๕๓๗

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อรวบรวมบทเพลงลูกทุ่งเริ่มตั้งแต่ยุคทองของเพลงลูกทุ่ง เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ซึ่งได้รับขนานนามว่า "เพลงลูกทุ่ง" เป็นต้นว่า นำมาศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่สะท้อนถึงเพลงลูกทุ่งที่สอดคล้องกับคำตอบในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทย นอกจากนี้ยังเป็นการค้นคว้าแหล่งกำเนิดขบธรรมเนียมประเพณีค่านิยม และการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทยและความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทยด้วย

บทเพลงลูกทุ่งมรดกทางวัฒนธรรมได้ทำหน้าที่สะท้อนภาพหลังสังคมไทยมาตลอดทุกยุคทุกสมัย ได้ทำหน้าที่บันทึกภาพทางประวัติศาสตร์เอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ ได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตแบบไทยๆ เอาไว้อย่างงดงามและมีเสน่ห์ยิ่ง แม้ว่าบทเพลงลูกทุ่งจะมีเนื้อเรื่องว่าด้วยความรักและการพลัดพราก การชิงรักหักสวาท แต่บางเพลงจะจบลงด้วยแนวคิดในเรื่อง "กฎแห่งกรรม" คนทำดีย่อมได้ดี คนทำชั่วย่อมได้รับโทษทัณฑ์

ศาสนาที่ประเสริฐ ถ้าปราศจากศิลปะก็ปราศจากความละเมียดละไม และยากที่คนจะเข้าถึง ศิปละถ้าไม่อาศัยศาสนาก็เสื่อม หยาบและไม่ประณีต ศิลปะทุกชนิดกับศาสนาจึงมีหลักการละม้ายคล้ายคลึงกัน คือ เป็นของเกี่ยวกับอารมณ์และความคิดเห็นคำนึงเห็นทางจิตใจพระศาสนาศิลปะจึงมักพึ่งพาอาศัยกัน เพราะมีหลักการทำนองเดียวกัน

เนื้อหางานวิจัย เป็นการศึกษาวิเคราะห์เพลงลูกทุ่ง กล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฎอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การวิเคราะห์ สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยสรุปผลได้ว่า เพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าด้านสาระเกี่ยวกับสังคมและวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยอย่างกว้างขวาง การสะท้อนให้เห็นความเชื่อโดยทั่ว ๆไปของสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่พบมากในเพลงลูกทุ่งความเชื่อในเรื่องบุญกรรมได้บรรดาเทาความรุนแรงของปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยจึงถีบตัวห่างออกจากกันมากขึ้นทุกทีนั้น เพลงลูกทุ่งได้สะท้อนให้เห็น “เอกลักษณ์ของคนไทย” อย่างหนึ่ง คือ ความเชื่อในเรื่องบุญกรรมเรื่องชาติก่อนชาติหน้า ความเชื่อในเรื่องเหล่านี้แม้จะไม่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่ก็นับเป็นข้อปลอบใจคนจนยามสิ้นหวังได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญเพลงลูกทุ่งยังสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยส่วนมากยังขาดกลไกที่นำมาซึ่งความเสมอภาคและยุติธรรม ด้วยเหตุนี้จึงอาจพิจารณาได้ว่าเพลงลูกทุ่งมิใช่เป็นเพียงสื่อเพื่อความบันเทิงบริสุทธิ์ เพลงลูกทุ่งอาจจัดเป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่กำหนดวัฒนธรรมไทยมรดกไทยในสมัยต่าง ๆ ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ด้วย

Thesis Title : Principle of Buddhism as Found in Thai Folk Songs; Phleng Luk Thung

Rearcher : Phramaha Somchai Sirivaddhano (Srinok)

Degree : Master of Art (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Tuan Siridhammo

: Assoc. Prof. Dr. Chintana Damronglert

: Mr.Siri Petchai

Date of graduotion : December 24, 1993

ABSTRACT

The main aim of this thesis is to collect and study crtical The substance of Phleng Luk Thung involved in Buddhist Dharma since the glorious time of its in 2507 B.E. At that time, folk songs or country music have been titled as "Phleng Luk Thung" Moreover, it is to study the source of Thai tradition, custom, valuation, virtue, moral, the way Thai folk songs-Phleng Luk Thung.

Luk Thung songs, Thai cultural heritage, have always reflected social status of any age, recorded historical scenes or events for later generations in order to acknowledge and inherit the good things. Although the substances of Phleng Luk Thung are various of love and departure and accusation of love but some of the songs are ended in the course of "The circle of action" - man acts a good thing gets a good thing; Man acts a bad thing, gets a bad thing.

If a subline religion is without an agreement and a weell-behavior, people will be difficult to approach an art. It the art is not concerned with the religion, it will be degenerate, ineligant and indilicate. Therefore, all art and religion have a similar priciple concerning emotion and mental concaption in which they have mutual relationship.

The substances of the research are to study critically Phleng Luk Thung concerned directly and indirectly with Principle of Buddhism as found in the songs. It includes criticism, conclusion and proposal of the substances.

The research can be concluded as following :- Phleng Luk Thung is a precious literary works of the widely socil status and the way of life of rural Thai people. The effect of general faith of Thai people for Buddhism has been foud widely in Phleng Luk Thung.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย

ผู้วิจัย : พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร.พระมหาพิธูร วิธุโร

: อาจารย์ทรงวิทย์ แก้วศรี

: ดร.สมภาร พรมทา

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕๓๗

บทคัดย่อ

ศีลเป็นหลักความประพฤติทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริต โดยมีเจตนาเป็นเครื่องประพฤติงดเว้นจากทุจริต เพื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย การฝึกอบรมตนในทางที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ ศีลเมื่อประพฤติตรงตามหลักการสภาพจิตใจจะเป็นอิสระจากตัณหาคุณธรรมที่มีฐานมาจากศีลย่อมมีคุณค่าที่รักษาและส่งเสริมคุณภาพของจิตใจ ประโยชน์ที่ต้องการจากศีล คือการควบคุมความประพฤติ ป้องกันไม่ให้ตกไปสู่ความชั่ว จิตใจสงบจากกิเลส เป็นสมาธิที่ส่งคุณค่า สนองปัญญาที่เกื้อกูลแก่การกำจัดอวิชชา และความบริสุทธิ์หลุดพ้น ดังนั้น ศีลจึงเป็นหลักความประพฤติที่ต่อเนื่องกันตามเหตุผล เป็นระบบจริจธรรม เพราะผู้ปฏิบัติจะประพฤติได้ถูกต้องก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจในระบบและเหตุผลที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยการปลูกฝังให้มีศีล ด้วยการเรียนรู้มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีการสั่งสอนที่ถูกต้องนำหลักการมาประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่องด้วยความไม่ประมาทศีลในทางด้านสังคม ซึ่งมุ่งเน้นฝ่ายของวินัยย่อมครอบคลุมการจัดระเบียบด้านนอกทั้งหมดรวมถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติ กิจการทั้ง

หลายของหมู่ชน ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และสภาพที่ควรจัดได้ให้ความสัมพันธ์กับด้านจิตใจส่งผลออกมาสู่สังคม คุณค่าของศีล

ทางสังคม คือ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการปรับการแสดงออกทางกาย วาจาให้เรียบร้อยเกื้อกูลในความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี จิตใจของสมาชิกในสังคมประกอบด้วยเมตตาและกรุณามีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ศีลจึงมีความเข้มงวดกวดขันเคร่งครัด หยาบประณีต ด้วยเหตุผลที่ต้องสัมพันธ์เกื้อกูลในการปฏิบัติธรรม นั่นคือความสงบใจเป็นไปเพื่อสมาธิ แม้เพียงศีล ๕ ที่ประพฤติอย่างถูกต้อง ก็จัดว่าเป็นผู้มีศีลอย่างบริบูรณ์สำหรับสมาชิกในสังคมปัจจุบัน

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม

ผู้วิจัย : พระครูประคุณสรกิจ (สุชาติ ชิโนรโส–เสงี่ยมจิตต์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาพิธูร วิธุโร ป.ธ. ๖, M.A.,M.Ed.,Ph.D

: ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ (ป.ธ.๙,พธ.บ.,อ.ม.(บาลี–สันสกฤต)

วันสำเร็จการศึกษา : ๗ พฤษภาคม ๒๕๓๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ส่วนนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม ซึ่งสำนักวิปัสสนาที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในประเทศไทย งานวิจัยได้มุ่งเสนอวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นเบื้องแรก โดยยึดสติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นหลัก พร้อมทั้งศึกษาคำอธิบายเพิ่มเติมจากคัมภีร์อรรถกถา จากนั้นจึงได้ศึกษาวิธีปฏิบัติวิปัสสนาจากสำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่บุพกิจ วิธีการสอน ลำดับการสอน รวมทั้งวิธีปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๓ อย่าง คือ การเดินจงกรมการสั่งสมาธิ ต่อจากการเดินจงกรมและการเจริญสติให้ทันอารมณ์ปัจจุบัน ที่สำคัญที่สุดการสอบอารมณ์ผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานจากการศึกษาทำให้ทราบว่า สำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม ได้จัดวิธีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างเป็นระบบ และสอดคล้องกับพระไตรปิกฎและอรรถกถา อันควรเป็นแบบอย่างแก่ผู้ปฏิบัติสืบไป

Thesis Title : A Study of The Vipassana Kammathan Teaching Method According to Vivek Asom Meditation Centre

Researcher : Pragrooprakunsorakit (Suchat (Sa-Ngiamgit -Chinoraso)

Degree : Master of arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Pithoon Vidhuro, Pali 6, M.A., (Buddhism) M.Ed., Ph.D.

: Left. Banjob Bannaruji, Pali 9,M.A. (Bud-dhism), M.A. (Pali & Sanskrit)

Date of Graduation : May 7, 1995

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study the method of meditation practice in Vivek Asom Meditation Centre which is one of the most popular centres in Thailand. This reseach aims at examining the technique of meditation teaching inTripitaka and commentaries by refering the Four Foundations of mindfulness in the Mahasatipattanasutta as main source. In addition, further explanation from commentaries and scriptures had been made to this study. There after the study of the meditation method practiced in Vivek Asom Meditation Centre was recorded following the process starting from the pre-duties, method of teaching and system randoming of teaching stategies. The three techniques of meditation practice, namely; walking,

sitting and being mindfulness of the present phenomena of all sensations. Meditation reports of meditators are included as important part of the process. From the study, it is found that Vivek Asom Meditation Centre has managed meditation teaching in very good system and in accordance with the Tipitaka and commentaries suitable to be good model.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบความจริงเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับจิตในปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ

ผู้วิจัย : พระมหาราเชนทร์ ธมฺมกาโม (ธาตุเงิน)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

คณะกรรมการกควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาพิสิฏฐ์ สุธมฺโม (ป.ธ.๙,พ.ม.,พธ.บ.,M.A. (Phil.), Ph.D.(Phil.)

: อาจารย์วัชระ งามจิตรเจริญ ป.ธ.๙,พ.ม.,พธ.บ., ศษ.บ.,M.A. (Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา :............../................./...............

บทคัดย่อ

ปรัชญาถือว่าเป็นศาสตร์แรกที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ และกระบวนการหาความรู้ทางปรัชญาก็ถือว่ามีความสมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือ เมื่อปรัชญาเกิดขึ้นมาอย่างเป็นระบบ ก็ทำหน้าที่สำคัญใหญ่ๆ อยู่สองประการคือ ๑. ค้นหาความจริงเป็นของโลกหรือจักรวาล ๒. เป็นเข็มทิศที่จะนำให้ท่านนักปรัชญาเข้าถึงความจริงได้ดียิ่งขึ้น ที่กล่าวว่าปรัชญาเป็นเข็มทิศนั้นก็ย่อมมีนักคิดเกิดขึ้นมาตามยุคสมัย มีวิธีการค้นหาความจริง และยืนยันที่ถูกคิดค้นพบ โดยแสดงออกมาให้ชาวโลกได้เข้าใจกัน พอสรุปได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. นักปรัชญาบางกลุ่มที่เน้นเรื่องวัตถุก็พิสูจน์ว่า วัตถุที่บริสุทธิ์เป็นปฐมธาตุของโลก

๒. นักปรัชญาบางกลุ่มที่เน้นเรื่องจิตหรือวิญญาณอันตรงกันข้ามกับวัตถุ ก็พิสูจน์ว่าวิญญาณเป็นความจริงสูงสุดของโลกและจักรวาล

การวิจัยนี้ได้นำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาส่วนที่เป็นความจริงสูงสุด หรือ ปรมัตถธรรม โดยเฉพาะเรื่องจิตหรือวิญญาณที่แบ่งออกเป็นอกุศลจิต

(จิตที่ชั่ว) กุศลจิต (จิตที่ดี) วิปากจิต (จิตที่เป็นผลของอกุศลจิตและกุศลจิต) และโลกุตรจิต (จิตที่พัฒนาแล้ว) ที่พระพุทธเจ้าได้สอนไว้ที่ปรากฏเป็นหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก นำมาเสนอเป็นตัวหลัก แล้วนำทัศนะเรื่องจิตของนักปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณมาเปรียบเทียบ ตามที่มีผู้บันทึกหรือนิพนธ์ไว้ให้เห็นจุดเริ่มต้นของความคิดเรื่องจิตหรือวิญญาณว่ามีความคล้ายคลึงกันเพียงใด รวมทั้งกระบวนการพัฒนาจิตสู่ความสูงสุดด้วย จะได้เป็นแนวทางในการศึกษาสืบต่อไป เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม ไม่ว่าจะเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก จะพบว่ามีแต่เรื่องจิตวิญญาณเป็นส่วนมากผู้วิจัยคงไม่สามารถนำเอาคำสอนมาเสนอได้หมด เป็นแต่เพียงนำเอาหัวข้อธรรมบางประการที่จะนำมาเสนอได้เท่านั้น ส่วนคำสอนเรื่องจิตของปรัชญาก็เช่นเดียวกัน คงไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ทั้งหมดได้ และการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้มีความประสงค์จะเสนอหรือตัดสินว่าหลักคำสอนของใครดีกว่ากัน เป็นเพียงแต่นำข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคัมภีร์มาเสนอเท่านั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าคำสอนเรื่องจิตของทั้งสองฝ่าย ยังคงเป็นดุจเข็มทิศที่จะให้นักศึกษาไปค้นหากันอีกต่อไป เพราะถ้านักศึกษาสามารถนำหลักคำสอนเป็นแนวทางการสืบค้นความจริงหรือความรู้จริงได้ ถือได้ว่าเราเข้าถึงความจริงได้อย่างน้อย ๕๐ เปอร์เซ็นต์แล้ว จึงหวังว่าความจริงเรื่องจิตที่นำเสนอจะนำแสงสว่างให้แก่การศึกษาปรัชญาต่อไป

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม, เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธศาสนานิกายเถรวาทและคริตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก

ผู้วิจัย : พระสุทธิชัย ทีฆายุโก (ยังสุข)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาด่วน สิริธมฺโม, ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A., Ph.D.

: ผศ. วนิดา ขำเขียว, อ.ม.(ปรัชญา) จุฬาฯ

: บาทหลวงชุมภา คูรัตน์, Ph.L., M.in Div.(ปริญญาโทศาสนศาสตร์)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๓ ตุลาคม ๒๕๓๗

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม, เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธศาสนานิกายเถรวาทและคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก เพื่อเรียนรู้ถึงหลักจริยธรรม,เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมซึ่งเป็นหลักคำสอนที่สำคัญประการหนึ่งของพุทธศาสนานิกายเถรวาทและคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก อันจะนำหลักจริยธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันให้เห็นถึงความคล้ายคลึง และความแตกต่างของหลักคำสอนดังกล่าวในปรัชญาทั้งสองระบบ

จากการศึกษาวิเคราะห์ทำให้พบว่าในหลักคำสอนของทั้งพุทธศาสนาและคริสตศาสนานั้น คำสอนเรื่องหลักจริยธรรมเป็นหลักคำสอนที่สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งชี้ให้เห็นถึงจริยศาสตร์ของระบบทั้งสองเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมากในหลักใหญ่ๆ แต่แตกต่างกันในรายละเอียด การศึกษาเชิงวิเคราะห์นี้

มิได้มุ่งเพื่อการปฏิบัติธรรมในศาสนานั้นๆ หรือเพื่อการบรรลุสัจธรรมใดๆ แต่เพื่อให้เข้าใจหลักปฏิบัติของผู้นับถือพุทธศาสนาและคริสตศาสนาที่มีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนเพื่อเข้าใจถึงหลักศีลธรรมของทั้งสองศาสนา ซึ่งเป็นหลักแห่งความประพฤติชอบในสังคมไม่ว่าจะเป็นหลักคำสอนที่มาจากพระเจ้าหรือจากมนุษย์ ล้วนเป็นข้อยึดเหนี่ยวที่ทำให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่เห็นแก่ตัว นี้คือหัวใจของศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ ที่มีส่วนเหมือนกันแม้ว่าจะแตกต่างโดยรายละเอียดหรือข้อบัญญัติต่างๆบางประการก็ตาม การศึกษาศาสนาในลักษณะวิเคราะห์เชิงปรัชญาจึงเป็นการศึกษาแบบประนีประนอมที่ไม่ยึดติดกับคัมภีร์ แต่เต็มไปด้วยความคิดอิสระที่กว้างไกล

Thesis Title : An Analytical Study of Morality, Criteria of Morality in Theravada Buddhism and Roman Catholicism.

Researcher : Phra Sutthichai Teeghayugo (Yungsuk)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Tuan Siridhammo, Pali V, B.A. (Ed.), M.A.(Snt.), M.A.(Phil.), Ph.D.(Dhil.)

: Assistant Prof. Wanida Khumkhiew, M.A.(Philosophy) CHULA

: Reverend Father Xumpha Quratana Ph.L., M.in DiV.

Date of Graduation : Octber 23, 1994

ABSTRACT

The main purpose of this study is to investigate the concept of an analytical study of morality, criteria of morality in Theravada Buddhism and Roman Catholicism. The study of moral principles and moral consideration which are the important teachings of Theravada Buddhism and Roman Catholicism will lead to moral principles to use in the daily life. It also shows the similarity and difference of ethical principles in both philosophical systems. From this study it is found that the ethical principles of both Buddhism and Catholicism are very similar in principle but different in detail. This analytical study does not emphasize on practising Dhamma in religion, or enlightenment, but on understanding the rules of Buddhism and Christianity to

live together peacefully in society. To understand the moral principles both of religions conduces good behaviour in the society. Be they the principles from God or man. They all are moral codes of practice to teach man to live together happily without selfishness. This is the core teaching of both Buddlism and Christianity. This is the similar print of the two but there are some differences of regulations and in detail. An analytical study of religion in Philosophical aspect is in compromising way without adherence to the scripture but with vast and free outlook.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลกับพุทธจริยศาสตร์

ผู้วิจัย : พระมนตรี สุปุตฺติโก (บุตรดี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต ป.ธ.๙, Ph.D.

: ผู้ช่วยศาสตราจารย์อรรถจินดา ดีผดุง ,Ph.D.

: ผู้ช่วยศาสตร์สมพร สุขเกษม, Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๓๘

บทคัดย่อ

จุดประสงค์ในการค้นคว้าเชิงเอกสารเพื่อเปรียบเทียบระหว่างจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลกับพุทธจริยศาสตร์ สำหรับจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลใช้หนังสือนิโคมาเชี่ยนเอทิคส์เป็น หลัก ในขณะที่พุทธจริยศาสตร์เน้นความสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าความดีสำหรับมนุษย์ในทรรศนะของอาริสโตเติลก็คือสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์มุ่งแสวงหาความดีชนิดนี้ได้แก่ยูไดโมเนีย อาจเข้าใจผิดบ้างสำหรับผู้แปลคำนี้ว่า ความสุขแท้จริงแล้วยูไดโมเนียเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของมนุษย์ให้บริบูรณ์ความหมายนี้เป็นความหมายที่อาริสโตเติลอธิบายในเชิงอภิปรัชญาหมายถึงว่าเป็นหน้าที่ที่แสดงออกมาจากความสมบูรณ์ทางจิตใจในแง่หน้าที่การงานโดยสอดคล้องกับจิตวิญญาณที่ควบคุมเหตุผล จิตวิญญาณแห่งเหตุผลจึงเป็นส่วนหนึ่งของคุณธรรมทางปัญญา คุณธรรมทางปัญญาเกี่ยวข้องกับการไตร่ตรองเรื่องสัจจธรรมความจริงของสิ่งที่แน่นอนและเปลี่ยนแปลง คุณธรรมทางปัญญาจึงมี ๒ ลักษณะคือ เป็นลักษณะความรู้หรืออาจเรียกว่าความรู้ในเชิงทฤษฎี และอีกประการหนึ่งคือการปฏิบัติ หรือความรอบรู้ในเชิงปฏิบัติ การกระทำที่ถูกต้อง

เกิดขึ้นและอาจเป็นไปได้ที่จะนำไปสู่การค้นพบจุดหมายในการงานทั้งปวงด้วยการใช้เหตุผล นั่นหมายถึงว่ามันจะต้องมีวิธีการเพื่อมุ่งสู่จุดหมายนั้นซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของมนุษย์คืออยู่ไดโมเนียหรือความผาสุกอย่างไรก็ตาม คุณธรรมระดับสูงสุดคือความรู้ในทางทฤษฎีซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้มนุษย์ทำหน้าที่ของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์

จากการศึกษาในพระไตรปิฎกแสดงให้เห็นว่าชีวิตของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยความทุกข์โดยมีรากเง่าของความทุกข์คือตัณหาความหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ความหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิงพึงปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้ ในสองประการแรกจะเป็นองค์มรรคที่เกี่ยวกับเรื่องความคิดเหตุผลทางปัญญา หรือกรอบความคิดอีกสามประการต่อมาเป็นเรื่องจริยธรรมความประพฤติ ที่มีความจำเป็นในประการสุดท้ายเป็นเรื่องการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เป็นสมาธิเพื่อไตร่ตรองพิจารณาความจริงที่เป็นปรมัตถสัจจะจนเข้าถึงความสงบระงับและเห็นแจ้งในชีวิตตามความเป็นจริงจนบรรลุพระนิพพาน อันเป็นสภาวะที่ถือว่าเป็นบรมสุขหรือสุขอย่างยิ่งสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นคือหลักมัชฌิมาของอาริสโตเติลเป็นหลักที่สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างความรู้ทางด้านทฤษฎีและความรู้ทางด้านการปฏิบัติเข้าด้วยกัน อย่างไรก็ตาม ในทางพุทธศาสนาหลักมัชฌิมาปฏิปทายังมีรายละเอียดในเรื่องสมาธิ และองค์มรรคที่จะนำไปสู่การบรรลุความสมบูรณ์ยิ่ง

Thesis Title : The Comparative Study of Aristotle's and Buddhist Ethics

Rearcher : Phra montri Suputtiko (Butrdee)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Somchai Kusalacitto, Pali IX, Ph.D.

: Assistant Prof. Attajinda Deepadung, Ph.D.

: Assistant Prof. Somporn Sukkhasem, Ph.D.

Date of graduation : March 15, 1993.

ABSTRACT

The objective of the documentary research is on Aristotle'sand Buddhist Ethics. As for Aristotle, the main Focuses is on Nicomachean Ethics wherease in Theravada Buddhism, the emphasis is on Tripitaka.

The findings indicate that, according to Aristotle, the good for man is what man by nature is seeking is "Eudaimonia", which misleadingly translate as "happiness". In fact, Eudaimonia involves the fulfillment of man's function. This, in terms of Aristotle metaphisical thought is expressed as "the actuality of the soul with respect to its function. The rational part of the soul is the part of "Intellectual virtue," and it is itself two fold in as much as one part of it is concerned with the contemplation of unchangable truths and other with truths and objects which are subject to change. The virtue of the first part is sophia, or theoretical wisdom, and that of the second is phronesis or practical wisdom. The phronesis discourses what is right in action and

so makes it possible for desires to conform to reason by discovering ends and then relating means to ends. But ultimate end of man is eudaimonia or being well. However, the highest of virtues is the theoretical wisdom which is regarded as the highest function in man.

In Tripitaka, the findings indicate the life is permeated by suffering which is rooted by craving. The cessation of suffering is possible through the cessation of craving by means of the Noble Eightfold Path. The first two concern primarily with the frame of mind of the aspirants; the next three are the ethical requirements; the final these concern the meditative training needed for contemplative knowledge of the ultimate truth. This attainment of peace and insight is called Nibbana. This state could be regarded as the true happiness.

It is noteworthy to point at that Aristotle doctrine of the Means reflect only the combination of theoretical and wisdom. However, in Theravada Buddhism, not only the two is emphasized but also the added notion of meditation and detailed paths of attaining the perfect happiness.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์เรื่องจิตและนัยสำคัญของจิตในพุทธปรัชญาเถวาท

ผู้วิจัย : พระอัสสชิตะ ธมฺมชิโต (อวาเล)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :

: ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ ป.ธ.๙, Ph.D. (Phil.)

: อาจารย์ประสิทธิ์ จันรัตนา ป.ธ.๙, M.A.(Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๙ เมษายน ๒๕๓๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์จิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดในเรื่องการพัฒนาจิตตามแนวทางของอริยมรรคมีองค์ ๘ เหตุผลของการวิเคราะห์ จิตก็เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างจิต กับ Mind ตามความหมายของพระพุทธศาสนาและตามความหมายที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปการที่จะใช้คำว่า Mind แทนคำว่า จิต ทั้งๆ ที่คำทั้งสองนี้มีความหมายไม่ตรงกันนั้น ผู้อ่านต้องทำความเข้าใจความหมายของคำทั้งสองให้แจ่มชัด เพราะตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา จิตเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและไม่คงที่ ในขณะที่ Mind ซึ่งเป็นคำที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปนั้น เป็นสิ่งที่มั่นคงและนิรันดรเพื่อให้ผู้อ่านได้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องจิตได้อย่างถูกต้อง ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ออกเป็น ๔ ตอน คือ ๑. ความหมายของจิต ๒. หน้าที่ของจิต ๓. วิธีการปฏิบัติ และ ๔. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติเหตุผลที่เน้นความสำคัญของจิตก็เพื่อให้การพัฒนาจิตมีความสมดุลหรือเท่าเทียมกันกับการเจริญทางวัตถุหรือมากกว่านั้น เพราะการขาดดุลยภาพของความเจริญระหว่างจิตกับวัตถุจะทำให้ชาวโลกมีความเป็นอยู่อย่างปราศจากสันติสุข ความเชื่อมั่นที่ว่าวิทยาศาสตร์จะเป็นเครื่องมือสำหรับใช้แก้ปัญหาได้ทุกอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อมั่นของมนุษยชาติในยุคโลกาภิวัตน์นี้เป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยต้องเขียนเรื่องนี้ วิถีทางแห่ง

การปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตนั้นจะต้องเป็นวิธีที่มีประโยชน์สำหรับตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ ตนเองจะต้องไม่เดือดร้อนและต้องไม่มีผลกระทบต่อผู้อื่นในทางลบ สังคมโลกในปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยการขัดแย้งชิงดีชิงเด่น ชิงความได้เปรียบเสียเปรียบจนกระทั่งก่อให้เกิดสงคราม ทั้งระหว่างปัจเจกบุคคลและระหว่างประเทศ ซึ่งการขัดแย้งดังกล่าวจะสามารถแก้ไขได้ ก็ต่อเมื่อคนเราประพฤติปฏิบัติตามแนวแห่งการพัฒนาจิตโดยยึดหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นบรรทัดฐานหนทางแห่งการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ต้องอาศัยหลักการประพฤติปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ (The Noble Eightfold Path) หรือที่เรียกว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" คือข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางที่ถูกต้องอย่างแท้จริงซึ่งมวลมนุษยชาติควรยึดถือเป็นแนวปฏิบัติโดยไม่มีขอบเขต เพื่อยุติปัญหาความขัดแย้งทั้งมวลได้โดยสิ้นเชิง

Thesis Title	:	An Analytical Study on Concept of Citta and its Significance in Theravada Buddhist Philosophy
Researcher	:	Phra Assajita Dhammajito (Awale)
Degree	:	Master of Arts (Philosophy)
Thesis Supervisory Committee	:	Dr. Phisit Kotsupho, Pali 9, Ph. D. (Phil.) Mr. Prasit Chanratana, Pali 9, M. A. (Phil.)
Date of Graduation	:	April 19, 1995

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to analyse citta according to Theravada Buddhist Philosophy and to work out its development on the way of The Eightfold Path. The reason of analysing of citta is to show different meaning between citta and what so-called mind in English. Though mind is used in the place of citta even it is inadequate and vague word one should understand their meaning and should critically analyse its meaning. According to Theravada Buddhism citta is changeable, impermanent while mind is stable and immortal. For the benefit of anyone who is interested to study about citta it is divided in chapters beginning from citta's meaning, citta's function in the life, way of its development and benefits obtained from it.The reason why the development of citta is emphasized is to bring balance of citta-development with fast developing of material. Because without the equal development of these two there will be no happiness in

human beings. Fast development of material, happiness and pleasure that come from material put people's citta very backward believing that material could solve all the problemes. That's why these two development should go together if anyone likes to live peacefully and happily.The way to practice of citta-development should be useful and beneficial for both sides, practicer and others. This way must be good for practicer and not harmful for other. The present world is full of conflict, war and etc. between people to people, nation to nation. To stop these conflict and war there is only one way that is to follow the way of citta-development for present and future.The correct way to stop conflict and war is to follow the Noble Eight fold Path which is practiciable not only for Buddhist but also for all human beings, their society and nation.